

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ONAY
VE RET İFADELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ulukberdi PARDAEV

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Ulukberdi PARDAEV tarafından Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR danışmanlığında hazırlanan “TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ONAY VE RET İFADELERİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 09.8.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Mehmet AYDIN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ÇELİK Samsun Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY
... / ... / ...
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır

İmza

09 /08/ 2022

Ulukberdi PARDAEV

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı : TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ONAY VE RET İFADELERİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 20.06.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 5

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza

09 /08 / 2022

Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

ÖZET

TÜRKİYE TÜRKÇESİ İLE ÖZBEK TÜRKÇESİNDE ONAY VE RET İFADELERİ

Ulukberdi PARDAEV
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Ağustos/2022
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Onay ve ret ifadeleri bir soruya cevap oluşturan kalıplaşmış unsurlar olup anlamları belirgindir. Hatta bu ifadeler birer bağımsız söz sayılabilir. Onay ve ret ifadeleri genellikle soru cümlelerinin yüklemi ile ilgilidir; bu yüzden ya tek başlarına ya da cevapladıkları sözün unsurlarından biriyle kullanılır. Günlük konuşmada sıkça kullanılan *evet*, *hayır*, *peki*, *yok* gibi onay ve ret ifadeleri, Türk ve Özbek gramerlerinde tartışmaya açık konulardan biridir. Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadelerinin hangi sözcük türü olarak değerlendirileceği konusunda dilbilimciler ortak görüşe sahiptir. Ancak Türkiye Türkçesinde onay ve ret ifadelerinin sözcük türlerinin hangisine dâhil edileceği konusunda fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar bu ifadeleri “edat” olarak alırken, bazıları “ünlem” veya “zarf” olarak ele almıştır. Bu konuda ortak fikre varılmadığından onay ve ret ifadelerinin incelenmesi değerli görülmüştür. Bununla birlikte, bu konu üzerinde Türkiye Türkçesinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak onay ve ret ifadeleri Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde karşılaştırılmalı olarak ele alınmamıştır. Bundan dolayı, bu çalışma, alandaki bu boşluğu doldurmayı amaçlar.

Bu çalışmada, söz konusu sözcüklerin edat, zarf veya ünlem türlerinden hangisine dâhil edilmesi gerektiği konusunda bir sonuca varmak; Türkiye Türkçesinde ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadelerini bulmak, incelemek, bunların yapılarını ve anlam şekillerini araştırmak; tespit edilen ifadeleri karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları bulmak amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve dil bilgisel betimleme yöntemleri kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde ortak olan onay ve ret ifadeleri, *yok* (*yo'q*), *var* (*bor*), *ha/hee* (*ha*), *hop* (*xo'p*), *elbette* (*albatta*), *mutlaka* (*mutlaqo*) vb kelimelerdir. Ortak olan bu ifadelerin iki dilde fonetik farklılıkları vardır. Çalışmada, onay ve ret ifadelerinin edatlardan farklı olarak tek başlarına da bir anlam belirttiği ve cümle hâlinde de bulunduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı, söz konusu ifadelerin ünlem olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi, Onay, Ret, Ünlem.

ABSTRACT

THE EXPRESSIONS OF APPROVAL AND REJECTION IN TURKEY AND UZBEK LANGUAGES

Ulukberdi PARDAEV

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Turkish Language and Literature

Master, August/2022

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Mediha MANGIR

In this study, the expressions of approval and rejection in Turkey and Uzbek languages were discussed mutually. The expressions of approval and rejection are stereotyped elements that constitute an answer to a question, and their meanings are precise. In fact, they can be considered independent words. Usually, they relate to the loader of interrogative sentences. Therefore, they are used either alone or with one of the elements of the word they answer. Expressions of approval and rejection, such as *evet* (yes), *hayır* (no), *peki* (okay), *yok* (no), which are frequently used in daily speech, are one of the topics open to discussion in Turkish and Uzbek grammar. Linguists have a common view on which word type should be considered as approval and rejection expressions in Uzbek. However, in Turkish, there was no consensus on which word types should be included in the expressions of approval and rejection by the researchers. While some researchers take these expressions as “prepositions,” some consider them as “interjections” or “adverbs.” Since there is no consensus on this issue, the statements of approval and rejection are worth investigating. Despite the availability of research on this subject in Turkish, the comparison of expressions of approval and rejection between Turkish and the Uzbek language has not been performed. Therefore, this study tried to fill this gap.

In this study, it was aimed to reach a conclusion on which of the prepositions, adverbs, or interjection types should be included in the expressions under consideration, to find and examine the expressions of approval and rejection in Turkish and Uzbek, to investigate their structure and meanings, to find similarities and differences by comparing the obtained expression. Qualitative research methods (document analysis and grammatical description) were used as the study methodology. Expressions of approval and rejection common in Turkish and Uzbek are words such as *yok* (yo‘q), *var* (bor), *ha/hee* (ha), *hop* (xo‘p), *elbette* (albatta), *mutlaka* (mutlaqo), etc. These common expressions have phonetic differences in the two languages. In the study, it has been determined that the expressions of approval and rejection, unlike prepositions, indicate a meaning on their own and as a sentence too. Therefore, it has been concluded that it would be more appropriate to evaluate the expressions within interjections.

Keywords: Turkish, Uzbek, Approval, Rejection, Interjection.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Sadece bu tez çalışmasının hazırlanmasında değil, hiçbir zaman yardımını ve bilgisini esirgemeyen; yoğun işleri olmasına rağmen bana zaman ayıran, beni daima güler yüzle karşılayan, ailemden uzak olsam da beni oğlu gibi kabul eden, üzerimde büyük emeği olan, kişiliğini örnek aldığım hocam Dr. Öğr. Üyesi Mediha MANGIR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Özbekistan'daki gerekli kaynaklara ulaşmam için yakından yardım eden ve yol gösteren hocam Dr. Öğr. Üyesi Holida İMOMOVA'ya teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde önemli bilgiler veren ve beni yönlendiren bölüm başkanımız Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA'ya teşekkürlerimi bildiririm. Beni her zaman destekleyen, uzakta olsam bile yalnız olduğumu hissettirmeyen, beni her zaman motive eden aileme; babam Hudayshukur Hakimov'a, annem Ra'no Sherdanova'ya, ağabeyime ve ablama sonsuza kadar minnattarım. Çalışmamın şekil almasına fikirleriyle ve her türlü destekleriyle büyük katkı sağlayan arkadaşlarım Abdulmajid Amani ve Nejash'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak Türkiye'de eğitim almamı sağlayan, maddi ve manevi yönden beni destekleyen Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluğu'na teşekkürleri sunmayı borç bilirim.

Ulukberdi PARDAEV

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Kapsam	2
1.2. Amaç	3
1.3. Yöntem	4
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Sözcük Türleri	6
2.1.1. Ünlemler	7
2.1.2. Ünlemlere Toplum Dilbilimsel Yaklaşım	8
2.1.3. Ünlemlerin Sınıflandırılması	9
2.2. Türkiye Türkçesinde Dil Bilgisel Anlamlı Birimler	12
2.2.1. Türkiye Türkçesinde Edatlar	13
2.2.2. Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar	15
2.2.3. Türkiye Türkçesinde Ünlemler	18
2.2.3.1. Yapılarına Göre Ünlemler	22
2.2.3.2. Anlamlarına Göre Ünlemler	25
2.3. Özbek Türkçesinde Dil Bilgisel Anlamlı Birimler	34
2.3.1. Özbek Türkçesinde Yardımcı Kelimeler	34
2.3.1.1. Özbek Türkçesinde Edatlar	35
2.3.1.2. Özbek Türkçesinde Bağlaçlar	38
2.3.1.3. Özbek Türkçesinde Yüklemeler (Sona Gelen Edatlar)	41
2.3.2. Özbek Türkçesinde Aradaki kelimeler	43
2.3.2.1. Özbek Türkçesinde Ünlemler	44
2.3.2.2. Özbek Türkçesinde Modal Sözcükler	46
3. İNCELEME BÖLÜMÜ	48
3.1. Türkiye Türkçesinde Onay ve Ret İfadeleri	48
3.1.1. Türkiye Türkçesinde Onay İfadeleri	49
3.1.2. Türkiye Türkçesinde Ret İfadeleri	73
3.2. Özbek Türkçesinde Onay ve Ret İfadeleri	83
3.2.1. Özbek Türkçesinde Onay İfadeleri	84
3.2.2. Özbek Türkçesinde Ret İfadeleri	94
4. SONUÇ	98
KAYNAKÇA	102
ÖZ GEÇMİŞ	104

SİMGELER VE KISALTMALAR

AR : Arapça

SF : Sıfat

TDK : Türk Dil Kurumu

ZF : Zarf

ÜNL : Ünlem

O'ZFAANTAI : O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy
Nomidagi Til va Adabiyot Instituti

O'ZROO'MTV : O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Wierzbicka'nın Ünlemler Sınıflandırması	10
Şekil 2.2. Felix Ameka'nın Ünlemler Üzerine Sınıflandırması	12
Şekil 2.3. Banguoğlu'nun Ünlemlerin Sınıflandırılması	23
Şekil 2.4. Bilgegil'in Ünlemleri Yapılarına Göre Sınıflandırması	24
Şekil 2.5. Muharrem Ergin'in Anlamlarına Göre Ünlem Edatları Sınıflandırması ...	25
Şekil 2.6. Tuncer Gülensoy'un Anlamına Göre Ünlem Edatları Sınıflandırması.....	26
Şekil 2.7. Sezai Güneş'in Edatlar Üzerine Sınıflandırması	27
Şekil 2.8. Hacıeminoğlu'nun Edatlar Sınıflandırılması	28
Şekil 2.9. Jean Deny'in Ünlemler Üzerinde Sınıflandırması	29
Şekil 2.10. Korkmaz'ın Ünlemler Üzerine Sınıflandırması.....	33
Şekil 2.11. Özbek Türkçesinde Kelime Türleri	34
Şekil 2.12. Anorbekova'nın Bağlaçlar Tasnifi.....	40
Şekil 2.13. Özbek Türkçesinde "Aradaki Kelimeler" Sınıflandırılması	43

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Aristo'nun Sözcük Sınıflandırması.....	6
Tablo 2.2. Anorbekova ve Mirzayeva'nın Özbek Türkçesinde Modal Sözcükleri Anlamına Göre Sınıflandırması	47
Tablo 4.1. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Tespit Edilen Onay ve Ret İfadeleri	98
Tablo 4.2. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Benzer Onay İfadeleri	99

1. GİRİŞ

Sözcük ve sözcük türleri Antik Yunan ve Hint dil çalışmalarının esaslarından biri olmuştur. Sözcük tür ve tasnifleri üzerine yapılan çalışmaların tarihi MÖ 5. yy'a kadar dayanmaktadır. Tarihte sözcük türleri üzerine önemli çalışma, sınıflandırma ve açıklama yapan Hint bilgini Yaska, Yunan bilginleri Aristo, Eflatun, Platon ve Dionyisos gibi bilginler ile Porzig ve Saussure gibi dilciler vardır. Porzig sözcüklerin parçalara ayrılabilceği hakkında şu açıklamada bulunmuştur: "Fakat türetilmiş kelime (wordform) olarak adlandırdığımız şey de aynı şekilde parçalarına ayrılabilir. Şüphesiz bunlar da sözün parçalarıdır ve kelimenin, sözün doğru olarak kavranmış bir parçası olduğu, hiç de önceden belli bir şey değildir" (Çürük, 2021: 372). Yaska sözcükleri *isimler, fiiller, ön ekler, edatlar* olarak dört gruba; Aristo *ad (onomo), eylem (rhema), ve edat (syndesmoi)* olarak üç gruba; Platon *isim ve eylem* olarak iki gruba ve Dionyisos Thax ise sekiz gruba ayırarak tasnif etmiştir.

Sözcük tasniflerinden de anlaşıldığı gibi, dil bilimsel anlam birimler, yani edat, ünlem ve bağlaçlar uzun bir geçmişe sahiptir. Ünlemlerin sözlü ve yazılı dildeki yeri ayrıdır. Araştırmacı Zulfiya Shakhin (2012), Demokritos'un dil sisteminin başlamasında ünlemlerin önemi hakkındaki fikirlerini "Demokritos'un ileri sürmüş olduğu kurama göre, dil sisteminin doğuşu ünlemler ile başlamış, insanların çeşitli olaylar karşısındaki ruhsal ve bedensel duygu durumlarının etkisiyle, sözlü olarak ürettikleri ünlemler sonradan sözcüklere dönüşmüş ve çeşitli kavramlar adlandırılmıştır." şeklinde açıklamaktadır.

Dilbilimciler, Türkiye Türkçesinde ünlemlerin tanımlanmasıyla ilgili ortak görüşe sahip olsalar da ünlemlerin hangi sözcük türü ve hangi başlık altında değerlendirilmesi konusunda aralarında görüş farklılığı vardır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak Özbek Türkçesinde ünlemler (*undovlar*) konusunda fikir ayrılığı bulunmamaktadır ve ünlemler *aradaki kelimelerin* bir alt başlığı olarak incelenmektedir.

Türkçe konuşmada sık sık kullanılan *evet, hayır, peki, yok* gibi onay ve ret ifadeleri ünlemlerde olduğu gibi ortak bir fikire varılmamış, tartışmalı konulardan biridir. Bazı dilbilimciler bu ifadeleri edat, bazıları zarf, bazıları ise ünlem olarak değerlendirmektedir. Özbek Türkçesinde bu ifadeler konusunda dilbilimciler fikir birliğine sahip olup, bu ifadeleri "aradaki kelimeler" içinde "Onay ve Ret

Kelimeleri” başlığı altında değerlendirmektedir. Alan yazına bakıldığında Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde onay ve ret ifadeleri konusunda karşılaştırmalı yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak Türkiye Türkçesinde onay ve ret ifadeleri ve yanıt ifadeleri gibi konularda çalışmaların yapıldığı görülür.

İmomova (2020) tarafından yapılan “Türkiye Türkçesinde Onay Anlatan Cümlelerde Nezaket İfadesi” adlı çalışmada, onay bildiren “evet” sözcüğün eş anlamları olan *peki, olur, elbette, hay hay* ifadelerindeki nezaketin derecelendirilmesi ele alınmıştır.

Baran (2017) tarafında yapılan çalışmada, yanıt ifade eden evet, hayır ve benzeri sözcükler üzerinde durulmuştur. Çalışmada yanıt ifade eden sözcüklerin edat, zarf, ünlem türlerinden hangisine dâhil edilmesi gerektiğini belirlemek hedeflenmiştir. Araştırmada yanıt ifade eden sözcüklerin ünlem olarak incelenmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir.

Tuğuz (2011), “Evet, Hayır Sözcüklerinin Türü Üzerine” adlı çalışmasında “evet” ve “hayır” ifadelerinin sözcük türlerinin hangisinde ele alınacağını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonunda “evet” ve “hayır” sözcüklerinin edat olarak alınması gerektiği sonucuna varmıştır.

Özcan ve Aksan (2017) tarafından yapılan “Sözlü Türkçede Evet’in Görünümleri: Sözlü Türkçe Derlemi’nden Bulgular” başlıklı çalışmada evet sözcüğünü edimbilimsel işlevleri bakımından incelenmiş ve evet’in etkileşimsel özelliklerini ve işlevlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışma sonunda evet’in konuşma akışını devam ettirmede ve etkileşimi dengede tutmada etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Öz Özcan (2008) tarafından “Özbek ve Türkiye Türkçesinde Kesinlik Bildiren Modal Sözcükler”e yönelik yapılan çalışmada, Özbek ve Türkiye Türkçesinde ortak olan modal kelimelerde küçük fonetik değişiklikler olduğu, bunun dışında büyük bir fark olmadığı ve Özbek Türkçesinde kesinlik bildiren modal sözcüklerin ihtimal, olasılık anlatan modal sözcüklere göre daha az kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.1. Konu ve Kapsam

Bu tezin konusu, “Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Onay ve Ret İfadeleri”dir. Türkiye Türkçesinin, dünya üzerinde farklı adlarla anılan birçok lehçesi yaşamaktadır. Yapılan araştırmalarla bu lehçelerin pek çok ortak yönünün varlığı

ortaya konmuştur. Günümüzde teknolojik gelişmeler, sosyal ve siyasi değişiklikler Türkiye Türkçesinin lehçelerini konuşan toplumları birbirine yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma sürecinde Türkiye Cumhuriyeti daha aktif bir entegrasyon politikası takip etmektedir. Bunun en önemli ayağını Türkiye Türkçesinin akraba topluluklara öğretilmesi oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesinin lehçeleri birbirine yaklaştıkça aralarında büyük benzerliklerin yanında küçük farklılıkların da bulunduğu anlaşılmıştır. Farklılık olarak görülen konulardan biri de yanıt, onay ve ret bildiren ifadelerdir. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri günlük hayatta sıkça kullanılmaktadır. Bu çalışma; Özbek ve Türk dillerinde onay ve ret bildiren ifadelerin hangilerinin sıkça kullanıldığını, insanların “evet” ve “hayır” kelimelerin yerine hangi ifadelerden yararlandığını, Türkiye ve Özbek Türkçesinde bu ifadelerin benzerlik ve farklılıklarının olup olmadığını kapsamaktadır.

Onay ve ret ifadeleri üzerinde yapılan çalışmalar sadece Türkiye Türkçesiyle sınırlı kalmıştır. Türk ve Özbek dillerinde onay ve ret ifadelerinin karşılaştırmasını yapan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu konu üzerinde her iki dilde de pek fazla çalışma yapılmamıştır. Bu konu üzerinde çalışılmasının en önemli amaçlarından biri budur. Çalışmada edat, bağlaç ve ünlem için yapılan tanımlardan bazılarını verilmiş ve konuyla ilgili görüşlerimiz belirtilmiştir. Bu tür sözcüklerin araştırmacılar tarafından hangi türde ele alındığı, hem alıntı yapılarak hem tablo hâlinde sunulmuştur. Ardından onay ve ret ifadelerini de içine alan edat ve ünlemlerin sınıflandırılması yapılmıştır. Bu çalışmada onaylama, ret, inkâr ifadeleri taşıyan *evet*, *hayır* gibi yanıt ifade eden sözcükler incelenmiş ve tahlil edilmiştir. Bu çalışma sonunda elde edilen bilgilerin iki kardeş dilin gelişmesine ve ileride yapılacak bu tür çalışmalara katkı sağlayacağı, ve diğer alan araştırmacılarına yardımcı dokunacağı düşünülmektedir.

1.2. Amaç

Sözler, dil bilgisel anlamı ve görevi olan, tek başlarına kullanılan ses veya sesler topluluğudur. Ancak, bazı sözler bu tanıma uygun değildir. Bu sözler yaşamak için başka sözlerin varlığına ihtiyaç duyar. Böyle sözlere yardımcı sözler denir. Yardımcı sözler tek başlarına hiçbir anlam ifade etmez; diğer sözlerin aralarında çeşitli ilişkiler kurmasına yarar. Bu bağlamda bağlaç, edat ve ünlemler yardımcı sözler başlığı altında yer alır. Onay ve ret ifadeleri de yardımcı sözler içinde yer alır.

Bu çalışmada onay ve ret ifadelerinin edat, zarf veya ünlem türlerinden hangisine dâhil edilmesi gerektiği konusunda bir sonuca varmak amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amaçları şu şekildedir:

- Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadelerini bulmak ve incelemek,
- Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi eser, roman ve hikâyelerde onay ve ret anlamlı ifadeleri tespit etmek ve incelemek,
- Tespit edilen onay ve ret anlamlı ifadelerin yapısını ve anlam şekillerini araştırmak,
- Özbek ve Türkiye Türkçesindeki yanıt, onay ve ret ifadelerini karşılaştırmak, onların benzer ve farklı yönlerini bulmaktır.

1.3. Yöntem

Yukarıda belirtilen bilimsel hedeflere ulaşmak amacıyla bu tezde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan *doküman incelemesi* (araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanması) yapılmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Türkçe dil bilgisi kitaplarının ilgili bölümleri ile Sait Faik Abasıyanık'ın "Alemdağda Var Bir Yılan", Aziz Nesin'in "Bay Düdük", "Sizin Memlekette Eşek Yok mu?", "Şimdiki Çocuklar Harika", "Yaşar ne yaşar ne yaşamaz", Sabahattin Ali'nin "Kürk Mantolu Madonna", "İçimizdeki Şeytan", Reşat Nuri Güntekin'in "Çalıkuşu", Orhan Pamuk'un "Benim Adım Kırmızı", "Kırmızı Saçlı Kadın" eserlerinden onay ve ret ifadeleri tanık olarak alınmıştır. Özbek Türkçesinde ise Said Ahmad'ın "Ufq" (Ufuk), O'tkir Hoshimov'un "Dunyoning Ishlari" (Dünyanın İşleri), "İkki Eshik Orasi" (İki Kapı Arası), Tog'ay Murod'un "Otamdan Qolgan Dalalar" (Babamdan kalan Arazi), Abdulla Qodiriy'in "O'tkan Kunlar" (Geçmiş Günler), Shukur Xolmirzayev'in "O'n Sakkizga Kirmagan Kim Bor" (On Sekize Girmeyen Kim Var) eserlerinden örnekler alınmış ve Türkçe ve Özbekçe eserler, romanlar, hikâyeler ve Türkçe ders kitapları belirlenmiştir. Verilerin analizinde, nitel araştırma yöntemlerinden *betimsel analiz* kullanılmıştır. Toplanan veriler çalışmanın amaçları doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Çalışmada Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi gramer kitaplarındaki onay ve ret ifadeleri ile bağlaç, ünlem ve edatlar teorik olarak

açıklanmıştır. Türkiye ve Özbek Türkçesi eser, roman ve hikâyelerdeki onay ve ret ifadeleri uygun bir şekilde seçilip incelenmiş ve inceleme sonucunda Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki onay ve ret ifadelerinin benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur.

Tez; üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde çalışmamın konusu, kapsamı, amacı ve çalışmada kullanılan yöntem açıklayıcı bir şekilde ortaya konmuştur ve bu konu üzerine önceden yapılan çalışmalardan söz edilmiştir.

Kuramsal çerçeve adlı ikinci bölümde genel olarak sözcük türlerinin tarihine, sınıflandırılmasına; bu sınıflandırmanın bir parçası olan ünlemler hakkında yabancı dilbilimcilerin genel tanım ve tasniflerine; Türkiye Türkçesinde yer alan dil bilgisel anlamlı birimlere; edat, bağlaç ve ünlemlerin tanımına yer verilmiştir. Yine bu bölümde, Türkiye Türkçesindeki ünlemlerin dilbilimciler tarafından sınıflandırılması ve bu sınıflandırmalar arasındaki benzer ve farklılıklar ortaya konmuştur. Ardından, Özbek Türkçesinde sözcük türleri; Özbek Türkçesinde yardımcı kelimeler içinde incelenen bağlaç, edat ve yüklemeler (sona gelen edatlar) incelenmiştir. Ayrıca, Özbek Türkçesindeki ünlem, modal ve onay ve ret kelimelerini içine alan “aradaki kelimeler” hakkında bilgiler sunulmuş ve modal kelimelerin anlamına göre tablosu verilmiştir.

Tezin inceleme bölümünde Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu iki dilin eser, hikâye ve romanlarındaki ve konuşma dilinde kullanılan Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri taranmış; onların anlamı, anlam dereceleri, eş anlamlıları tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Tezin sonuç kısmında ise Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki onay ve ret ifadeleri karşılaştırılmış; bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuş; onay ve ret kelimelerinin sözcük türlerinden hangisine dâhil edilmesi gerektiği hakkındaki fikir verilmiş ve yorum yapılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sözcük Türleri

Sözcük, dilin en önemli yapı taşlarından biridir. Bu nedenle pek çok bilim insanı sözcük üzerine düşünmüş, sözcüğün tanımını yapmış ve sözcük sınıflandırmasında bulunmuştur. Sözcükler üzerinde yapılan çalışmaların tarihi, MÖ 5. yüzyıla, yani Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Hintli dil bilgini Yaska'dan Platon'a, Aristo'dan Dionyisos'a kadar pek çok filozof dil üzerine çıkarımlarda bulunmuştur. Bu nedenle sözcük türlerinin belirlenmesi de yine o kadar eskiye uzanır. Bundan dolayı, Avrupa dillerindeki tasnifler de Yunan gramerinden esas alınarak yapılmıştır. Platon, iki sözcük türü (isim ve eylem) olduğunu kabul etmiştir. Batıda “Dil Bilgisinin Babası” olarak görülen Dionyisos Thax, kelimeleri ad, eylem, ortaç (partizip), artikel, adıl, ilgeç, belirteç ve bağlaç olmak üzere sekiz tür olarak tasnif etmiştir (Toklu, 2003: 55-56).

Geleneksel dil bilgisinde geçmişten beri sözcükler anlam ve görev açısından birkaç bölüme ayrılmıştır. İlk tasnif çalışmaları yapanlardan biri olan Aristo, sözcükleri ad (onomo), eylem (rhema) ve edat (syndesmoi) olarak ayırmıştır (Atabay vd., 1976: 21). Bu yaklaşıma göre, “Sözcükler önce isim, fiil ve edat olmak üzere üç ayrı kategori olarak ele alınır; sonrasında da isim kendi içinde isim (ad), zamir (adıl), sıfat (önad) ve zarf (belirteç); edat'lar kendi içinde (çekim edatı, bağlama edatı ve ünlem edatı) olmak üzere çeşitlendirilerek isim, zamir, sıfat, zarf, bağlama edatı (bağlaç), çekim edatı (ilgeç), ünlem edatı (ünlem) ve fiil olmak üzere sekiz ayrı grup olarak listelenmiştir.” (Delice, 2012: 28).

Tablo 2.1. Aristo'nun Sözcük Sınıflandırması

Aristo'nun Sözcükler Sınıflandırması		
“Ad”(onomo)	“Eylem” (rhema)	“Edat” (syndesmoi)

Sözcük türleri tasnif edilirken kullanılan ölçütler ise dilcilere göre farklılık gösterir. Porzig, sözcükleri sınıflandırdığında işlevine göre sözcükleri (*Adlandırıcı kelimeler, işaret edici kelimeler, şekillendirici kelimeler*) olarak üçe ayırır (Çürük, 2021: 373).

2.1.1. Ünlemler

Çinli dil uzmanı olan Li Conghe'nin tanımına göre ünlem (interjection) terimi, "arasında" anlamına gelen Latince *inter* ve "fırlatmak" anlamına gelen *jacer* kelimesinden gelir. Bunlar gerçek dilsel olmayan kelimeler veya değerli yapılarıdır, ancak bunları genellikle günlük yaşamda duyguları veya ruh hâllerini ifade etmek için kullanırız. Ünlemleri yazıdan çok konuşmada kullanırız. İngilizcedeki *wow*, *ouch*, *oops*, *er*, *huh*, *hee*, *ooh*, *uh*, *aha*, *shh*, *ahem*, *psst* gibi sözcükler, birer ünlem içerir (Hişmanoğlu, 2010: 18).

Ünlü dilbilimcilerden biri Felix Ameka ünlemlerin gelenek olarak tek kullanıldığını ve konuşmacının mevcut zihinsel durumunu veya metindeki dilsel ya da dil dışı bir öğeye karşı tepkisini ifade ettiğini açıklar ve ünlemlerin biçimsel, anlamsal veya pragmatik kriterler olarak tanımlandığını söylemektedir. Ameka ünlemleri sözlüksel bir biçim olarak ifade etmektedir, yani ünlemler:

- Genel olarak kendi başına eksiltilemeyen bir ifade oluşturur,
- Diğer kelime sınıfları ile yapıya girmez,
- Çekim ekleri veya yapım ekleri almaz ve
- Monomorfemik, yani tek biçimbirimlidir (Ameka, 2006: 743).

Antik çağdan itibaren ünlemlerin konuşmacının duygu ve hislerini ifade ettiği hakkında genel görüş vardır. Ünlemler Batı Avrupa dillerinin ilk gramerlerine bile dâhil edilmiş ve o gramer kitaplarında devamlı ünlemler hakkında söz edilmiştir. Hollandalı dilbilimci Elffers, duygu ve hisleri ifade eden ünlemlerin, yalnızca ünlemlerin bir alt kategorisi sayıldığını ortaya koymuştur. Ünlemlerin çoğunun ana işlevi dinleyiciye müracaat ve hitap etmektir. Ünlemlerin çoğunda duygusal bir çağrışım vardır, ancak modern terimlerle ifade edildiğinde, çoğunun ana edimsel gücü ifade edici değil, yönlendiricidir. Elffers bunu dilbilimci Hofstede'nin bir külliyat araştırmasıyla kanıtlamıştır. Hofstede, Hollandaca bir külliyatı ünlemler ve onların işlevleri açısından incelediğinde bulunan tüm ünlemlerin yalnızca %7,04'ünün ifade edici (expressive) işlevde olduğunu ortaya koymuştur (Elffers, 2008: 18). Hofstede'nin çalışmasının bazı sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir.

Sözlü metinlerin 17 parçasında ünlemlerin edimsel işlevleri, 637 dönüş, 412 ünlemin edimsel analizi:

- Representative (Temsil eden/öneri, doğru veya yanlış) %6,80
- Expositive (Açıklayıcı/konuşmadaki emir) %52,01
- Directive (Emir/eylemlere) 28.88%
- Expressive (İfade edicinin/konuşmacının zihinsel durumu) %7,04
- Commissive (Kararlı ya da istekli/gelecekteki eylemlere) %4.37 (Elffers, 2008).

Genel olarak ünlemlerde duygu ifade eden kelimelerin birçok örneğinin aslında açıklayıcı, çağrıya ve emre (direktife) yönelik ünlemler olduğu ortaya çıkmıştır. Hem önceki Antik gramer kitaplarında hem de sonradan yazılan gramerlerde ünlem kelimeleri sadece gözlemlenmemiş, ayrıca onların özel işlevleri de sıklıkla incelenmiş ve doğru şekilde tanımlanmıştır. Bu gramer kitaplarında ünlemlerin aşırı genellenmesi ve onların işlevlerini öncelikle duygusal olduğu düşüncesi desteklenmiştir. (Elffers, 2008: 19).

2.1.2. Ünlemlere Toplum Dilbilimsel Yaklaşım

Kanadalı ünlü sosyolog Erving Goffman “Forms of Talk (Konuşma Biçimleri)” kitabında, toplum dilbilimsel yaklaşımı destekleyen dilbilimcilerin, ünlemi dilsel anlamda bir ifade olarak saymadıklarını açıklamıştır ve onların aksine, “bu terimin etolojik anlamındaki gibi bir şey ve ritüelleştirilmiş bir eylem” olduğunu iddia etmiştir (Goffman, 1981: 100). Toplum dilbilimsel yaklaşımı benimseyen dilbilimciler, ünlemlerin dilin bir parçası olmadığı ve ünlemlerin herhangi bir dilsellikten ziyade sosyo-iletişimsel rollerle analiz edileceği görüşüne sahiptirler.

Goffman, ünlemleri tepki sesleri (response cries) olarak adlandırmış ve doğal bir duygu taşmasını, insanın kontrol edemediği duyguları, belli durumlardaki hazırlıksız ortaya çıkan heyecan durumundaki hisler gibi “ifadeleri” için ünlemlerin kullanılabileceğini belirtmiştir (Goffman, 1981: 99). Goffman; oops (ay), yuk (iyy), wow, eh, ah, oh, vb. gibi sözcükleri ünlemlere örnek olarak vermiştir ve ünlemleri hangi işleve hizmet ettiklerine göre sınıflandırmıştır:

1. **Transition display (durumdan duruma geçiş):** Goffman’a göre insanlar tabiatın belli bir hava durumlarında, mesela soğuk, sıcak, rüzgârlı, yağmurlu gibi hava şartlarında otomatik olarak içten hissedilen ses çıkarır. Örneğin “Brr!” ünlemi; soğuk, yağmurlu veya rüzgârlı bir ortamda kullanılan bir ünlemdir. Üstelik sıcak bir

durumdan soğuk bir duruma geçildiğinde de “Brr!” ünlemi otomatik olarak kullanılır (Goffman, 1991: 101).

2. **The spill cry:** Yaşadığımız hayatta kontrolü kaybettiğimiz ya da kendi beceriksizliğimizden dolayı hatalar yaptığımız an çıkardığımız seslere denir. “Oops (uh, ayy)” örnek olarak verilebilir. Bunlar duygu kelimeleri olmamasına rağmen iyi biçimlenmiş seslerdir. (1991: 101).

“Oops (uh, ayy)” ünlemi, olayın bir beklenmedik kaza olduğunu; o kazanın gerçekleştiğini ve olaydaki insanın kontrolü kaybettiğini ifade eder.

Örnek: (Kadın müze çıkışına gidiyor, yanlışlıkla kapıyı geçtikten sonra) *Oops (Ayy)* dalmışım ya! Kapıyı geçtim.

“Oops (ayy, uh)” ünlemi, insanların kendi beceriksizliğinden dolayı yaptığı yanlış ve hatalar için de kullanılır.

Örnekler: *Oops (Ayy!)* Yanlış düğmeye bastım.

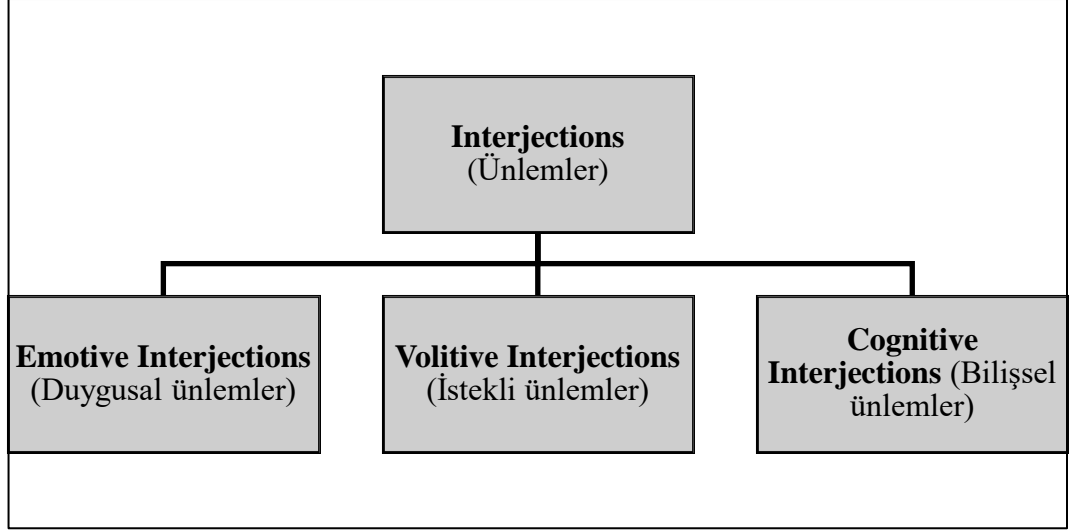
Oops (Ayy!) Kahvemi üzerime döktüm.

Oops (Ayy!) Annemi aramak yerine amcamı aramışım yanlışlıkla. (Goffman, 1991: 102).

Goffman’ın bakış açısına göre, “Ouch (Ah)” ünleminin temel işlevi, başka insanları bir ağrının, sızının başladığı hakkında haber vermek ve uyarmaktır. Çünkü “ah, ayy” gibi bu tür tepki sesleri, dilbilimsel olarak üretken değildir, yani dilin bir parçası olarak kabul edilemez. Buna rağmen Goffman, ünlemlerin iletişimsel özelliklerini göz ardı etmemiştir (Hişmanoğlu, 2010: 19).

2.1.3. Ünlemlerin Sınıflandırılması

Polonyalı dilbilimci Anna Wierzbicka “Semantic of Interjections (Ünlemlerin Anlamı)” adlı makalesinde, ünlemleri neye göre sınıflandırdığı hakkında şunları belirtmektedir: “Eğer ünlemler konuşmacının zihinsel durumu veya eylemi hakkındaysa o zaman bu durum veya eylemin doğası esas alınarak sınıflandırılabilirler.” (Wierzbicka, 1992: 165). Yani Wierzbicka ünlemleri konuşmacının zihinsel durumuna veya eylemine göre üç gruba ayırarak incelemektedir. Wierzbicka’nın ünlem sınıflandırmasını aşağıda yer alan şekildeki gibidir:

Şekil 2.1. Wierzbicka'nın Ünlemler Sınıflandırması

1. **Emotive Interjections (Duygusal ünlemler):** “Bir şey hissediyorum.” anlamına sahip olan ünlemlerdir.

2. **Volitive Interjections (İstekli ünlemler):** “Bir şey istiyorum.” anlamına sahip olan ünlemlerdir.

Örnek: “Sessiz olun.” demek için İngilizler “Shh!”; Polonyalılar “Sza!” ünlemleri kullanırlar;

3. **Cognitive Interjections (Bilişsel ünlemler):** “Bir şey düşünüyorum.” ya da “Bir şey biliyorum.” anlamına sahip olan ünlemlerdir. Bu ünlem türü ne duygusal ünlemlere ne de istekli ünlemlere benzer.

Örnek: “Anladım.” cümlesi için İngilizler “Aha!” ünlemini kullanır (Wierzbicka, 1992: 165).

Dilbilimci Felix Ameka, ünlemleri sınıflandırırken *ünlemlerin iletişim işlevleri ve anlam türlerini* esas alarak ünlemleri üç gruba ayırmıştır:

- Expressive interjections (İfade edici ünlemler),
- Conative interjections (Çağrı ünlemleri) ve
- Phatic interjections (İlişkisel ünlemler) (Ameka, 1992: 113).

Ameka, ifade edici ünlemlerin, konuşmacının zihinsel durumunun belirtilerini ifade ettiğini ve onların ortaya çıkan ses jestleri olarak nitelendirildiğini belirtmiş ve ünlemleri; *duygusal* ve *bilişsel* olarak iki grupta incelemiştir.

Duygusal ünlemler, konuşmacının zihinsel durumunu, onların hissettikleri duygu ve duyumları ifade eder.

Örnekler: “*Yuk!* I feel disgust!” (*Uff!* İğrenç hissediyorum kendimi.)

“*Wow!* I am surprised!” (*Vav!* Şaşırdım ya.)

“*Ouch!* I feel pain!” (Ah! Acıdı.)

“*Ugh!* I feel disgust!” (*Uh!* İğreniyorum.)

Bilişsel ünlemler, konuşma sırasındaki bilgi ve düşüncelerin durumuyla ilgili olan ünlemlerdir.

Örnekler: “*Aha!* I now know this!” (*Aha!* “Artık bunu biliyorum.”)

“(Ewe) *Ehe!* I now remember!” (*Ehe!* “Şimdi hatırladım.”) (Ameka, 1992: 113).

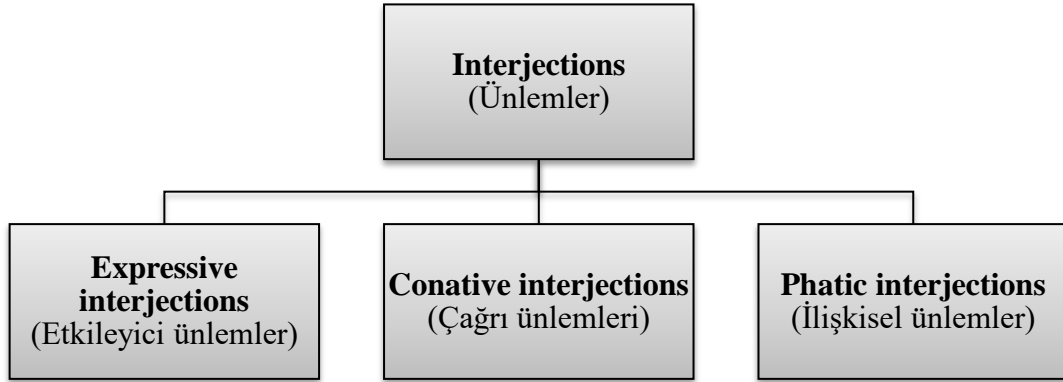
Çağrı ünlemleri, tamamen dinleyiciye yönlendirilen ünlemlerdir. Bu ünlemler dinleyicinin dikkatini çekmeyi ve onlara hitap etmeyi amaçlamaktadır. Rus dilbilimcisi İsaçenko, çağrı ünlemlerinin amacını, “dinleyicide bir reaksiyon oluşturmaktır” (Ameka, 1992: 112) diye ifade eder.

Örnekler: “*Shh!* I want silence here.” (*Şşş!* Burada sessizlik istiyorum)

“*Eh?* I want to know something.” (*Eh?* Bilmek istiyorum).

İnsanlarla iletişim kurmak için kullanılan Rusça “a'u” ünlemi; Avustralya İngilizcesinde insanların dikkatini çekmek ve uyarmak için kullanılan “Cooee” ünlemi ve hayvanları çağırmak için kullanılan ifadeler de çağrı ünlemlerine dâhildir (Ameka, 1992: 113).

İlişkisel ünlemler insanlar arasında iletişimin kurulması, sürdürülmesi ve devam etmesi için kullanılan ünlemlerdir. Bu türdeki ünlemler *selamlaşma*, *vedalaşma*, *misafirleri karşılama* gibi durumlarda kullanılırlar (Ameka, 1992: 114).

Şekil 2.2. Felix Ameka'nın Ünlemler Üzerine Sınıflandırması

2.2. Türkiye Türkçesinde Dil Bilgisel Anamlı Birimler

Zeynep Korkmaz “Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi” kitabında sözcükleri anlamlı kelimeler, görevli kelimeler ve anlamlı-görevli kelimeler olmak üzere üç gruba ayırır. Adları ve filleri anlamlı kelimeler içine alan Korkmaz, adları da adlar, zamirler, sıfatlar ve zarflar olarak dört gruba ayırmıştır. Görevli kelimeler ise edatlar ve bağlaçlardır. Ünlemler de görevli kelime grubuna dâhil edilmiştir (Korkmaz, 2014).

Muharrem Ergin “Türk Dil Bilgisi” kitabında kelimeleri mana ve vazife bakımından isimler, fiiller ve edatlar olarak üç çeşit gruba ayırmıştır. Ergin sonrasında bu kelimelerin tasnifi hakkında şunları söylemektedir: “Türkçedeki her kelime muhakkak bu üç kelime çeşidinden birine girer. Bunlardan isimler ve fiiller manaları olan, edatlar ise vazifeleri olan kelimelerdir. İsimler ve fiillerin tek tek manaları vardır, her biri bir nesneyi veya hareketi karşılar. Edatlar ise tek başlarına manaları yoktur.” (Ergin, 2013: 216-217).

Tahir Nejat Gencan, sözcük türlerini belirlerken ölçüt olarak sözcüklerin tümcelerinin kuruluşundaki görevlerini esas almış ve şöyle bir tasnif yapmıştır:

- ❖ Temel sözcükler: adlar, eylemler
- ❖ uydu sözcükler: sıfatlar ve belirteçler
- ❖ söz ulakları: ilgeçler ve bağlaçlar (Gencan, 2001: 173).

2.2.1. Türkiye Türkçesinde Edatlar

Eklemeli bir dil olan Türkiye Türkçesinde görevli kelimeler olan edat, bağlaç ve ünlemler tek başlarına kullanıldıkları zaman bir anlam taşımaz, birlikte kullandığı anlamlı kelimelerle yani ad, fiil ve cümlelerle anlam kazanırlar.

Arapçadan Türkçeye geçen edat ifadesi dilbilimciler tarafından kullanılmış ve gramer içerisinde geniş kapsamlı bir terim haline gelmiştir (Özdemir, 2011: 6). Edat ifadesinin yerine dilbilimciler gramer kitaplarında “ilgeç”, “takı” ifadelerini de kullanmışlardır.

TDK tarafından yayınlanan “Türkçe Sözlük”te edat kavramı şöyle tanımlanmıştır: “Arapça edat. Tek başına anlamı olmayan, sonuna geldiği sözle cümledeki diğer kelimeler arasında ilişki kuran kelime türü, ilgeç: *Ev gibi huzur köşesi olmaz. Çocuk sabaha karşı uyudu.*” (TDK, 2011: 754).

Zeynep Korkmaz edatları, “yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler” (Korkmaz, 2014: 895) olarak tanımlamış ve *ile, gibi, göre, doğru, başka, dolayı, beri, ötürü, öte, itibaren, nazaran...* gibi örnekler vermiştir.

Banguoğlu edatları “takı” olarak adlandırmış ve şöyle tanımlamıştır: “İsimlerden sonra gelip onların söz içinde başka unsurlarla ilişkiler kuran kelimelere takı (postposition) denilir. Örnek: *gibi, için, ile, göre, rağmen, değin, beri, yana, içinde...*” (Banguoğlu, 2011: 385). Banguoğlu takıların biçim olarak kelime; işlevine göre isim çekimi ekleri durumunda bulunduğunu, bu isim çekimi ekleri gibi iki düşünce ve kavram arasındaki bağlamı sağlayacağını belirtmektedir:

“Ahmet *çin* getirdim-Ahmed’e getirdim.

Kış *çin* sakladım- kışa sakladım.

Hayvan *gibi* saldırmış-hayvanca saldırmış.

Hesaba göre doğru-hesapça doğru.” (Banguoğlu, 2011: 386).

Bilgegil’e göre edatlar, “anlamların eksikliği yüzünden tek başına bir hükme hedef olamayan veya haklarında hüküm verilemeyen, esasen nefislerindeki mahsur

anlam da, takip ettikleri isim soylu kelimededen sonra meydana çıkabilen sözler” (1982: 220) olarak tanımlanır.

Muharrem Ergin’e göre edatlar anlamları olamayan, sadece gramer vazifeleri bulunan ve tek başlarına kullanıldıkları zaman hiçbir anlama sahip olmayan kelimelerdir. Onlar hiçbir nesne ya da hareketi karşılamaz. Fakat manalı kelimelerle birlikte, yani isimler ve fillere kullanıldığı zaman bir ifade kazanır ve gramer vazifesinde bulunur. Ergin, edatların bir kısmının tek başına da bir ifadeye sahip olduğunu ama o ifadenin de anlaşılabilmesi için başka anlamlı kelimelere, cümlelere bağlanmasının şart olduğunu söylemektedir (Ergin, 2019: 348).

Ediskun’a göre edatları, “başlı başına anlamları olmayan, ancak anlamlı kelimelere, takımlara, kelime öbeklerine ulandıkları ya da cümleye girdikleri zaman çeşitli anlam ilgileri kuran ve böylece kendi anlamları sezilen kelimeler” (1992: 284) olarak tanımlar ve edatlara ve “sınav için çalış, araba ile git, eğer hava açarsa, eve kadar git, öğleye kadar uyu...” (1992: 284) gibi örnekler verir.

Koç, “Yeni Dilbilgisi” kitabında edatları “ilgeç” diye adlandırır ve şöyle bir tanım yapar: “Tümce içinde sözcükler ve öbekler arasında anlam ilişkisi kuran sözcüğe ilgeç denir.” (1996: 229). Koç, Türkiye Türkçesinde bu tanıma uygun olan sözcüklerin sayısının az olduğunu fakat bazı bağlaç ve belirteçlerin cümle içinde edat olarak kullanılabilmesiyle beraber eylem çekim ekleri, ad durum ekleri, eylemsi yapan yapım ekleri de daha değişik amaçlar için kullanılan edatların da olduğunu söyler. Bu sebeple Türkiye Türkçesindeki edat sayısının o kadar az olmadığını ifade eder (Koç, 1996: 229).

Mehmet Hengirmen de Koç gibi edatları “ilgeç” olarak adlandırmıştır ve şunu ifade etmiştir: “Sözcükler arasında ilgi kuran sözcüklere ilgeç denir. İlgeçler, bir sözcükten sonra gelir ve bu sözcük ile öteki sözcükler arasında ilgi kurar. Genellikle ilgeç olarak kullanılan sözcükler şunlardır: *gibi, için, dolayı, deyin, göre, kadar, üzere... vb.*” (2007: 167). Hengirmen ilgeçlerin dışında anlamlı kelimeler olan sıfat, ad, belirteçlerin de ilgeç olarak kullanıldığını ve bunların ilgeç olmadıkları hâlde bazen cümle içinde kullanıldığına göre ilgeç olarak bulunduğunu belirtmektedir. Örnek: “*Aşağı, yukarı, sonra, karşı, öte, doğru, başka, alt, üst, yan, iç, dış.*” (Hengirmen, 2007: 167).

Alkaya “Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar” kitabında hem Türkiye Türkçesinde hem de Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde edatlar üzerine yaptığı araştırmaları yazmış; bu eserinde edatlar konusundaki tanımların büyük oranda benzerlik gösterdiğini ifade etmiş ve edatları, “tek başına anlamı olmayan kelimeler” olarak tanımlamıştır (Alkaya, 2007: 36).

Gülensoy “Türkçe El Kitabı”nda edatlar hakkında şu fikri ortaya koymuştur: “Bir kelimedenden sonra gelerek, o kelimeyle ötekiler arasında bağlantı kuran kelimeye edat (ilgeç) denir. Edatlar manaları olmayan yalnızca gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir.” Gülensoy edatlar, kelime, kelime grupları ve cümleleri birbirine bağlamaya hem de onların kullanışlarına yardım ettiğini ifade eder. O yüzden edatlara yardımcı kelimeler dendiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2000: 425).

Gencan da Hengirmen ve Koç gibi edatlar için “ilgeç” terimini kullanır ve edatlar hakkında şunları belirtir: “Anlam ve görevleri daha çok, tümce içinde, birlikte bulunduğu sözlerle beliren, sözcükler arasında ilgi kurmaya yarayan öğelere ilgeç denir. Örnek: *gibi, kadar, sanki, nitekim, için, ile, dolayı, ötürü, beri, üzere, karşı, doğru...*” (Gencan, 2001: 473) .

Dilbilimciler tarafından edatlara verilen bütün tanımlardan şunu söyleyebiliriz ki edatlar tek başına olduğunda anlamsız olan; birlikte kullandığı anlamlı kelimeler yani isim ve fillerden sonra gelip farklı anlamlarla cümle ve kelimeleri birbiriyle bağlamaya yardım eden görevli birimlerdir.

2.2.2. Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar

Bağlaçlar cümle içerisinde aynı görevde olan ya da anlam bakımından ilgisi bulunan kelimeleri veya sözcük gruplarını birbirine bağlayan sözcüklerdir.

Bir dilin bağlaç sayısının çokluğu o dilin ifade yeteneğinin seviyesini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bağlaçların sınırlılığı ise çok sayıda kısa cümlelerle oluşturulmuş bir anlam ve ifade karmaşıklığı doğuracak, dilin akıcılığını önleyecektir. Bağlaçların etkin bir şekilde kullanımı ile anlaşılması ve ifade edilmesi zor olan duygu ve düşünceler daha rahat bir şekilde dile getirilecektir. Bir dilin akıcılığını, bağlaçlarla sağlanmış cümlelerin çokluğu daha net ifade etmektedir. Bu da bir bakıma o dilin gelişmişlik seviyesini göstermektedir (Aktaş, 1994: 55).

Bağlaçların metin içerisindeki sık kullanımı, günümüz dilbilim araştırmalarında cümle üstü en büyük dil birimi olarak kabul edilen metnin en önemli yapısını ve anlam örgüsünü teşkil etmektedir.

Bağlaçlar, Türkiye Türkçesinde tartışmalı konulardan biridir. Kimi dilciler bağlaçları edatlarla beraber alırken kimisi de görevli kelimelerin ayrı bir kolu gibi inceler. Bağlaç kavramı hakkında bazı değerlendirmeler şöyledir:

Türkçe Sözlük (2011)'te bağlaç, “eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt rabıt edatı” olarak tanımlanmıştır.

Muharrem Ergin bağlaçları edat kavramı içinde inceler. “Bunlar kelimedeki küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan onlar arasında bir irtibat kuran edatlardır.” (Ergin, 2013: 352). Ergin aslında Türkiye Türkçesinde bağlama edatları olmadığını, sonradan yabancı dillerin etkisiyle ortaya çıktığını, o yüzden günümüzde kullandığımız bağlama edatların çoğunun yabancı asıllı olduğunu söyler. Türkçe olan bağlaçlar da sonradan fiil ve isim şekillerin edatlaşması ile birlikte ortaya çıkmıştır (Ergin, 2013: 352).

Tahir Nejat Gencan “Dilbilgisi” kitabında bağlaçları örneklerle tek tek inceler ve bağlacı “anlamca ilgili tümceleri, kavramları ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcükler” (Gencan, 2001: 482) olarak tanımlar. Türkiye Türkçesinde bağlaç sayısının az olduğunu, kullanılanların ise çoğunun Arapça ve Farsça kökenli olduğunu söyler ve nedenini şöyle açıklar:

- “Türk kısa anlatımı yeğliyor. Birbirine ulanarak uzamış tümceler-Divan çağı ve uzantısı bir yana-sevilmemiştir.
- Eylemsilerin bolca gelişmesi, bağlaca olan gereksinmeyi önlemiştir.
- Vurgu ve ezgi değişmelerin anlatıma katkısı da önemlidir.” (Gencan, 2001: 482).

Mehmet Hengirmen, eş görevli sözcüklerin, söz gruplarının ve cümleleri birbirine bağlayan sözcüklerin bağlaç olarak tanımlandığını ve en çok kullanılan bağlaçların *ve, ama, çünkü, ya da, fakat, eğer, veya, lakin, oysa, yahut, ancak, oysaki, veyahut, yalnız, halbuki...vb.* olduğunu belirtir (2007: 175). Türkiye Türkçesinin yapısı kısa cümleler için uygundur ve bu nedenle bağlaç olarak kullanılan sözlerin sayısı çok değildir (Hengirmen, 2007: 175).

Zeynep Korkmaz, bağlaçlarla ilgili en geniş tanımlardan birini yapmıştır: “Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve kimi zaman da paragrafları şekil ve

anlam bakımından birbirine bağlayan ve yükledikleri işlevler ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kuran gramer öğeleri.” (2014: 923).

Zeynep Korkmaz; Ergin, Gencan ve Hengirmen’in söylediği “aslında Türkçede bağlaç yoktur, bağlaçlar yabancı dillerden, Arapça ve Farsçadan gelmiştir” fikrine karşı çıkar ve Eski Türkçede de bağlaçların olduğunu, bağlaç vazifesinin hangi yollarla karşılandığını ispatlamaya çalışmıştır. Zeynep Korkmaz, Eski Türkçeden başlayıp günümüze kadar uzanan dönemde eş değerli sözlerin araya hiçbir bağlaç almadan art arda sıralandığını belirtir: “Köktürk yazıtlarında: Türk budun **atı küsi** yok bolmazun **tiyin** (Türk ulusunuz adı ve sanı yok olmasın diye), Uygurca: ‘**öğ kang**’ (ana ve baba), ‘**tengrili yirlide**’ (yerde ve gökte).” (Korkmaz, 2014: 923). Korkmaz, Türkiye Türkçesinde bağlaçların olmadığı fikrinden uzak durur ve Eski Türkçe döneminde kelimeleri, cümleleri birbirine bağlayan, bağlama görevindeki kelimelerin, edatların ve zarf-fillerin var olduğunu; bunların sayısının Köktürk yazıtlarında az olsa da Uygur metinlerde fazla olduğunu ifade eder (2014: 923). Bundan dolayı Korkmaz, Türkiye Türkçesinde aslında bağlaç olmadığı, olanların da Arapça, Farsça ve yabancı dillerden alındığı şeklindeki yanlış yargılar yerine Türkiye Türkçesinde bağlaç görevinin hangi yollarla karşılandığını, bunun için hangi kelime ve eklerin kullanılmış olduğunu bulmanın ve tespit etmenin daha doğru olacağını söyler (2014: 923).

Kaya Bilgegil bağlaçları “atıf edat” olarak adlandırır ve bağlaçlara, “cümleler, belirtme grupları ve kelimeler arasında irtibat kurmağa yarayan lâfızlar” (1982: 227) şeklinde bir tanım getirir.

Tahsin Banguoğlu bağlaç için “bağlam” terimini kullanır ve onu şöyle tanımlar: “Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazen da iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimelere bağlam (conjoction) adını veriyoruz. Örnek:

Kedi *ile* köpek.

Güzel, *fakat* bakımsız bir bahçe.

Yolda çok yorulmuştuk *da*, hemen yattık.” (Banguoğlu 2011: 390).

Bağlaçlar hakkındaki önemli fikirlerden birini Sevgi Özel, Neşe Atabey ve Dr. İbrahim Kutluk’un beraber yazdıkları “Sözcük Türleri” kitabında görülür: “Bağlaçlar eş görevli ya da birbiriyle ilgili sözcükleri, sözcük öbeklerini, özellikle tümceleri

bağlamaya yarayan, bunlar arasında anlam ve kimi zaman biçim bakımından bağlantı sağlayan öğelerdir.” (2003: 323).

Haydar Ediskun, bağlaçları “başlı başlarına anlamları olmayan, fakat cümleleri ya da eş-görevli kelimeleri yahut kelime öbeklerini hem biçimce, hem de anlamca birbirine bağlayan kelimelerdir.” (1992: 302) diye tanımlar ve şu örnekleri verir:

“Ayla *ile* Nuri geldiler. *İle* bağlacı Ayla ve Nuri öznelerini birbirine bağlamaktadır.

Nuri geldi, *fakat* yine gitti. *Fakat* bağlacı anlamları karşıt iki cümleyi bağlamaktadır.

Ne beni ziyaret etsin, *ne* kardeşimi. *Ne... ne* bağlacı olumsuzluk ilgisiyle bağlamaktadır.” (Ediskun, 1992: 302).

Bağlaçları edatlar içerisinde bir alt bölüm olarak sınıflandıran Gülensoy, bağlama edatlarını, “kelimelerden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil veya mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlar” (2000: 426) olarak tanımlar.

Hatice Şahin’e göre bağlaçlar, “kelime gruplarını, cümleleri birbirine bağlayan çeşitli eşitlik, birliktelik, zıtlık, seyreklik, sıklık gibi anlam incelikleriyle bağlamaya yarayan kendi başlarına anlamları olmayan, tek başına kullanılmayan kelimelerdir.” (2010: 230).

Dilbilimcilerin bağlaçlar hakkındaki tanımlarından yola çıkarak bağlaçların tek başına anlamsız, kelime, kelime grupları ve özellikle cümleleri birbirine çeşitli anlamlarla bağlayan yardımcı birlikler olduğu söylenebilir.

2.2.3. Türkiye Türkçesinde Ünlemler

Sözlü ve yazılı anlatımda özel bir yere sahip olan ünlemler, hissettiğimiz duygularımızı, sevinçlerimizi ve heyecanlarımızı kısa bir biçimde anlatmaya yardım eden bir araçtır. Ünlemlerin işlevi önemlidir. Birkaç cümleyle anlatılacak durum ve duygular, bir ünlemle rahatça anlatılabilir.

Bilgegil, “Türkçe Dilbilgisi” kitabında ünlem terimine ve bu sözcüğün etimolojisine şu şekilde açıklık getirmiştir: “Ünlem terimi, Türkçede ‘ses, yüksek ses’ anlamına gelen ‘ün’ kelimesinden oluşmuştur. Bu sözcüğün Arapçadaki karşılığı ‘nida’ dır. Eskilere göre ‘nida’, aynı adı taşıyan harf vasıtasıyla dinleyenin kendisine

dönüp bakmasını istemek demektir ki, ‘bana bak’, ‘seni çağırıyorum’ sözlerini karşılamaktadır. Bu sözcüğün zamanla anlam alanı genişleyerek, sözcük hem yerini hem de kavramındaki şümulü ‘ünlem’ sözcüğüne bırakmıştır.” (1982: 229).

Püsküllüoğlu “Türkçe Sözlük” kitabında, “ünlem kızma, korkma, acıma, sevinme, şaşma gibi ansızın beliren türlü duyguları anlatmaya yarayan, çağrı, buyruk, yasaklama vb, belirten, tek başına tümce oluşturabilen sözcük türü, örneğin *ah!, vah!, oh!, günaydın!, takır takır!* gibi” (2008: 1775) şeklinde tanım getirmiştir.

Hacıeminoğlu ünlemleri, “Takdir, temenni, dua, hayret, teessür, pişmanlık vb. duyguları ifade eden edatlardır. Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit süretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak ‘ses’ şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir.” (1992: 293) şeklinde tanımlamıştır.

Gülensoy’un “Türkçe El Kitabı”nda yer verdiği ünlem tanımı şöyledir: “Bir duyguyu (heyecan, keder, sevinç, his, ızdırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk, üzüntü), bir düşünceyi anlatan veya bir tabiat sesini, seslenmeleri, tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (2000: 425).

Muharrem Ergin ünlemleri edatların içinde incelemiştir ve ünlemler için şu tanımı yapmıştır: “His ve heyecanları ifade için içten koparak gelen edatlarla tabiattaki sesleri taklit eden edatlara ünlem denilir. İfadeleri ses yapılarına dayanır. His ve heyecanlarla tabiattaki seslerin ses halindeki tezahürleridir.” (2013: 349). Ergin, ünlem tanımına, “Bunlar his ve heyecanları, sevinç, ızdırap, keder, nefret, hayıflanma, coşkunluk gibi ruh hallerini, tabiat seslerini, seslenmeleri, red, tasdik, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır.” (2013: 349) şeklinde açıklık getirir.

Tahir Necat Gencan’ın ünlem tanımı, “Sert, dokunaklı etkilerle, duygular birden uyanır, coşkulaşır. Coşkunun söze dönümesiyle, yani bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen sevinç, üzüntü, korku, acı, şaşma duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem denir.” (2001: 516) şeklindedir.

Jean Deny (2012: 531) “Türk Dil Bilgisi” adlı kitabında ünlemleri edatlar içerisinde değerlendirmiş ve edatları ilgiçler (edatlar), bağlaçlar, ünlemler olarak üç gruba ayırmıştır. Deny ünlemleri ise *çağrılı ünlemler* ve *dokunaklı ünlemler* olarak iki grupta incelemiştir.

Çağrılı ünlemler, dikkati çekmeye yarayan, ikinci kişiyi çağırmak, ona bir şey sormak ya da kişilere hitap etmek için kullanılan ünlemler olarak tanımlanır (Deny, 2012: 630).

Dokunaklı ünlemler ise “özel nitelikte olup ruhun dokunaklarını (duygu ve duygularını) ifade ederler, bunlar haykırılı ünlemlerdir.” (Deny, 2012: 630).

Fuat Bozkurt ünlemleri “yargı” başlığı altında değerlendirir ve bunun nedenini şöyle açıklar: “Geleneksel dil bilgisi, yüklem yargıya bağlanış biçimini ‘Anlam’ olarak değerlendirir. Bize göre bu durum iletinin yargıya bağlanması. Bu nedenle ‘Yargı’ adı altında değerlendirmek istiyoruz.” (2000: 186). Bozkurt, yargıyı soru, olumlu, olumsuz ve ünlem olmak üzere dört başlıkta inceler.

Fuat Bozkurt “Türkiye Türkçesi” kitabında ünlemleri duyguyu yansıtan sık kullanımlı sözcükler olarak tanımlar ve ünlemleri şu şekilde ifade eder:

Yazıda duygunun belirtilmesi çok zor iştir. Kişinin iç evrenini yansıtacak kimi sözcüklere, işaretlere başvurulur. Duyguyu yansıtan sık kullanımlı kimi sözcükler vardır. Duygu yansıtacak tümcelerde bu sözcüklere başvurulur. Kesin olmamakla birlikte, ünlem sözleri adı verilir bu sözcüklere. Bu tümcelere de ünlem tümcesi denilir. Korku, acıma, sevinme, özlem, kızma, pişmanlık, övme, beğenme, tikslenme duyguları anlatan tümcelere ünlem tümcesi denir (Bozkurt, 2000: 193).

Haydar Ediskun’a göre ünlemler “Bir heyecanın etkisiyle ağızımızdan çıkarak duygularımızı canlı bir biçimde anlatmaya yarayan kelimelerdir ve ünlem, genel olarak, insanın herhangi beklenmedik bir olay, görülmedik bir yaratık karşısında konuşamaz duruma geldiği anda ağızından çıkıveren ses ya da seslerdir.” (1992: 322).

Hengirmen, “Türkçe Dilbilgisi” adlı kitabında ünlemleri “sevinme, üzülme, kızma, korku, şaşkınlık gibi duyguları belirten, doğa seslerini yansıtan ve bir kimseyi çağırmak için kullanılan sözcükler” olarak tanımlar (2007: 197).

Hengirmen (2007), ünlemleri; ünlem olan sözcükler (ünlem soylu sözcükler), ünlem olarak kullanılan sözcükler, yansıma ünlemleri ve ünlem öbekleri şeklinde dört gruba ayırarak incelemiştir.

Leyla Karahan, “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserinde ünlemleri “Cümle Dışı Ögeler” başlığı altında değerlendirerek aşağıdaki tanımı getirmiştir:

Cümlenin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan ögelerdir. Cümle dışı ögeler, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi yüklem tamamlayıcısı değildirler. Bu ögeler, yüklem tamamlayıcısı olan ögelerin aksine açıklama, pekiştirme vb. işlevlerle cümleye yardım eder ve cümleleri çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlar (Karahan, 2010: 36).

Raşit Keskin (2003: 163) ünlemleri, “sevinme, korkma, acıma, şaşma gibi bir ruh haliyle veya seslenme maksadıyla söylenen sözcükler” olarak tanımlamış; Türkiye Türkçesindeki neredeyse tüm kelimelerin ünlem olarak kullanılabileceğini ve ünlemlerin kelime, kelime grubu ve cümle şeklinde bulduklarını söylemiştir.

Banguoğlu ünlemlere; (2011: 396) “Bir duyuyu, bir dileği canlı bir şekilde ve bazan tek başına anlatmaya ve bir kimseye seslenmeye yarayan kelimelere ünlem (interjection) adını veriyoruz: *Oh! Eyvah! Hah! Vay! O! Püf! Haydi! Hey!* gibi. Kullanışta çoğu zaman ünlemden sonra o duygu ve dileği açıklayan bir cümle getiririz:

Oh! hava biraz serinledi. **Hah!** Tam istediğim gibi.” şeklinde bir açıklama getirmiştir

Sezai Güneş, “Türk Dili Bilgisi” kitabında ünlemleri edatlar çatısı altında seslenme edatları (ünleçler) olarak değerlendirmiş ve şöyle tanımlamıştır: “Seslenme edatları mutluluk, sevinç, coşkunluk, elem, kin, nefret, hayıflanma, esef, tereddüt, şaşkınlık gibi duygu ve heyecanları ya da ret, kabul, soru, sorma, cevap verme, çağırma, yöneltme gibi düşünce ve amaçları ifade etmeye yarayan yardımcı unsurlardır.” (2003: 222).

Ünlemler-insan seslerinin taklidinden ibaret olup, çeşitli duygu ve heyecanları anlatmaya yararlar. Bir çoğu, anlatım gücünün kendi ses yapılarından alırlar. Fakat aralarında belirli bir duyguyu ifadeye aracılık etmekle birlikte, kendine özgü bir anlama sahip unsurlar da vardır (Sezai Güneş, 2003: 287).

Zeynep Korkmaz, ünlem konusunun Türk gramerinde az işlenmiş konulardan biri olduğunu, genellikle ünlem konusunda birbirine uymayan, eksik kalan değerlendirmeler yapıldığını ve buna rağmen konunun tanımı, kapsamı ve sınıflandırılması bakımından ortak olan noktalar olduğunu belirtmektedir ve ünlemi; “söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, şaşkınlık, üzüntü, dua, hayret, pişmanlık, kıskançlık, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklit yolu ile kelimeler türetmeye yarayan bir söz türü” olarak tanımlayarak *aa, aboo, aferin, anam, aşk olsun, ay, ayol, arkadaş, be, bre, başüstüne, ee, eh, ey, eyvah, hah, haydi, hayır, hey, hışt...* gibi öreklere yer vermektedir (2014: 961).

2.2.3.1. Yapılarına Göre Ünlemler

Banguoğlu, ünlemleri bağımsız sözcük türü olarak kabul eder ve yapılarına göre asıl ünlemler, ünlem olan başka kelimeler, yansımalar ve benzerleri olarak üçe ayırır. Banguoğlu asıl ünlemleri, kullanışları bakımından iki grupta toplamıştır: duyuş ünlemleri ve soruşturma ünlemleri. Banguoğlu duyuş ünlemlerini şöyle tanımlar: “Birtakımı doğrudan doğruya konuşanın duyuşlarını ve kendine ait dileklerini açıklamaya yararlar. Bunlara duyuş ünlemleri (interjection affective) adını veririz. *A! ah! oh! ay! vay! of! o! ıh! püf! öf! hop! bu! uy! tüh! eyvah! vahvah! heyhat!* gibi. Bunlar *sevinç, acı, hayret, takdir, hayranlık, esef, nefret, bezginlik, üşüme, bunalma* gibi pek çeşitli duygular ifade ederler.” (2011: 398).

Soruşturma ünlemleri hakkında Banguoğlu, bazı ünlemlerin edilenin ilgisini çekmeye, onu çağırmaya; eğilimini, düşüncesini anlamaya, onu teşvik etmeye, doğrulamaya, ya da reddetmeye yaradığını; dışa dönük (objective) ve başkasıyla ilgili olan bu ünlemlere de soruşturma ünlemleri (interjection interpellative) denildiğini ifade eder; bunların kimi zaman soru tonlamasını aldıklarını belirterek şu örnekleri verir: *Ey! hey! hoy! hü! hişt! pist! ha? hı? ya? de! haydi! ya! ha! hı! eh! hah! hayhay! yo! yuf! hayt!*” (Banguoğlu, 2011: 398).

Banguoğlu, “ünlem olan başka kelimeler” grubunun (ad, sıfat, zamir, zarf, fiil) gibi türlü gruplardan tonlama ve sözdizimi yöntemleriyle oluşturulacağını söylemektedir. (2011: 399.) Araştırmacı ünlem olan başka kelimeleri *ünlemleşen isimler, ünlemleşen fiiller ve birleşikler, üremeler* olarak üç ayrı grupta incelemektedir.

Ünlemleşen isimler: “Adlar seslenmede, çağırmada ünlem işleyişinde kullanılırlar ve asıl ünlemlerde olduğu gibi çoğu zaman kendilerinden sonra maksadı açıklayıcı bir cümle alırlar: *Arkadaş! Çocuk! Hamal! Gazeteci! Canım! Babacığım!*” (Banguoğlu, 2011: 398).

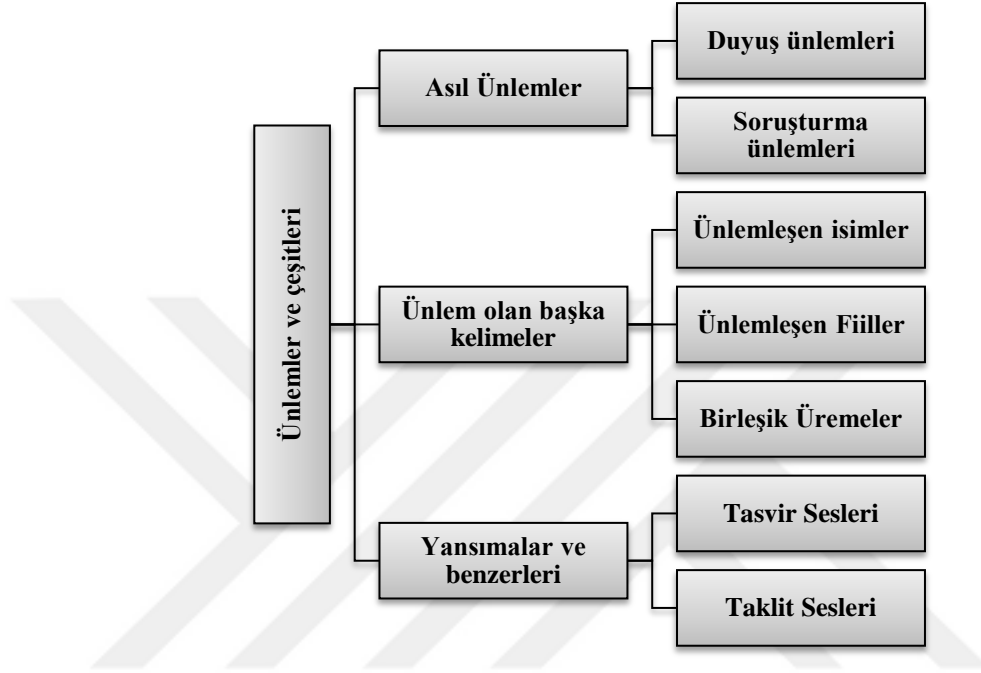
Ünlemleşen fiiller: “*A!, ya!* Ünlemin cümle sonunda yargıyı berkitme ve gerçekleştirme gibi bir anlatım vardır. Yargının bedihi olduğunu gösterir:

Doğru ya! Öyle ya! Dedim ya! Yoktur ya!” (Banguoğlu, 2011: 400-401).

Banguoğlu, fiillerin içinde ünlem olmaya en uygun olan fiillerin emir kipinde olan fiiller olduğunu söylemektedir:

Dur! Bak! Sus! Sakın! Yaşa! Davranma! Yaşasın! (Banguoğlu, 2011: 401).

Birleşikler, üremeler: “Dilimizde belirtme öbekleri ve yargı öbekleri halinde pek çok ünlemler vardır. Bunlar da aynı tonlama içinde ve basit ünlemler kullanımında başlı başına canlı duyuş ve dilekler anlatan dil unsurlarıdır: *Vay canına! Allah aşkına! Hodri meydan! Yangın var! Hayır ola! Haydi bakalım!*” (Banguoğlu, 2011: 401-402).

Şekil 2.3. Banguoğlu'nun Ünlemlerin Sınıflandırılması

Bilgegil “Türkçe Dilbilgisi” kitabında ünlemleri yapılarına göre Banguoğlu gibi üç gruba ayırmaktadır:

1. Doğrudan doğruya ünlem olan kelimeler: *Ey! Ay! Hay! Vah! Ah! Oh! Hi!...vs*

2. Ünlem yerine kullanılan sözler:

a) Basit kelimeler:

İsimler: *Vatandaşlar!, Ali! Canım!, yavrucuğum!, kuş!, kar!*

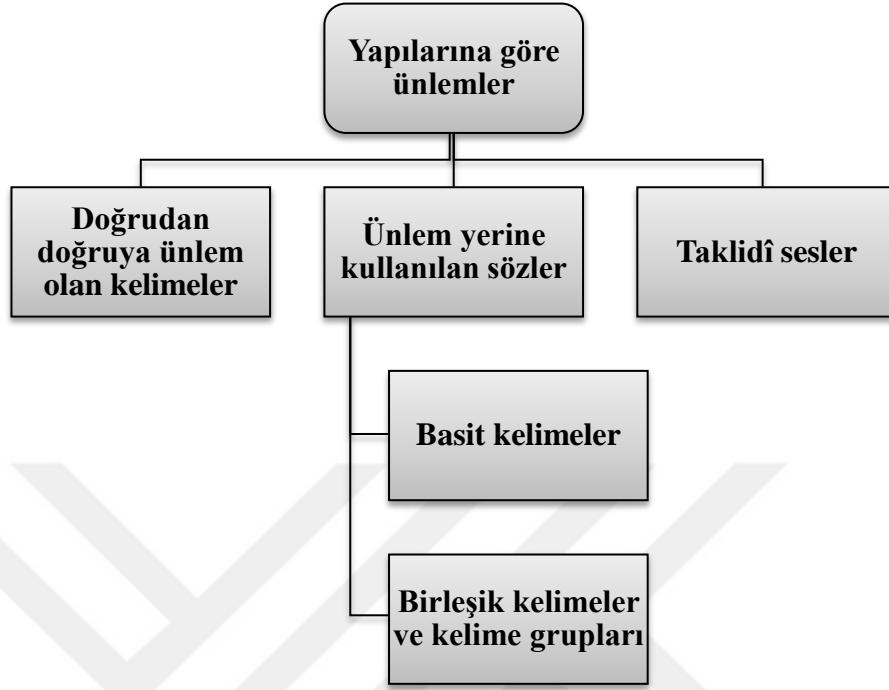
Sıfatlar: *Hoş!, biçare!..., sefih!..., kör!..., sersem!...*

Zarflar: *Acele!, şimdi!, hemen!, çabuk!, hızlı!*

Filler: (Emir kipi) *Yürü!, koş!, çekil!, bak!, yapma!, gelsin, yaz!, vur!.*

b) Birleşik kelimeler ve kelime grupları: *Ayol!, aman!, yarabbi!, adam sen de!, ne güzel!, yazıklar olsun!... vs.*

3. Taklidî sesler: *Tık tık!, püf püf!, çat çat!, hor hor! vız vız! hır hır! çıt çıt!, küt küt!*. (Bilgegil, 1982: 229-230).

Şekil 2.4. Bilgegil'in Ünlemleri Yapılarına Göre Sınıflandırması

Nurettin Koç “Yeni Dilbilgisi” kitabında ünlemleri yapılarına göre Bilgegil ve Banguoğlu gibi üç gruba ayırarak incelemiştir:

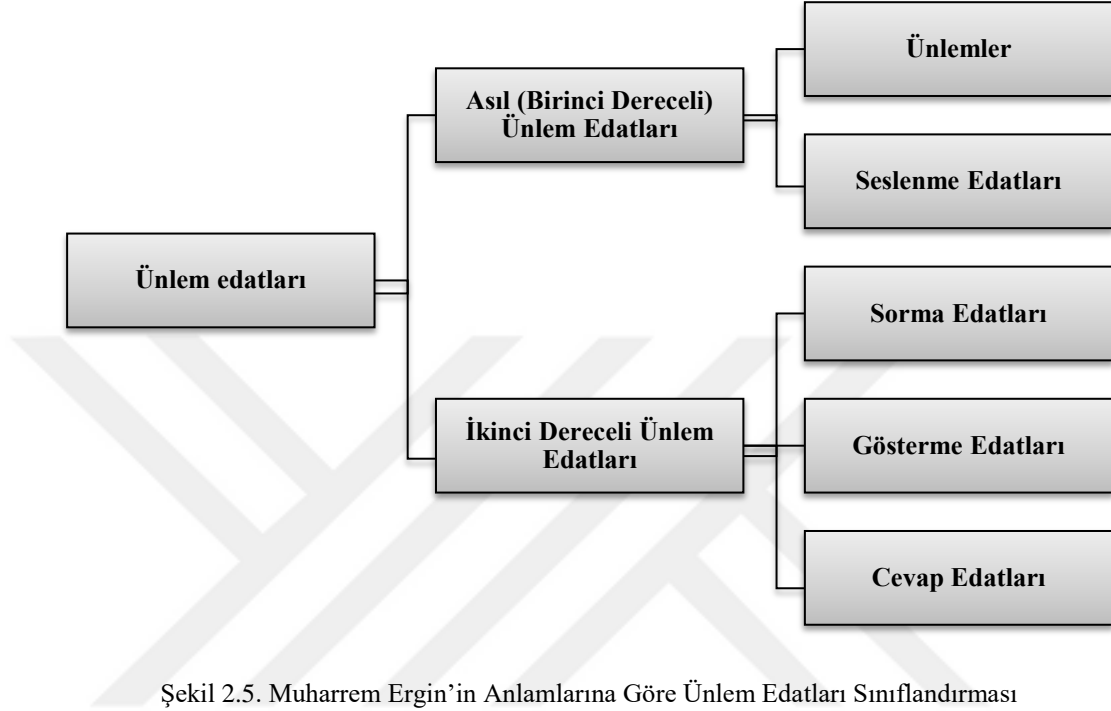
- ❖ Ünlem olan sözcükler (asıl ünlemler),
- ❖ Ünlem gibi kullanılan sözcükler ve
- ❖ Yansımalar. (1996: 276-297).

Ediskun (1992), Hengirmen (2007) ve Kükey (2003) de ünlemlerin yapılarına göre sınıflandırılmasında Banguoğlu ve Bilgegil'in yapmış olduğu sınıflandırmaya benzer tasnif yapmışlardır. Bu araştırmacılar da ünlemleri *ünlem olan sözcükler*, *ünlem yerine kullanılan sözcükler* ve *yansımalar* olarak üç grupta değerlendirmiştir.

Türkiye Türkçesinde ünlemlerin sınıflandırılmasına bakıldığında, araştırmacıların ünlemleri anlamlarına göre genellikle edatlar içerisinde değerlendirdiği; “ünlem edatları” diye adlandırdığı ve “ünlem edatları” başlığı altında ünlemler diye bir alt grup oluşturdukları görülür. Araştırmacıların, ünlemleri yapılarına göre sınıflandırmada ise genel olarak *ünlem olan sözcükler*, *ünlem yerine kullanılan sözcükler* ve *yansımalar* olarak üç grup oluşturduğu söylenebilir.

2.2.3.2. Anlamlarına Göre Ünlemler

Muharrem Ergin ünlemleri edatlar içerisinde değerlendirmiş, onları “ünlem edatları” olarak adlandırmış ve anlamına göre *ünlemler*, *seslenme edatları*, *sorma edatları*, *gösterme edatları* ve *cevap edatları* olarak beş gruba ayırmıştır:

Şekil 2.5. Muharrem Ergin'in Anlamlarına Göre Ünlem Edatları Sınıflandırması

Ergin, ünlemlere ilişkin şunları söyler:

Bunlar his ve heyecanları ifade için içten koparak gelen edatlarla tabiattaki sesleri taklit eden edatlardır. İfadeleri ses yapılarına dayanır. His ve heyecanlarla tabiattaki seslerin ses halindeki tezahürleridir: *ah, vah, eyvah, ay, vay, oy, of, öf, püf, tu, oh, pat, küt, çat, çut, şrak, miyav, tıs* gibi. *Hop, di, hadi* gibi teşvik edatları ile *pist, oşt* gibi ürkütme edatlarını da bunlara katabiliriz. Aslında isimken edat şeklinde de kullanılan *aman, yazık* gibi sözcükler de bunlardandır. *Heyhat, aferin, sakın, hazır, hah, yuh, yuha, haşa* sözcükler de ünlemdir (Ergin, 2013: 349).

Seslenme edatları: “Bunlar hitap edatlarıdır. Ünlemler gibi his, heyecan, tabiat sesi şeklinde bir şey, bir hal bildirmezler. Hiç bir ifadeleri yoktur. Yalnızca hitap seslenme vasıtalarıdır: *a, ay, ey, hey, ya, yahu, be, bre, ulan, hu* gibi.” (Ergin, 2013: 350).

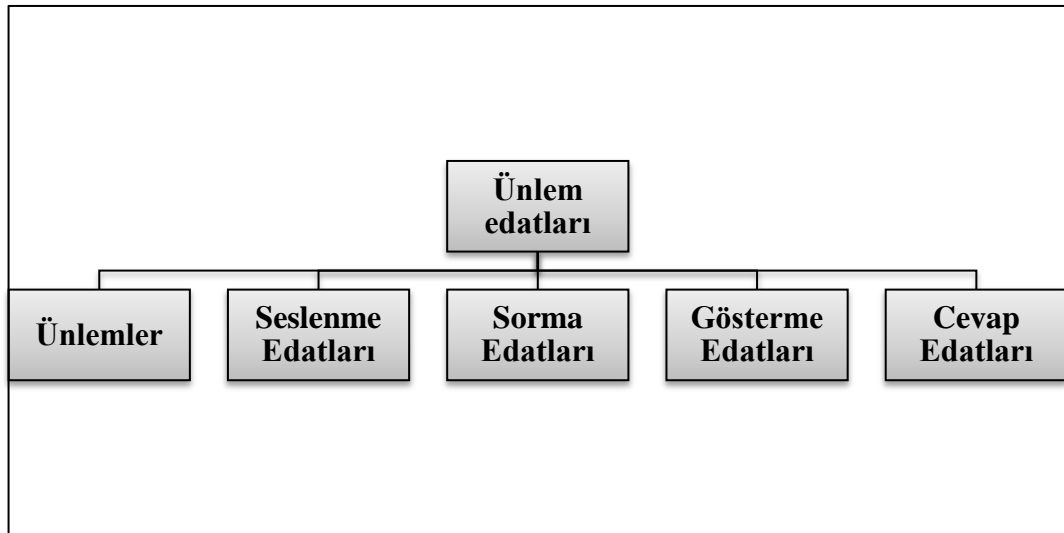
Sorma edatları: “Bunlar sorma ifade eden, soru için kullanılan edatlardır. Sayıları çok azdır. Başlıca sorma edatı hani'dir. Bu edat eskiden *kani* şeklinde idi. Ağızlarda hani şekli de vardır. Çok kullanılan bir sorma edatı da Arapçadan geçen *acep, aceba* sözcükleridir. Bunlara zarf olarak ta kullanılan, fakat soru edatı da sayılabilecek *niçin* sözcüğünü de katabiliriz. Eski Anadolu Türkçesinde *nite, nişe*

niçin, nasıl sözcükleri de sorma edatlarıdır. Sorma edatlarında vurgu başta, ilk hece üzerindedir ve kuvvetlidir.” (Ergin, 2013: 350).

Gösterme edatları: “Bunlar birini, bir şeyi göstermek için kullanılan, işaret sırasında başvurulan edatlardır. Bunun başlıca gösterme edatı *işte’dir*. Bugün bir de argo sayılabilecek *nah (na)* gösterme edatı vardır. *Aha, daha, deha, te!* Edatları da halk dilinde kullanılır. Sorma edatlarında olduğu gibi vurgu kuvvetli ve baştadır.” (Ergin, 2013: 351.)

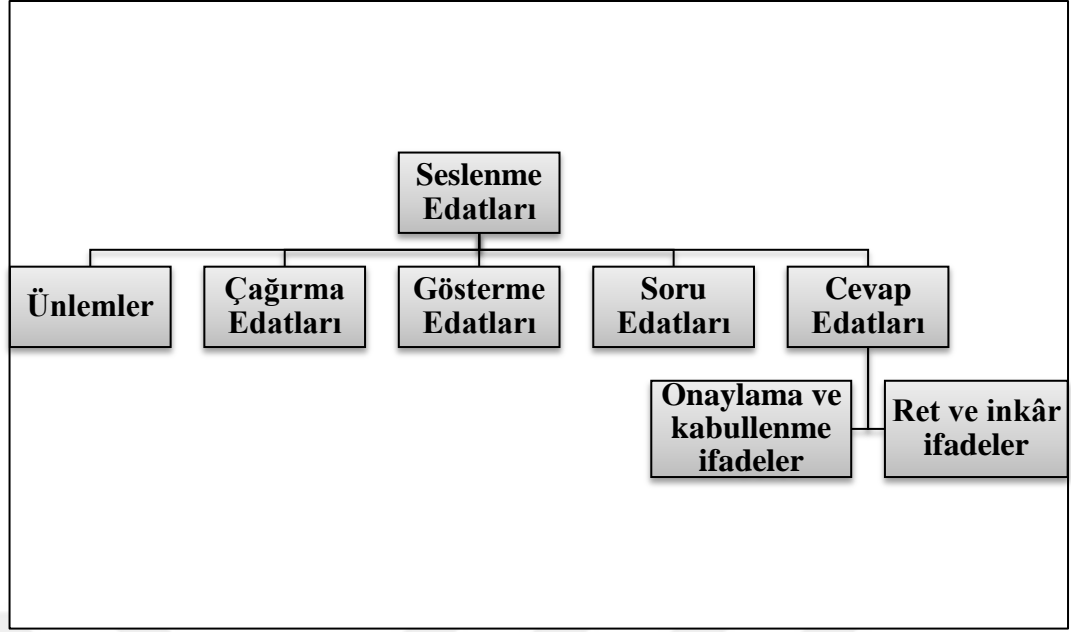
Cevap Edatları: “Bunlar tasdik ya da red ifade eden edatlardır: *evet, hayır, yok, değil, peki, hay hay* gibi. Bunlara Farsçadan geçen ve eskiden olduğu gibi bazı ağızlarda bugün de kullanılan *beli evet* edatını da katabiliriz: *he, efendim, tabii, elbette* sözcükleri de buraya girer. Söz arasında *iyi, güzel, olur, olmaz* gibi isim ve eylemlerin de tasdik ya da red edatı gibi kullanıldığını belirtmeliyiz.” (Ergin, 2013: 351).

Gülensoy “Türkçe El Kitabı” eserinde ünlemleri Ergin gibi edatlar içerisinde değerlendirmiştir. Gülensoy’un edatlar üzerindeki genel sınıflandırmasıyla Ergin’in yaptığı edatlar sınıflandırılması arasında farklılıklar olsa da Gülensoy’un ünlem edatları üzerindeki sınıflandırılması Ergin’in sınıflandırmasının neredeyse aynısıdır. Bu, aşağıdaki şekilde daha net görülebilir:

Şekil 2.6. Tuncer Gülensoy’un Anlamına Göre Ünlem Edatları Sınıflandırması

Sezai Güneş de Ergin ve Gülensoy gibi ünlemleri edatlar içerisinde değerlendirmiştir. Güneş, Ergin ve Gülensoy’dan farklı olarak ünlemleri “ünlem edatları” altında değil, “seslenme edatları” altında incelemiştir (Güneş, 2003: 287):

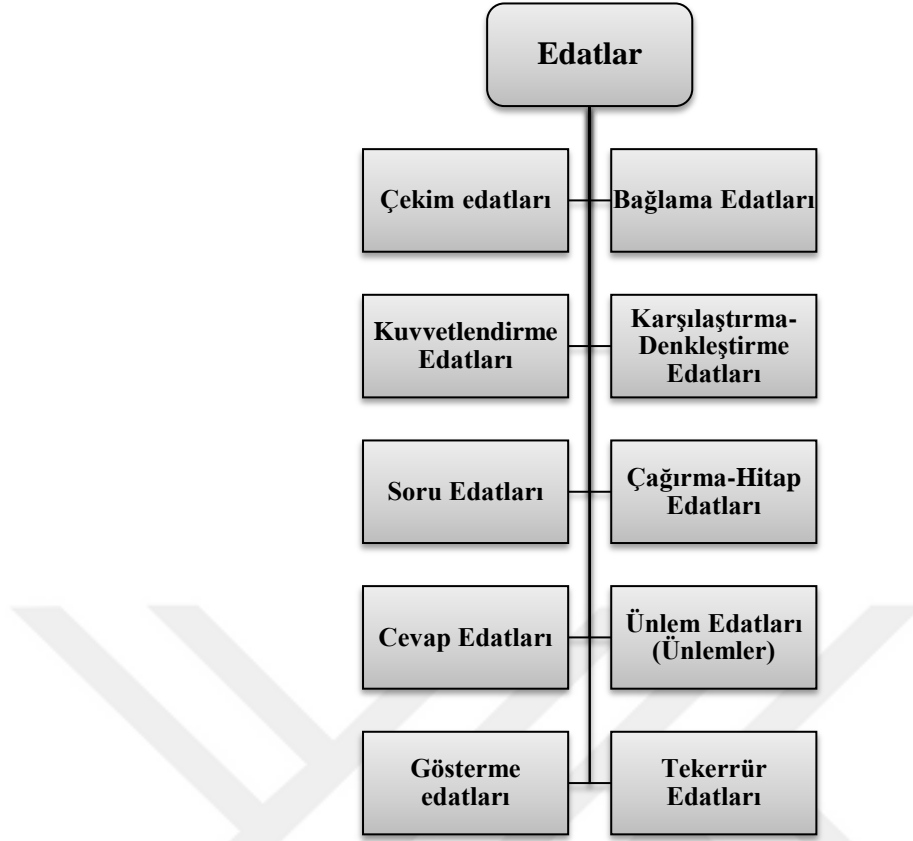

Şekil 2.7. Sezai Güneş'in Edatlar Üzerine Sınıflandırması

Güneş'in yaptığı sınıflandırmada cevap edatlarının Ergin ve Gülensoy'un sınıflandırmasıyla farklılık gösterdiği, yukarıdaki şekilde görülmektedir. Güneş, cevap edatlarını kendi içinde iki gruba ayırmıştır ve bunun sebebini şöyle ifade etmektedir:

Bunlar, bir soruya cevap oluşturan kalıplaşmış unsurlar olup; diğer edatlara göre, kendi anlamları daha belirgindir. Hatta, birer bağımsız söz sayılabilirler. Genellikle, soru cümlelerin yükleyeni ile ilgilidirler. Bu yüzden, ya tek başlarına, ya da cevapladıkları sözün unsurlarından biriyle kullanılırlar. Sorulan soruyu karşılamaları; ya onaylama ve kabullenme, ya da ret ve inkâr doğrultusunda olur. Bu bakımdan, iki bölümde incelenebilirler (Güneş, 2003: 305).

Hacıeminoğlu (1992), ünlemleri edatların bir bölümü olarak değerlendirir. Gülensoy ve Ergin'den farklı olarak Hacıeminoğlu, *soru*, *çağırma-hitap*, *cevap ve gösterme edatlarını* edatların içinde değerlendirip edatların bir alt grubu olarak tanımlar. Ergin ve Gülensoy ise bu edatları ünlemler içinde değerlendirmiştir.

Şekil 2.8. Hacıeminoğlu'nun Edatlar Sınıflandırılması

Tahir Nejat Gencan, ünlemleri anlamlarına göre *çağrı ünlemleri (interpellatif)* ve *dokunaklı, duygusal (affectif)* ünlemler olarak iki gruba ayırmıştır. Ama yazar bu ayrımın kesin olmadığını ifade etmiş ve her ünlemi ayrı maddeler hâlinde örneklerle ele almıştır (Gencan, 2001: 516).

Çağrı Ünlemleri (interpellatif): “Kendisine söylenenleri (ikinci kişileri) çağırmak, uyarmak, onlara bir şey sormak için kullanılan ünlemlerdir:

Ey ulu Tanrım!

Hey arkadaş!

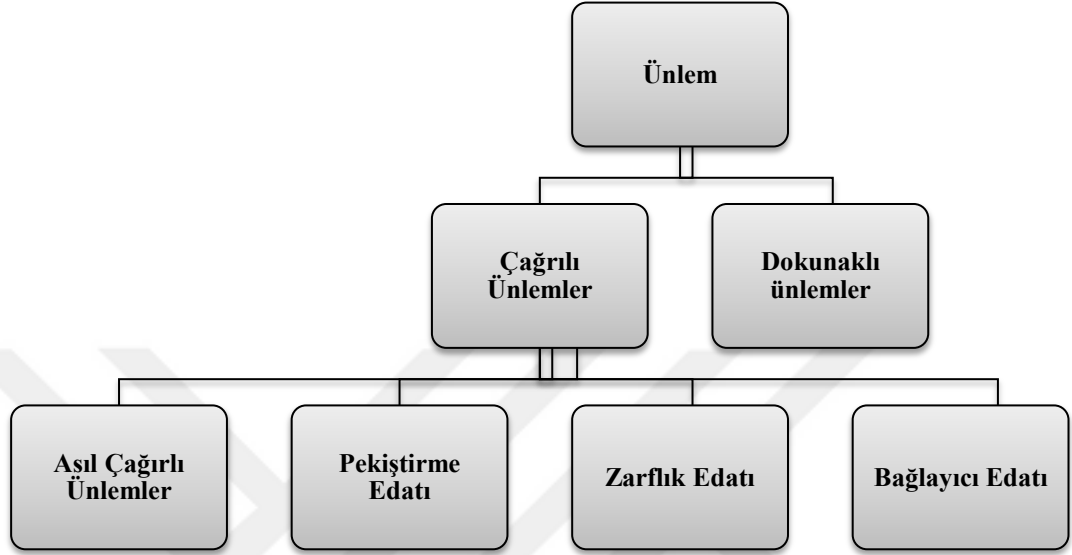
A iki gözüm!

Bre yaramaz!..”

Dokunaklı, duygusal (affectif) ünlemler: “Bunlardan kimisi;

- Pekiştirici (corroboratif)dir.
- Belirteç görevliler (adverbial) de var.
- Bağlaçlık (conjonctif) görevinde de bulunur.” (Gencan, 2001:516).

Jean Deny (2012: 630), “Türkçe Dil Bilgisi” adlı kitabında ünlemleri edatların içinde değerlendirmiş ve ünlemleri anlamına göre *çağrılı ünlemler* ve *dokunaklı ünlemler* olarak iki gruba ayırmıştır.

Şekil 2.9. Jean Deny’in Ünlemler Üzerinde Sınıflandırması

Ayrıca, Deny çağrılmaya yarayan ünlem edatlarını kendi içinde dört grup olarak sınıflamıştır:

1. **Asıl çağrı ünlemleri**

2. **Pekiştirme edatları:** Soruları daha çok pekiştirmek, sözleri daha canlı ve kuvvetli yapmak içindir. Pekiştirme edatlarına örnek, *ha*, *a*, *ya* ünlemleridir.

3. **Zarflık edatları:** Bunlar aşağıdaki anlamlarda kullanılabilir:

Beğenme: *ha*; *he*; *hay hay*;

Eyleme devam etme: *ha*;

Eylemde kolaylık ve serbestlik: *hay hay*; *haydi haydi*.

4. **Bağlayıcı edatlar:** Bir fikirden başka bir fikre geçildiğini ve başlıca bir nöbetleşmeyi, bir seçeneği bildirmek için kullanılır (Deny, 2021: 631).

Keskin (2003), “Türkçe Dil Bilgisi” adlı kitabında ünlemleri edatlar çatısı altında birleştirip anlamına göre beş gruba ayırmış ve Muharrem Ergin’in yapmış

olduğu sınıflandırmanın aynısını yapmıştır. Keskin ünlem edatlarını anlamları ve görevlerine göre beşe ayırmıştır:

- ❖ Ünlemler: *Ah! Vah! Of! Vay! Yuh! Aman! Sakın! Aferin! Heyhat! Pat! Küt! Miyav!*
- ❖ Seslenme edatları: *A! Arkadaş! Be ay! Hey! Hu! Hu ulan yahu...*
- ❖ Gösterme edatları: *Aha! İşte!*
- ❖ Sorma edatları: *Acaba! Hani! Hı! Hah! Nasıl! Niçin!*
- ❖ Cevap edatları: *Asla! Değil! Elbette! Evet! Güzel! Hayır! Hay Hay! İyi! Olur! Olmaz peki! Oldu! Yok!* (2003: 164).

Mahzar Kükey, bazı araştırmacılardan farklı şekilde ünlemleri bağımsız sözcükler türü olarak değerlendirmiştir. Kükey ünlemleri yapılarına ve anlamlarına göre sınıflandırmıştır. Kükey, asıl ünlem olan sözcükleri dört öbekte değerlendirmiştir:

- Duygusalılık belirten ünlemler: *Ay! Kimler gelmiş!*
- Çağrı ünlemleri: “*Ey! Türk gençliği!*”
- Uyarı ünlemleri: “*Pisi pisi!*” ünlemi, kedileri çağırmak için kullanılan bir ünlemdir. Kükey uyarı ünlemlerinin sadece hayvanlarla alakalı ünlemler olduğunu belirtmektedir ve bu ünlemlerin hayvanları kovmak, belli yerlerden uzaklaştırmak, yürütmek ya da durdurmak veya çağırmak için kullanıldığını söylemektedir (2003: 404).
- İyi dilek, dua ve yemin için kullanılan Arapça ünlemler: Başka araştırmacılardan farklı olarak Kükey; dilek, yemin ve dua için kullanılan Arapça kökenli ünlemleri ayrı bir grup olarak değerlendirmiştir: “Bunlar, Arapçadan dilimize girmiş ve dilimizde yaşayan ünlem sözcüklerdir. Bu sözcükler şunlardır: *vallahi, billahi, Allahısmarladık, bismillah, haşa, maşallah, inşallah, subhanallah, amin/destur.*” (2003: 404).

Kaya Bilgegil ünlemleri bağımsız sözcük türü olarak değerlendirir ve anlamlarına göre ünlemleri üç ayrı grupta inceler (1982: 230).

1. Çağırma ünlemleri:

“A!” ünlemi: Bilgegil, “A!” ünleminin isimlerle birlikte ve onların başında geldiğinde sevgi, gücenme, öfke ve şikayet gibi anlamlarda kullanıldığını belirtmektedir (1982: 230-231).

- Sevgi ifade eder: *A canım!, a gözüm!*
- Gücenme ifade eder: *A çocuğum, ne zaman uslanacaksın?*
- Öfke ifade eder: *A kardeşim, bu işi yapmalıydınız!*
- Şikayet ifade eder: *A zalim, hiç merhemetin yok mudur?*

2. Duyguyu ifade eden ünlemler:

“O” ünlemi:

Taaccüp ifade eder: *O, bu elbise de size ne kadar yakışmış!...*

“Of” ünlemi:

- Bıkkınlık ifade eder: *Of, can sıkıntısından patlayacağım!..., Of, usandım senin gidip gelmeden!..., Of, bu çocuk da halden anlamaz.*
- Üzüntü ifade eder: *Of, gurbette düşmek ne kadar zormuş!...* (Bilgegil, 1982: 235).

3. Taklidî sesler: Bilgegil bu taklidî sesleri anlamlarına göre ünlemlere dahil etmesine rağmen bunların bazı farklılıklar gösterdiğini söylemektedir:

“Bilhassa bu sonuncular; eylemi, ses bakımından belgin hale koymaları yönünden zarflara benzerlik arzeder.” (1982: 230).

Bilgegil, taklidî sesler hakkında şu fikirleri ortaya koymuştur: “Emirler, nehiyeler, dilekler, yerine göre onomotoplar ünlem sayılmaktadır: *Dur, yasak, çekil, kalk, gel, durma, geleydi, vızzz, hırrr... gibi.*” (1982: 239).

Korkmaz, taşıdıkları özellikleri ve nitelikleri açısından incelediğinde, ünlemlerin ayrı bir kelime türü olduğu fikrini ortaya atmış ve ünlemlerin sınıflandırmasıyla ilgili şöyle düşünmüştür:

Ünlemler çekime girmemeleri ve doğrudan doğruya belirli bir kavrama karşılık olmamalı dolayısıyla bir yandan *görevli kelime* özelliği gösterirler...Ama yalnız başlarına da birer anlam ve anlatımları bulunduğu, yerine göre cümlenin yerini tutan anlatımlara sahip oldukları, ada dönüşebildikleri ve bir ad gibi çekime girdikleri, yer yer yeni türetmeler yaptıkları veya anlamlı bazı kelimelerin ünlem sınıfına geçebildiği gibi özellikleri dikkate alınca da aynı zamanda *anlamlı kelimeler* sınıfına

girebilmektedir. İşte biz ünlemlerin bu özelliğini göz önünde tutarak, onları yerine göre görevli, yerine göre anlamlı kelime niteliğinde, iki grup arası bağımsız bir kelime türü olarak ele aldık ve “görevli-anlamı kelimeler” ana başlığı altında bağımsız bir kelime türü olarak verdik (Korkmaz, 2014: 966).

Korkmaz ünlemleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Kökenleri bakımından ünlemler
- Ses ve kelime yapısı bakımından ünlemler
- Nitelik ve görevleri bakımından ünlemler

A. İçe dönük ünlemler:

- “Acı duyma, acıma” görevinde olan ünlemler
- “Alay etme, küçümseme” görevinde olan ünlemler
- “Beğenme , takdir” görevinde olan ünlemler
- “Sevgi, şefkat, sevinç, mutluluk” ifade eden ünlemler
- “Beğenmeme” ifade eden ünlemler
- “Bıkkınlık, usanma, can sıkıntısı, karamsarlık, memnuniyetsizlik” ifade eden ünlemler
- “Hatırlama, hatırlatma, hayret, ihtimal, tahmin, imrenme, merak” ifade eden ünlemler
- “Özlem, istek, arzu, ısrar, itiraz” ifade eden ünlemler
- “Kızgınlık, sitem, öfke, nefret,” ifade eden ünlemler
- “Korku, heyecan, uyarı, çekinme” ifade eden ünlemler
- “Abartma, haykırma, övünme” ifade eden ünlemler
- “Şaşkınlık duygusu” ifade eden ünlemler
- “Pişmanlık, özür bildirme rica, yalvarma, rahatlatma, sakinleştirme” ifade eden ünlemler
- “Süreklilik” ifade eden ünlemler
- “Karşı çıkma, tehdit” ifade eden ünlemler
- “Telaş” ifade eden ünlemler
- “Yöneltme, teşvik” ifade eden ünlemler
- “Üzüntü” ifade eden ünlemler
- “Pekiştirme” işlevindeki ünlemler

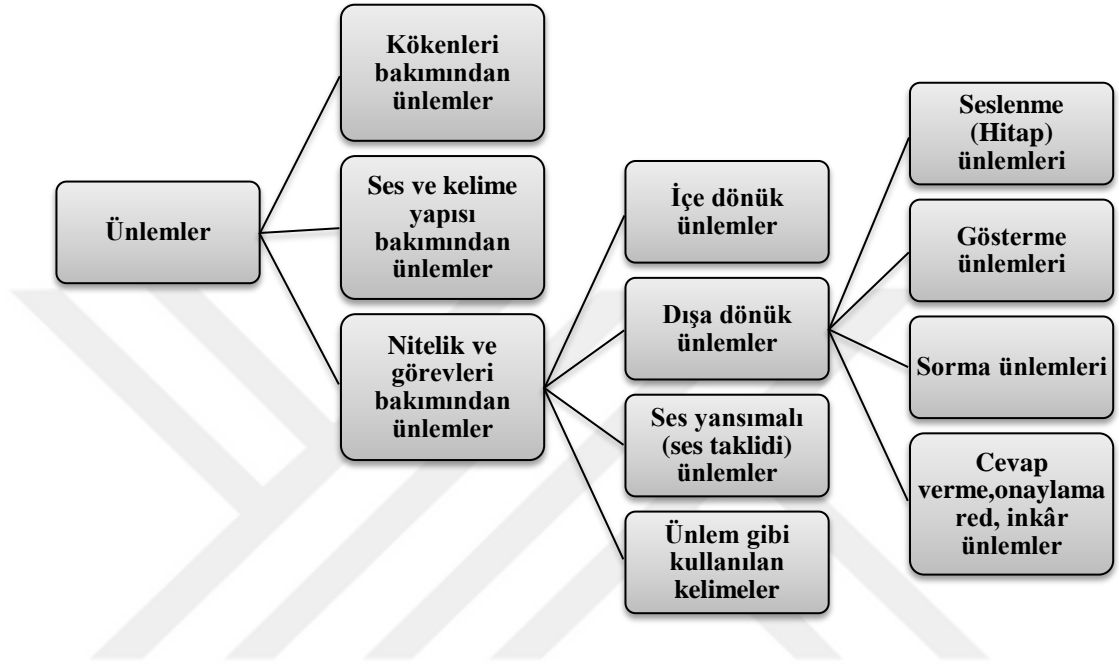
B. Dışa dönük ünlemler:

- Seslenme (Hitap) ünlemleri
- Gösterme ünlemleri
- Sorma ünlemleri

- Cevap verme, onaylama, kabullenme, red, inkâr, gizlema bildiren ünlemler

C. Ses yansımali (ses taklidi) ünlemler

D. Ünlem gibi kullanılan kelimeler.

Şekil 2.10. Korkmaz'ın Ünlemler Üzerine Sınıflandırması

2.3. Özbek Türkçesinde Dil Bilgisel Anlamlı Birimler

2.3.1. Özbek Türkçesinde Yardımcı Kelimeler

Özbek Türkçesinde kelime türleri genel olarak aşağıdaki gibidir:

Özbek Türkçesinde Kelime Türleri		
Mustakil (Bağımsız) kelimeler: Ad, Sıfat, Zarf, Zamir, Fiil.	Yardımcı Kelimeler: Ko'makchi (Edat) Bog'lovchi (Bağlaç) Yuklama (Sona gelen edatlar ya da Soru edatları)	Aradaki (Özel kelimeler): Undov (Ünlem) Modal so'zlar (Modal kelimeler) Taqlid so'zlar (Taklid veya Yansımalar) Tasdiq ve inkor so'zlar (Onay ve ret kelimeler)

Şekil 2.11. Özbek Türkçesinde Kelime Türleri

Anorbekova ve Mirzayeva *bağımsız sözcükleri*, “anamları olan ya da onların yerine kullanılan, belli bir soruya cevap olabilen ve her bir nesne ve hareketi karşılayan sözcükler” (2011: 145) olarak tanımlarlar.

“Tek başlarına anlamları olmayan, belli bir soruya cevap olamayan, anlamlı kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlamak, onlara ek anlam katmak vazifeleri yapan sözcüklere *yardımcı sözler (görevli kelimeler)* denir.” (Anorbekova ve Mirzayeva, 2011: 145).

Özbek Türkçesinde “aradaki kelimeler” bağımsız ve yardımcı kelimeler arasındaki kelimelerdir. O yüzden bu kelimeleri Özbek gramerinde aradaki (özel) kelimeler diye adlandırılmıştır. Aradaki kelimeler çekime girmez, bu özellikleriyle yardımcı kelimelere yakındır ama yardımcı kelimeler gibi cümle, kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlamaz. Aradaki kelimelerin bağımsız kelimelere benzer özellikleri de vardır. Onlar tek başlarına cümle olabilir ama bağımsız kelimelerden farklı olarak gramtikal yönden cümle öğeleriyle bağlanmaz. Buradan hareketle, aradaki kelimelerin bağımsız ve yardımcı kelimelerle benzerliklerinin ve

farklılıklarının olduğu söylenebilir. Dilbilimciler de bunları, bağımsız ve yardımcı kelimeler arasındaki “özel kelimeler” olarak almıştır.

Özbek Türkçesindeki yardımcı kelimelerin sınıflandırılmasında çoğu dilbilimci ortak görüşe sahiptir ve yardımcı kelimeleri üç gruba ayırmaktadır:

1. *Ko'makchi (edat)*
2. *Bog'lovchi (bağlaç)*
3. *Yuklama (sona gelen edatlar ya da soru edatları)*

Özbekistanlı dilbilimciler, yardımcı kelimeler şekilce kelimeye; anlam ve işlevine göre ise isim çekim eklerine benzedikleri için onları “orta üçüncü” olarak adlandırmışlardır. Örnek:

Kitobni akam **uchun** oldim/Kitobni akamga oldim.

Kitabı ağabeyim **ichin** aldım/Kitabı ağabeyime aldım (O'ZROO'MTV, 2010: 378).

Özbek Türkçesindeki yardımcı kelimeler konusunda dilbilimciler arasında çeşitli görüşler vardır. Kimi dilciler onları kelime olarak görüken kimileri ise ek olarak görür. Bu konu tartışmalı bir konudur.

Yapılarına göre yardımcı kelimeler üç gruba ayrılır:

- *Qo'shimchasimon (ekli yardımcı kelimeler)*
- *Sof'yordamchi so'z (asıl yardımcı kelimeler)*
- *Nisbiy yordamchi so'z ko'rinishiga ega (isimlerin yardımcı kelime olarak kullanışı) (O'ZROO'MTV, 2010: 378).*

2.3.1.1. Özbek Türkçesinde Edatlar

Özbekistanlı dilbilimci Xolmanova, Özbek Türkçesinde edatların tanımını şu şekilde verir: “Cümlede maksat, sebep, zaman, vasıta, mekân gibi anlamları ifade etmek için kullanılan sözcüklere *kömakçı (edat)* denir. Edat kendisi bağlanmış kelimedenden sonra gelip, kelimeler arasındaki *birlik, zaman, sebep, maksat* gibi ilişkileri de ifade eder.” (Xolmanova, 2007: 140).

Örnek:

Bu bino bolalar **uchun** qurildi. (maqsad)

Bu bina çocuklar **ichin** yapıldı. (maksat)

O'qimagani **uchun** bilmadi. (sabab)

Okumadığı **ichin** bilemedi.(sebeb)

Ukasi **bilan** keldi vosita. (birgalik)

Kardeşi **ile** geldi. (birlik)

Chaqirilmaganligi **sababli** kelmadi. (sabab)

Çağırılmadığından **dolayı** gelmedi. (sebeb)

Yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi *uchun (için)*, *bilan (ile)*, *sababli (dolayı)* edatların kendinden önceki isimler *çocuklar (bolalar)*, *kardeşi (ukasi)* ve sıfat-fiiller *okumadığı (o'qimagani)*, *çağırılmadığından (chaqirilmaganligi)* ile birlikte gelerek onları maksat, sebep, vasıta gibi anlamlarla bağlamaya yardım ettiğini görmekteyiz.

Özbek Türkçesi üzerinde çalışan dilbilimci Ertuğrul Yaman, “Özbek Türkçesinde Edatlar” kitabında edat teriminin Özbekistan gramerciliğinde ayrı bir kelime türü olarak kabul edildiğini ve “kömakçi” terimiyle adlandırıldığını belirtmektedir (2005: 23-24). Yaman, kömakçi terimini; “ad ve adlanmış sözlerden sonra gelerek vasıta, maksat, sebep, vakit, mekan, gibi ilişkileri bildiren yardımcı sözler” olarak tanımlayarak *bilan (ile)*, *uchun (için)*, *kabi (gibi)*, *qadar(kadar)*...vb. örnekler vermiştir (2005: 23-24).

Anorbekova ve Mirzayeva'ya göre edatlar kelimeler arasındaki anlam ve gramer ilişkileri belirten, isim, isim-fiil, zamir ve sıfat-fiilden sonra gelip onları başka kelimeler ile çeşitli anlam ilişkileri kuran sözcüklerdir ve *bilan (ile)*, *uchun (için)*, *kabi (gibi)*, *singari (gibi)*, *orqali (yoluyla)*...vb. sözcükler edatlara örnektir (2011: 145).

Hüseyin Yıldırım, Özbek Türkçesindeki edatlar hakkında şunları belirtmiştir: “Edatlar, isim ve isim türünden kelimelerden sonra gelerek ekledikleri kelime ile cümlenin öteki kelimeler arasında çeşitli anlam ilişkileri kurar. Tek başlarına bir anlamları yoktur ve çekime girmezler. Cümlede bir soruya, bağlandığı kelime ile birlikte cevap olurlar.” (2009: 247).

Özbek Türkçesinde kömakçılar (edatlar) yapısına ve görevine göre ikiye ayrılır:

- ❖ Sof kömakçılar (Asıl Edatlar)
- ❖ Vazifadosh kömakçılar (edat görevinde kullanılan kelimeler).

Özbek Türkçesinde asıl edatlar, tek başına anlamı olmayan sadece kendinden önceki kelimeleri bağlamak için kullanılan kelimelerdir. Örneğin: *uchun (için), bilan (ile) kabi (gibi), sayin (geçtikçe), qadar (kadar), uzra (üzere), singari (gibi), tufayli (yüzünden), haqida (hakkında)*... (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 53).

Temur tig'i yetmagan joyni

qalam **bilan** oldi Alisher.

Timur kılıcı yetmetiği yeri

Kalem **ile** aldı Alişer (Abdulla Oripov, "Özbekistan Vatanım Benim" şiiri).

Edat vazifesinde kullanılan kelimeler aslında isim, zarf, fiil olup onlardan geçen kelimelerdir. Örneğin: *ost (alt), yon (yan), ust (üzere), old (ön), orqa (arka), ro'para (karşı), oldin (önce), avval (önce), keyin (sonra), so'ng (sonra) tomon (tarafa), qosh (kaş), bosh (baş), qaraganda (göre), ko'ra (göre), deya (diye), deb (diye), atab (için)*. Bu turdaki isimler ve fiiller asıl anlamlarının dışında edat görevinde de kullanılır. Bu kelimeler edat vazifesinde geldiğinde anlamını tamamen kaybeder ve kelimeleri bağlamak görevini üstlenir (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 53).

Anvar sevgilisini ko'prik **boshida** kutib turgandi.

Anver sevgilisini köprü **başında** bekliyordu.

Daryo **bo'ylab** ohista suzib borardik.

Nehir **boyunca** yavaşça yüzüyorduk.

Özbek Türkçesinde edatlar genellikle dört çeşit hâl ekiyle kullanılmaktadır:

1. Yalın ve İlgi Hali Ekleri Almış İsimlerden Sonra Kullanılan Edatlar:

Bilan (ile), uchun (için), kabi (gibi), singari (gibi), yanglig' (gibi), sari (boyu, taraf), sababli (dolayı), orqali (-dan yoluyla), tufayli (dolayı, yüzünden), chog'li (kere, defa), osha (o), bo'ylab (boyunca), bo'yicha (hakkında), degan (diye), bo'yi (boyu), chamasi (tahminen), haqida (hakkında).

Qish bo'yi qiynalishdi.

Kış boyunca zorlandılar.

U meni ko'prikning boshida kutib turibdi.

O beni *köprünün başında* bekliyor.

2. Yönelme Hali Eki Almış İsimlerden Sonra Kullanılan Edatlar: Tomon (taraf), qadar (kadar), ko‘ra (göre), qarab (boyu, göre), qaraganda (göre), qaramay (rağmen), qaramasdan (rağmen), yarasha (uygun), doir (ait), binoan (göre), muvofiq (uygun) (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 54).

Ishlaganiga qarab haq oladi.

Çalıştığına göre maaş alacak.

Eski bo‘lishiga qaramay yaxshi ishlaydi.

Eski işçi olmasına rağmen iyi çalışır.

Tarbiyaga doir gaplarni yozib qo‘ydi.

Terbiyeye ait cümleleri bir kena yazdı.

3. Çıkma Hali Eki Almış İsimlerden Sonra Kullanılan Edatlar: so‘ng (sonra), keyin (sonra), boshqa (başka), tashqari (dışarı), bo‘lak (dışında, başka), o‘zga (başka), beri (beri), buyon (-den beri), burun (önce), ilgari (önce), tortib (itibaren) (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 54).

Bir oylab *kechiqqandan so‘ng* Otabek qaytib keldi.

Bir ay *geciktikten sonra* Otabek geri döndü.

To‘ydan ilgari Marg‘ilonga borishdi.

Düğünden önce Margilana gittiler.

Ko‘p yillardan beri shu yerda ishlaydi.

Çoğu yillardan beri şurada çalışır.

2.3.1.2. Özbek Türkçesinde Bağlaçlar

Özbek dilbiliminde genel olarak bağlaçlar *bog‘lovchi* terimi ile adlandırılır ve edatlardan bağımsız bir kategori olarak yardımcı kelimeler içinde değerlendirilmiştir.

Özbek Türkçesi üzerinde araştırmalar yapan *Hüseyn Yıldırım* “Özbek Türkçesi” adlı kitabında Özbek Türkçesindeki bağlaçlar hakkında şunları belirtmektedir: “Görevli kelime türünden olan bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarını, basit cümleleri ve bazen de paragrafları birbirine bağlar. Bağlaçlar gramatikal yönden değişmez ve çekime girmezler. Sözlüksel manada müstakil bir anlamları yoktur.” (Yıldırım, 2009: 243).

Özbekistanlı dilbilimcilerinden biri olan *Sayfullayeva* “Hozirgi O‘zbek Adabiy Tili” (Güncel Özbek Edebi Dili) adlı derslik kitabında: Bağlaçlar kelime ve kelime gruplarını birbirine bağlar ve birleşik cümlenin basit cümleye eşit olan kısımları

ortasında çeşitli anlam ve gramatikal ilişkileri gösterdiğini belirtmektedir (Sayfullayeva, 2009: 274).

Xolmanova'ya göre bağlaçlar birleşik cümle içindeki basit cümleler ve kelime ve kelime gruplarını bağlayan yardımcı kelimelere bağlaç denir (Xolmanova, 2007: 141).

Anorbekova ve Mirzayeva da bağlaçlar hakkında Xolmanova verdiği tanıma yakın bir tanım yapmıştır: Kelime, kelime gruplarını ve birleşik cümle içindeki basit cümleleri bağlayan *va (ve)*, *ammo (ama)*, *biroq (ama, fakat)* ...vb kelimelere bağlaç olduğunu ifade etmektedir (Anorbekova ve Mirzayeva, 2011: 149).

Genel olarak Özbek Türkçesindeki bağlaçların tanımına bakarsak neredeyse dilbilimciler birbirine yakın olan tanımları vermekte ve bağlaçlar tanımı ve kullanımı konusunda fikir ayrılığı yoktur.

Özbek grammaresine göre bağlaçlar görevleri ve işlevleri açısından iki ana gruba ayrılmaktadır:

- *Teng bog'lovchilar* (Denkleştirme bağlaçları)
- *Ergashtiruvchi bog'lovchilar* (Açıklayıcı bağlaçlar)

Teng bog'lovchi (Denkleştirme bağlaçları) gramer açısından birbirine denk olan kelime grupları, cümle ve cümle öğelerini eşit olarak bağlamayı sağlar. *Ergashtiruvchi bog'lovchilar (Açıklayıcı bağlaçlar)* birleşik cümle içindeki basit cümleleri tabi ilişkisiyle bağlamaya yardım eder ve biri baş diğeri tabi olan unsurların anlamsal ilgisini sağlar. Tabi unsur baş unsuru çeşitli anlam ilişkileriyle açıklar ya da tamamlar. Denkleştirme ve açıklama bağlaçları kurdukları anlam ilişkilerine göre şu şekilde sınıflandırılır: (Anorbekova ve Mirzayeva, 2011: 151).

Bog'lovchi (bağlaç)	Teng bog'lovchi (Denkleştirme bağlaçları)	Biriktiruv bog'lovchi (Biriktirme bağlaçları)
		Ayiruv bog'lovchi (Sıralama bağlaçları)
		Zidlov bog'lovchi (Zıtlık bağlaçları)
		Inkor bog'lovchi (İnkar bağlacı)
	Ergashtiruvchi bog'lovchi (Açıklayıcı bağlaçlar)	Aniqlov bog'lovchi (Açıklama bağlaçları)
		Sabab bog'lovchi (Sebeb bağlaçları)
		Shart bog'lovchi (Şart bağlaçları)
		Chog'shtiruv bog'lovchi (Karşılaştırma bağlaçları)

Şekil 2.12. Anorbekova'nın Bağlaçlar Tasnifi

Teng Bog'lovchilar (Denkleştirme bağlaçları):

1. **Biriktiruv bog'lovchilari** (Biriktirme bağlaçları): *va (ve), bilan (ile), ham (hem)...*

Opam *bilan* singlim keldi.

Ablam *ile* kız kardeşim geldi. Burda *ile* bağlaçtır.

Opam singlim *bilan* keldi.

Ablam kız kardeşim *ile* geldi. Burda *ile* bağlaç değil, edattır.

2. **Zidlov bog'lovchilari** (Zıtlık bağlaçları): *ammo (ama), lekin (ama, lakin), biroq (fakat), balki (belki)...*

U o'qidi, *lekin* tushunmadi.

O okudu, *ama* anlamadi.

3. **Ayiruv bog'lovchilari** (Sıralama bağlaçları): *yo (ya...ya), yoki (ya da), yoxud (ya), dam... dam (bir...bir)...*

Yo siz keling, *yo* men boray.

Ya sen gel, *ya da* ben geleyim.

4. **Inkor bog'lovchisi** (İnkar bağlacı): *na... na (ne...ne)*

Na eshikni, *na* derazalarni ochdi.

Ne kayıpı, *ne* pencereyi açti.

Ergashtiruvchi bog'lovchilar (Açıklayıcı bağlaçlar):

- **Aniqlov bog'lovchilari** (Açıklama bağlaçları): *ya'ni (yani), -ki (-kim) toki (ta..)*
- **Sabab bog'lovchilari** (Sebeup bağlaçları): *chunki (çünkü), shuning uchun (o yüzden), shu tufayli (ondan dolayı)...*
- **Shart bog'lovchilari** (Şart bağlaçları): *agar (eğer), basharti (meğer), mabodo (belki, ihtimal)...*
- **Chog'ishtiruv bog'lovchilari** (Karşılaştırma bağlaçları): *go'yo (güya), huddi (sanki)* (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 55).

2.3.1.3. Özbek Türkçesinde Yüklemeler (Sona Gelen Edatlar)

Özbek Türkçesinde yardımcı kelimelerin üçüncü grubunu oluşturan kısmı yüklemelerdir. Bazı söz ve cümleye ek anlam vermek için kullanılan yardımcı sözlere “yükleme” adı verildiğini söylemektedir Yaman (Yaman, 2005: 21).

Xolmanova'ya göre yüklemeler kelime veya cümlelere *soru, ayırma, sınırlandırma, şübhe, benzetme, ret, inkâr* anlamları kazandıran kelime ya da eklerdir (Xolmanova, 2007: 152).

Hüseyin Yıldırım Özbek Türkçesindeki yüklemeleri Sona gelen edatlar diye adlandırır ve yüklemeler hakkında şu fikirleri ortaya koymaktadır: “Bu grupta yer alan edatlar sözcük ya da ek halindedir. Ek halinde olanlardan *-mi, -oq/-yoq, -dir, ve -gina* geldikleri kelimelere bitişik diğerleri ise araya kısa çizgi konularak yazılır. Fonksiyon olarak, ekledikleri kelime veya cümlelere *soru, pekiştirme, onaylaama, sınırlandırma, şübhe, belirsizlik* gibi anlamlar kazandırır.” (Yıldırım, 2009: 253).

Yardımcı kelimelerin ana özelliği kelime ve cümleleri birbirine bağlamaktır. Bu özelliğe göre Özbek Türkçesindeki yardımcı kelimeler: edat, bağlaç ve yuklama (sona gelen edat) kelime, kelime grupları ve cümleleri birbirine bağlamaya yardım eder. *Sayfullayeva*'ya göre bu kural Özbek Türkçesindeki bağlaç ve edat için değişmez bir kuraldır, ama “yükleme” (sona gelen edat)ın özelliği şudur ki, kelime veya cümleye *soru, sınırlandırma, benzetme, ayırma, şübhe, ret, inkâr* gibi anlamları da katarak birbirine bağlamak görevini üstlenir (Sayfullayeva, vd 2009: 393).

Genel olarak, Özbek Türkçesindeki yükleme (sona gelen edat)ların tanımına bakıldığında dilbilimciler bu konuda fikir ayrılığı olmadığını görüyoruz. Sayfullayeva, Xolmanova, Yıldırım ve başka dilbilimciler sona gelen edatları sadece kelime ve cümleleri birbirine bağlamakla kalmayıp, onlara ek anlam katacağını belirterek birbirine yakın tanım vermiştir.

Özbek Türkçesindeki yüklemeler *anlamına* göre altı gruba ayrılıyor:

1. **Soroq va taajjub yuklamalari** (Soru, tereddüt, şaşkınlık yüklemesi): *-mi (mi), -chi (ya), -a(ya) (ya, mi), nahotki (gerçekten):*

Sen-*chi*, bording*mi*?

Ya sen, gittin *mi*?

Men- *a*?

Ben *mi*?

2. **Kuchaytiruv, ta'kid yuklamalari** (Pekiştirme, tasdik yüklemesi) – *hatto (hatta), -ku (ya), ham (de), -u(yu), -da (da), -oq, -yoq:*

Sen *ham* bor,

Sen *de* git.

Kitob *ham* oldim,

Kitab *de* aldım.

Hamma hatoni qilgan o'zing-*ku*.

Hep hatayı yapan kendin *ya*.

3. **Ayiruv, chegaralov yuklamalari** (Ayırma ve Sınırlandırma) – *gina (kina, qina)= sadece, faqat (fakat), faqatgina (sadece), xolos:*

Bolalardan bittasi*gina* keldi,

Çocuklardan *sadece* biri geldi.

O'ktam inadamdi, *faqat* yuragida to'lqinlangan mehr bilan onasiga tikildi.

Öktem bir şey demedi, *fakat* yüreğinde alevlenen şevkatle annesine bakardı.

4. **O'xshatish, qiyoslash yuklamalari** (Benzetme yüklemesi) – *go 'yo (güya), go 'yoki (güya), xuddi (sanki), naq (sanki):*

U itning kattaligi *naq* bo'riday kelardi.

O köpeğin büyüklüğü *sanki* kurt gibiydi.

Bahorni *go 'yo yangi kelinchakka o'xshataman*.

İlk bahari **güya** yeni geline benzetirim.

5. **Gumon yuklamasi** (Şüphe, belirsizlik yüklemesi) - *dir (belki, ...dir):*

Borgandir, (belki varmıştır),

Bugun dars bo'lgandir,

Bugün belki ders olmuştur.

6. **Inkor yuklamasi** (İnkâr yüklemesi) -*na...na (ne...ne):*

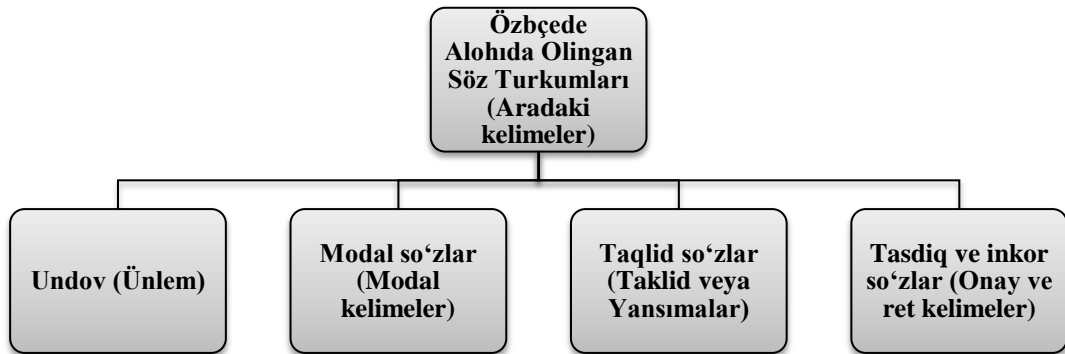
Na ishga bordi, na o'qishga,

Ne işe gitti, ne okula (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 56).

2.3.2. Özbek Türkçesinde Aradaki kelimeler

Özbek grammer kitapları ve dersliklerde “Aradaki kelimeler” kendi içinde dört guruba ayrılmaktadır:

- Undov (Ünlem)
- Modal so'zlar (Modal kelimeler)
- Taqlid so'zlar (Taklid veya Yansımalar)
- Tasdiq ve inkor so'zlar (Onay ve ret kelimeler).

Şekil 2.13. Özbek Türkçesinde “Aradaki Kelimeler” Sınıflandırılması

Sayfullayeva (2009: 398) “Hozirgi O'zbek Adabiy Tili” (Güncel Özbek Edebi Dili) kitabında aradaki kelimeler terimi yerine “so'z-gaplar” (söz-cümleler) terimini kullanmış ve onları *Undov (Ünlem)*, *Modal so'zlar (Modal kelimeler)*, *Tasdiq ve inkor so'zlar (Onay ve ret kelimeler)*, *Taklif so'zlar (Teklif kelimeler)* olarak dört

gruba ayırarak incelemiştir. Dilbilimci “so‘z-gaplar” (söz-cümleler) grubu altında birleşen kelimelerin sadece kendilerine ait olan özellikleri olduğunu ve bu özellikleriyle *bağımsız* (mustakil) ve *yardımcı kelimelerden*, bir de *birleşik cümlelerden* ayırt edildiğini belirtmektedir. Aşağıda bunları görebiliriz:

- ✓ Bağımsız halde cümle olabilmek;
- ✓ İçinde bulunduğu cümleyle sözdizimsel ilişkiye girmez;
- ✓ Kendine özel anlama sahip olması;
- ✓ Çekime girmez, kip, zaman, şahis ekleriyle çekimlenmez.

2.3.2.1. Özbek Türkçesinde Ünlemler

Özbek Türkçesindeki Undov (Ünlem) kelimesinin anlamı Özbek Dilinin Açıklamalı Sözlüğünde “Hareket etmeye davet etmek, çağırmak, hitap etmek, amir etmek” gibi anlamlarda ifade edilmiştir (O‘ZFAANTAI, 2013: 289).

Yıldırım (2009) Özbek Türkçesindeki ünlemler hakkında şu tanıımı vermektedir: “Ünlemler söz içinde konuşanın acıma, beğenme, sevinç, korku, çaresizlik, üzüntü, özlem gibi çok çeşitli duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya; karşısındakilere seslenmeye, çağırmaya, cevap vermeye, göstermeye, sormaya, onları onaylamaya, redde veya tabiattaki sesleri taklid yolu ile kelimeleri türetmeye yarayan bir söz türüdür.” Ünlemler gramatikal yönden cümlelin öğeleri ile bağlanmazlar. Cümlenin başında ortasında ya da sonunda gelebilir. Özbek Türkçesinde kullanım alanı işlek olan ünlemler şunlardır: *O, obbo, ofarin, oh-oh, allo, alvido, bah-bah, bas, bay-bay, eh-he, ho, hormang, xo‘sh, qulluq, labbay, rahmat, voydod* (Yıldırım, 2009: 258).

Anorbekova ve Mirzayeva’ya göre Özbek Türkçesindeki ünlemler heyecan, duygu, çağırmak, hitap etmek amir etmek gibi anlamları ifade eden kelimelerdir. Örneğin: *eh, uh, oh, uf, ura, barakalla, ofarin, salom, hayr, bay-bay, balli, rahmat, ehhe, I, iya, hay-hay, hm* (Anorbekova ve Mirzayeva, 2011: 154).

Hitap etmek, emretmek, duygu, heyecan ifade eden kelimeler ünlem denir (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 56).

Oh-oh, qanday shirin.

Oh- oh, ne kadar tatlı

Voy, qo‘rqib ketayapman.

Voy, korkuyorum.

Duygu, heyecanı ve çağırma-hitabı ifade eden kelimelere ünlem denir. Xolmanova ünlemlerin kendine ait özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Sözlüksel anlama sahip değil;
- Cümle ögesi olarak görev almaz ve cümle öğeleriyle gramatikal yönden bağlanmaz;
- Hal, iyelik, şahıs, zaman gibi anlamları ifade etmez ve çekime girmez;
- Ünlemde vurgu çok önemli yere sahiptir (Xolmanova, 2007: 144).

Genel olarak Özbek Türkçesindeki ünlemlerin tanımına bakıldığında bir fikir ayrılığını görmüyoruz ve dilbilimciler de birbirine yakın hemen hemen aynı tanımları vermektedir. Özbek Türkçesinde ünlemler anlamına göre iki gruba ayırarak incelenmektedir:

- Duygu-heyecan ünlemleri
- Çağırma-seslenme ünlemleri

Anorbekova ve Mirzayeva'ya göre (2011: 154) 1. *Duygu-heyecan ünlemleri* aşağıdaki anlamları ifade etmektedir:

- ❖ Nezaket, şefkat ifade eden ünlemler: *iyе, o, voy, voy-ey, eh, vb;*
- ❖ Sevinç, mutluluk ifade eden ünlemler: *hoo, ehe, o 'h-h o' (ö), vb;*
- ❖ Şaşırmak ve eğlenmek ifade eden ünlemler: *hay-hay, oh-ho, vb;*
- ❖ Gururlanma, memnun olma ifade eden ünlemler: *e-ha, eh, ha-ya, o 'o 'o' (ööö).*

Çağırma-seslenme ünlemleri hakkında Yıldırım şunları ifade etmektedir: “İnsanların dikkatini çekmek, hayvanları sürmek, bir işi yapmaya çağırma, hareketi durdurma gibi anlamları ifade eden kelimelerdir” (Yıldırım, 2009: 258).

Azimov ve Saparniyazova (2008: 56) 2. *Çağırma-seslenme ünlemlerini* kendi içinde iki gruba ayırarak detaylı bilgi vermiştir:

1. Şahislere yöneltilen ünlemler

- İnsanların dikkatini çekmek için kullanılan ünlemler: *hoy, hay, hey, ey, allo;*
- Emretmek için kullanılan ünlemler: *ma (al), tss (şşş), jim (sessiz ol), olğa (git), marsh (yıkıl git).*

2. Hayvanlara yöneltilen ünlemler

- Hayvanları çağırmak için kullanılan ünlemler: *kışt, bah-bah, moş-moş, piş-piş, tu-tu-tu, kuç-kuç, çuh, beh-beh, kurey-kurey;*
- Hayvanların hareketini durdurmak için kullanılan ünlemler: *duur, hök, tak, tşşş;*
- Hayvanları bir hareket yapmaya çağırmak: *hih-hih, çöh, tek, hayt, çu-çu.*

Anorbekova ve Mirzayeva (2011) kendi kitabında anlamlarına göre Duygu-heyecen ve Çağırma-seslenme ünlemleri grubunun yanına daha bir grup Gösterme ve Cevap ünlemlerini eklemiştir:

3. Gösterme ve Cevap ünlemleri

- ❖ Gösterme için kullanılan ünlemler: *hu, huv, hovv,vb;*
- ❖ Onay, cevap için kullanılan ünlemler: *ha,(evet), ha-ha-ha (evet), xo'sh (peki), labbay (efendim).*

2.3.2.2. Özbek Türkçesinde Modal Sözcükler

Hüseyin Yıldırım Özbek Türkçesindeki Modal sözcüklerin konusunu kendi fikrine olan münasebetini ifade edeceğini belirtmektedir. Bu türdeki sözcüklerin anlam içeriğine açıklık, şüphe, belirsizlik, amaç, istek, şart, onaylama, pişmanlık, üzüntü gibi ifadeler katar (Yıldırım, 2009: 255).

“Konuşmacının ifade edilen fikire karşı türlü tepki ve münasebetlerini ifade eden kelimelere modal sözcükler denir. Modal sözcükler cümlede virgül ile ayrılacaktır.” (Azimov ve Saparniyazova, 2008: 57).

Özbekistanlı dilbilimciler Xolmanova, Sayfullaveya, Anorbekova, Mirzayeva'ların Özbek Türkçesindeki modal sözcükler hakkında yapmış olduğu tanımları incelediğimizde modal sözcük tanımları konusunda bir fikir ayrılığı yoktur ve neredeyse birbirine benzer tanımlar yapmışlardır.

Özbek Türkçesinde modal sözcüklerin anlamına göre birkaç çeşitleri vardır. Özbekistanlı dilbilimci ve araştırmacılar modal sözcüklerin anlamına göre sınıflandırılmasında genel olarak ortak fikire sahiptirler ama çeşitliliği açısından bazı değişiklikler vardır. Xolmanova modal sözcükleri yedi gruba, Azimov ve Saparniyazova ise sekiz gruba ayırarak incelemiştir. Yedinci sınıf derslik kitabında modallar yedi gruba ayrılmıştır. Anorbekova ve Mirzayeva modal sözcükleri anlamına göre dokuz gruba ayırmışlar ve daha geniş, detaylı incelediği için onların sınıflandırmasını teze örnek olarak aldı.

Tablo 2.2. Anorbekova ve Mirzayeva'nın Özbek Türkçesinde Modal Sözleri Anlamına Göre Sınıflandırması

Sıra/No	Özbek Türkçesinde Modal Sözlerin Anlamları	Modal Sözler
1	Düşüncenin Net Olduğunu İfade Edenler	Albatta (elbette), shaksiz, shubhasiz (şüphesiz), tabiiy (tabii), darhaqiqat (gerçekten)
2	Düşüncenin Net Olmadığını İfade Edenler (Belirsiz, Tahmin)	Ehtimol (ihtimal), chamasi (tahminen), aftidan (herhalde), balki (belki), shekilli
3	Düşüncenin Sıralaması	Avvalo, avvalambor (evvela), birinchidan (ilk önce).
4	Düşüncenin Kanıtı	Masalan (mesela), jumladan (örnek olarak).
5	Onay	Darhaqiqat (gerçekten) haqiqatan (hakikaten)
6	Sonuç	Xullas (sonuç olarak), demak (o halde), umuman (genel olarak)
7	Acımak	Attang (ne yazık), afsus (maalesef), essiz (yazık).
8	Gerekliklik	Kerak (gerek), zarur (gerek), lozim (lazim).
9	Neşe	Xayriyat (nihayet), baxtinga (şansıma).

3. İNCELEME BÖLÜMÜ

3.1. Türkiye Türkçesinde Onay ve Ret İfadeleri

“Onay ve ret ifadeleri (cevap edatları) bir soruya cevap oluşturan kalıplaşmış unsurlar olup, diğer edatlara göre, kendi anlamları daha belirgindir. Hatta, birer bağımsız söz sayılabilirler. Genellikle, soru cümlelerinin yükleyeni ile ilgilidirler. Bu yüzden, ya tek başlarına, ya da cevapladıkları sözün unsurlarından biriyle kullanılırlar. Sorulan soruyu karşılamaları, ya onaylama ve kabullenme, ya da ret ve inkâr doğrultusunda olur. Bu bakımdan iki bölümde incelenebilirler.” (Güneş, 2003: 305).

Özbekistanlı dilbilimci İmamova Türkiye Türkçesinde onay ve ret ifadeleri genelde soru cümlelerine verilen yanıtlarda görüldüğünü belirtmiştir. Bununla birlikte haber cümlelerinde de herhangi bir olay, durumla ilgili bilgi verilir veya nesnede herhangi bir özelliğin olup olmadığı konusunda onay veya ret ifade edeceğini söylemektedir (İmamova, 2020: 101).

“Günlük dilde pek çok kullanılan onay ve ret, inkâr ifadeleri taşıyan *evet, hayır* gibi yanıt ifade eden sözcüklerin gramerdeki yeri üzerinde durulacak konulardan biridir. Evet, hayır gibi onay ve ret ifadelerin hangi tür sözcükler arasında sınıfa alınacağı konusunda dilbilimciler farklı görüşlere sahiptir. Bazı dilbilimciler bu sözcükleri edat olarak alırken, bir grup dilbilimciler ünlem, diğerleri ise zarf olarak da ele almaktadır” (Baran, 2017: 1306). Bu konuda ortak fikir olmadığından incelenmeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Onay ve ret anlamını ifade eden *evet, hayır, peki, yok* sözcükleri edat olarak alan *Hacıeminoğlu* (1992) bu sözcükleri “Cevap Edatları” başlığı altında incelemiş, ünlemlere dâhil etmemiştir. *Hacıeminoğlu* gibi *Muharrem Ergin* (2013) de onay ve ret ifadelerini edatlar içerisinde “Cevap Edatları” olarak ele alır ama *Ergin* “*Cevap Edatları*” Ünlem edatların bir alt başlığı olarak incelemiştir.

Zeynep Korkmaz (2014) ünlemleri bağımsız bir sözcük türü olarak alır ve onay ve ret ifadeleri *cevap verme, onaylama, ret, inkâr, gizleme ünlemleri* olarak ele almıştır.

Evet, elbet, elbette, hay hay gibi onay ve ret sözcükleri zarf olarak kabul eden *Bilgegil* (1982), bu ifadeleri tasdik ve ispat anlamı taşıyan sözler olduğunu belirtmiştir. İnkâr ve olumsuzluk anlamını taşıyan *asla, hiç, yok, hayır* ve benzeri sözcükleri ise inkâr zarfları olarak incelemiştir (*Bilgegil*, 1982: 217).

3.1.1. Türkiye Türkçesinde Onay İfadeleri

“EVET” ONAY İFADESİ

“Evet” ifadesinin açıklamasını TDK tarafından yayınlanan “Türkçe Sözlük” kitabında şöyle tanımlanmaktadır:

1. “*Öyledir* anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylaam sözü, olur, oldu, peki, tamam, ya, belli, ha, he: ‘**Evet**, bu bahsin en canlı noktası buradadır.’- Y. K. Beyatlı.

2. Olumlu cümlelerde anlamı pekiştiren bir söz.

3. Sözü açan veya bağlayan bir söz: ‘**Evet**, işverenlik görevini hiç de başarıyla yerine getiremiyordum. İlk tekdiri almıştım.’-A. Ağaoğlu.” (TDK, 2011: 835).

“Tietze’nin sözlüğünde evet I *acele*, *çabuk* anlamına geldiği belirtilmektedir.” (Tuğuz, 2011: 35).

Özcan ve Aksan “Sözlü Türkçede Evet’in Görünümleri” makalesinde evet onay ifadesinin onaylama dışında devam ettirme, fikir birliği, soru-cevap, konudan sapma-konuyu kapatma işlevleri olduğunu da belirtmiştir (Özcan ve Aksan, 2017: 22).

“- Raif efendi sizsiniz, değil mi? diye sormuştum. Karşımdaki bir müddet beni süzdü. Sonra hafif ve adeta korkak bir sesle:

- **Evet**, benim! Siz de galiba bize gelen memursunuz. Biraz evvel masanızı hazırladılar. Buyurunuz, hoş geldiniz! dedi.” (Ali, 1998: 18).

“Çocuklarıyla karısının beyaz karyoları arasına sıkışmış duran küçük bir demir soba, odayı fazla sıcak yapmıştı. Buna rağmen karşımdaki üşür görünüyordu. Yorganım boğazına kadar çekerek: ‘**Evet**, soğuk aldım galiba!’ dedi. Dün akşam yemekten sonra biraz dışarı çıkmıştım...” (Ali, 1998: 36).

“- Senin adın Reşit mi? diye sordu. Babam da,

- İyi bildin, **evet**, Reşit... dedi.

- Doğum tarihin de 1897.

- **Evet**, o da doğru...

- Değirmentepe mahallesi, Tavusbağı sokak, hane numarası atık 51, cedit 28... 1911 de Hacer’le evlenmişsin.

- İyi bildin.

- Bir oğlun olmuş, adı da Yaşar, öyle mi?

- **Evet**, öyle... Bundan önce doğan çocuklarımız öldü de, yaşasın diye bunun adını Yaşar koyduk. Allah ömür verdi, Yaşar imiz yaşadı.” (Nesin, 2015: 33-34).

“- Bayım, bay şoför... Kardeş... Dolmuş mu? Samanpazarı mı?

Her nasıl olduysa bir insan evladı çıkıp,

- **Evet**, Samanpazarı. Buyur! dedi.

- **Evet**, dedi. Dedi ama, gel de buyur bakalım buyurabilirsen...

- Hay Allah... Hay Allah... diye söylenmeye başladım.” (Nesin, 2015: 64).

“- Bu otelin sahibi siz misiniz?- diye-sordu.

Genç adam kafasını kaldırmadan,

- **Evet**, benim-dedi.” (Güneş, 2003: 305).

“ELBET” ONAY İFADESİ

“Belli ki herif beni Satılmış’ın yanına salmamak için aklınca kandıracak. Etme eyleme yahu, çocukluk arkadaşımdır, neyimdir filan dedimse de, odacının laf anlayacağı yok. Ben direttim, o direndi, sonunda,

- Randevun var mı?, diye sordu.

- Olmaz olur mu, **elbet** var. Ne zaman geleyim, diye sordum,

- Her zaman emrindeyim, dedi.” (Nesin, 2015: 130).

“Tirene bindim, kompartımanın penceresinden başımı uzattım. Anşe:

- Sen hemen bir iş bul! dedi.

Bunu bana belki yüz kez demişti.

- Bulacağım evelallah... Hem de müzede... dedim.

- İş bulunca hemen bana mektup yaz, bildir... dedi.

- Yazarım **elbet**. İş garanti, bu kart olduktan sonra... dedim.

- Babamı hiç dinlemem... Sen iş bulunca arkandan koşar İstanbul’a gelirim... dedi.

- Gelirsin **elbet**... dedim.

- Bana da İstanbul’da bir iş bulursun... dedi.

- Bulurum **elbet**... dedim.

- Ama bak, nikâh isterim haaa... dedi.

- **Elbet**... Nikâhımız da kıyılacak... Nikâhsız hiç olur mu Anşe... dedim.”
(Nesin, 2015: 138).

“Kapının açıldığını görmemiştim ama, kapının girişinde duran o adamı görmüştüm. Benim yaşında biriydi. Öyle dikilmiş, oturacağı boş masa aranıyordu bakışlarıyla. Gözüne beni kestirmiş olacak, yanıma geldi,

- Müsaade ederseniz, ben de oturabilir miyim? dedi.

İsteksizcesine, - **Elbet**, buyrun... dedim.” (Nesin, 2013: 22).

“ELBETTE” ONAY İFADESİ

“Elbette” ifadesinin anlamını Türkçe Sözlükte şöyle ifade etmektedir: “Ar. Elbette Herhalde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet: *Bu şato sahibi elbette şatonun her şeyiyle uğraşmak zorundadır.* –A.Kabaklı.” (TDK, 2011: 780).

Elbette: “Kuvvetlendirme” göreviyle de kullanılan bu edat aslında, “onaylama” bildiren bir cevap edatıdır:

“Zehra mı doğuracak? Allah Allah! Kimden?

...kadın.

- **Elbette** - dedi. Herkes senin gibi kısır değil. Ayıp mı?” (Güneş, 2003: 305).

“Odada başka kimse yoktu. Yanı başındaki komodinin üzerinde, ilaç şişelerinin arasında duran büyük bir cep saati odayı madeni bir sesle dolduruyordu. Hasta, çukura kaçan gözlerini açarak: ‘Bugün biraz iyiyim!’ dedi.

- **Elbette**... Hep böyle devam edecek değil ya.” (Ali, 1998: 40).

“O kadar savaşmış, zaferler kazanmış, tımara çıkmış rahmetli kocan seni niye iki göz bir evde kardeşiyle birlikte oturttu, diyemedim de, korka çekine şunu sordum çocukluk sevgilime:

- Kocanla niye evlendin?

- Birisiyle evlendirilecektim **elbette**, dedi.” (Pamuk, 2012: 87).

“- Memleketin gidişinin iyi olduğunu bilmeyen mi kaldı... Ben, sana biz bu gidişle nereye gidiyoruz? diye sordum.

- Karşılama törenine gidiyoruz. Yoksa senin haberin yok mu? dedi.

Bir kez aralarına katılmışım, haberim yok desem olmaz...

- Hiç haberim olmaz mı canım, var **elbette...** Yani işte... gibilerden lafi ağzımda iyicene çiğneyip geveledim.” (Nesin, 2015: 98).

“- Haa... tanıdım Fikret Tevfik değil mi? Sahi, ne yapıyor şimdi o?

- Sizi yanına çağırıyor.

- Teşekkür ederim.

- Maşallah hiç ihtiyarlamıyorsunuz, hafızanız yerinde.

- **Elbette...** Yuvarlanan pas, taş tutmaz. Işıl dayan demir işler.

- Atasözüdür. Yalnız kelimeler yer değiştirmiş.” (Nesin, 2005: 55).

“HELBET/HELBETTE” ONAY İFADESİ:

Konuşma dilinde “helbette” şekliyle de kullanılır:

“Sarı ve yarası daha kapanmamış adam sordu:

- Kışın da mı çalışacağız?...

Yağız adam,

- **Helbette-** dedi, insan yılan mı ki?...” (Güneş, 2003: 305).

“İlçe başkanı,

- Önce iş bölümü yapılacak, görevliler bölük bölük ayrılacak! dedi.

Kalabalıktan biri,

- Kurban da kesilecek mi? diye sordu.

- **Helbet...** Hem de kaç kurban... Koç da kesilecek, sığır da... dedi.” (Nesin, 2015: 102).

“- Öyleyse, ben Anşe'nin İstanbul'da hizmetçi duracağı evi önceden görmeliyim, dedim.

- **Helbetteee...** Bura İstanbul. **Helbet**, evi bize komisyoncu gösterir. Pazarlığı da kesişiriz. Ondan sonra Anşe'yi İstanbul'a çağırırsın, dedi.” (Nesin, 2015: 156).

“- Ulan Yaşar Yaşamaz, çok saf oğlansın be! dedi.

- Neden ağbi? diye sordu Yaşar.

- Karakaplı Nizami Bey burda da ondan...

- Nasıl burda? Aman... Yoksa sakın?.. Cezaevinde mi?

- **Helbet.**

- Nasıl olur ağbi, koskoca bir Karakaplı Nizami Bey, olmazları olur eden Nizami Bey... Nerde öyleyse?

- Bizim koğuştta olacak değil ya hey avanak Yaşar, **helbet** Beyler Koğuşunda...” (Nesin, 2015: 195-196).

“- Anşe! dedim.

- Hee... dedi.

- Sen o Hatçanım’ın evine, burdan yalnız başına gidersin değil mi?

- Giderim **helbet**. Nasıl geldiysem, öyle de giderim. N’olacak?” (Nesin, 2015: 316).

“EEE” ONAY İFADESİ

“Koğuşun en yaşlısı,

- Hasta mı? diye sordu.

- Üşütmüş.

- Kafayı mı?

- Dalga geçme...

- **Ee** artık havalar soğudu. Oğlanda yorgan yok, döşek yok. Üşütür elbet, olacağı buydu.” (Nesin, 2015: 153).

“- **Eeee**, böyle yazma sevgisi olan birinin hakkıdır şöhret. Sana hakkın olanı sağlamaya çalıştım.” (İşinsu’dan aktaran Korkmaz, 2014: 997).

- Ayrı yollar bir roman, sadece bir roman olarak başarılı değil mi?

- **Eee**, sayılır belki. Bak belki diyoruz, değil mi çocuklar. (İşinsu’dan aktaran Korkmaz, 2014: 997).

Tasdık ve serbestlik ifade eder: “Bu çocuk, Kayseriye gider **e!**” (Elbete gider, kimse karışamaz demektir) (Bilgegil, 1982: 231).

“OLUR” ONAY İFADESİ

TDK tarafında yayınlanan “Türkçe Sözlük”te (2011) “Olur” ifadesinin anlamı ve kullanımı hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir:

- ❖ “Olabilir: *Bu **olur** iş mi?*
- ❖ *Onay, tasdik, yapabilme izni.*
- ❖ ‘Evet’ anlamında kullanılan bir kabul sözü: *Gazeteyi okur musun? –Olur.*”

“Biri:

- Birader, bu kazan uzun sürer, ben gidiyorum.

Başka biri - Ben de... Yarın şeydeki törende buluşalım.

- **Olur**, eyvallah...

- Güle güle...

- Bu kazan...” (Nesin, 2013: 170).

“Bunlar da bitince, kahverengi paltolu ve gözlüklü olanı, eski arkadaşını evine götürmek istedi:

Öbürü,

- **Olur**, gidelim, dedi. Yalnız bir arkadaş bekliyordum da... O gelsin, gideriz.”

(Nesin, 2005: 89).

“Topal martı etrafımızda dört dönüyordu.

- Bunun başka ahbap sandalları da olmalı Barba?

- Olmaz **olur** mu?

- Hepsinin de huyunu bilmesi gerek.

- Bilmez **olur** mu?

- Bir martı için bu kadar politika...” (Abasıyanık, 2019:60)

“Benim ismim serap oldu artık. Tenbih edin mahalleliye, Serap Hanım desinler olur mu?

- **Olur** evladım, **olur** yavrum.” (Kemal’den aktaran Korkmaz, 2014: 998).

“PEKİ” ONAY İFADESİ

• Evet: “**Peki** ama benim ne olduğumu henüz muayene etmediniz.” – R. H. Karay.

• Pekala. (TDK, 2011: 1907).

Peki/Pekiye: Birleştirme, kuvvetlendirme göreviyle de kullanılan bu edat aynı zamanda emir/istek ifadesi taşıyan bir soruyu, “olur” ifadesiyle cevaplamak için kullanılır:

“- Akşam olmadan, evde olmalısın. Anladın mı?

- **Peki!...**

- Dersinde biraz daha fazla çalış!

- **Peki!...**

- Dur, uşaklar kalksın soralım!

- **Peki!...**” (Güneş, 2003: 306).

“Macide’ye döndü. Genç kadın gözlerini başka tarafa çevirdi ve omuzlarını silkti. Ömer karısına bakmadan:

- **Peki**, geliyorum! dedi. Sonra Macide’ye sordu:

- Müsaade eder misin?

Macide başıyla evet işareti yaptı.” (Ali, 2019: 195).

“Hasta, çukura kaçan gözlerini açarak:

- Bugün biraz iyiyim!- dedi.

- Elbette... Hep böyle devam edecek değil ya...

O zaman, adeta müteessir bir edayla:

- **Peki** ama, bu daha ne kadar devam edecek?.. diye sordu.” (Ali, 1998: 40).

“- Gördünüz mü işte, su yok, ama Sular idaresi var. Adamlardaki idarecilik hünerine bakın ki, olmayan bişeyi bile idare etmeyi başarıyorlar. **Peki**, su yok da, elektrik var mı, elektrik?

Yine ordakiler,

- Yok! diye karşılık verdiler.” (Nesin, 2015: 199).

“Metin, yatak odasına gittiği için sözlerinin sonu içerden geliyordu. Gözleri buğulanan babam ona seslendi:

- **Peki**, oğlum, nasıl istersen öyle yap... İstemiyorsan gitme okula!" (Nesin, 2013: 72).

"Annem kapıyı açtı. 'Misafir gidene kadar uslu duracak mısınız?' dedi. **Peki**, o zaman, Kara gidene kadar mutfakta ocağın başında oturursunuz, yukarı çıkmayacaksınız." (Pamuk, 2012: 21).

"Gözünü seveyim sus. Sus, sus da bir an evvel varalım. Sana laf mı yetiştireceğim? Kürek mi çekeceğim?... Nuh deyip peygamber demediğine göre, pek aç olmalısın... **Peki, peki!** Dediğin olsun. Dur, bekle, bir kolyoz keseyim..." (Abasıyanık, 2019: 54).

"PEKÂLÂ" ONAY İFADESİ

TDK Türkçe Sözlük'e (2011) göre "Pekâlâ" ifadesinin anlamlarını aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

- "Benzerlerinden aşağı olmayan: **Pekâlâ** bir ev, niçin beğenmediniz?
- 'Dediğin gibi olsun, öyle kabul edelim' anlamlarında bir söz, peki: **Pekâlâ** madem biliyordun ne diye söylemedin?
- Elbette: 'Gece yarısını geçmiş olmasına rağmen, hiç olmazsa arkadaşım **pekâlâ** beni bekleyebilirdi' – K. Bilbaşar."

Pekâlâ: hem *onaylama*, hem de *kabullenme* ifadesi taşır:

"Emine hanım:

- Ben gelirim, dedi, küçük bey, ben...

- **Pekâlâ, pekâlâ...**

Diye lafı uzatmadı." (Güneş, 2003: 307).

"Sıkıntının cinsi ne olursa olsun, onu geçirmenin başka çareleri varken bu sıkıntıdan daha sıkıntılı işe neden giriştiğimi bulmaya çalışıyorum. Öyle ya; neden? **Pekâlâ** okunacak kitaplarım var. Param yoksa bile evim var." (Abasıyanık, 2019: 109).

"Bedri:

- Teşekkür ederim, dedi. Bir şey içmeyeceğim. Yalnız sizinle hemen biraz konuşmak istiyorum!

Müdür:

- Baş üstüne kardeşim, istersen şu partiyi bitiriverelim!.. Acele mi? **Pekâlâ!**

Yanımdaki seyircilerden birine dönerek:

- Hadi bakalım, benim yerime bir el oynayiver. Dikkat et ha... İki partidir içerdeyim! dedi.” (Ali, 2019: 40).

“Köylere gitmeden evvel birçok şehirlerimize bile doktor lazım!.. Köylerde, vesait noksanı yüzünden kâfi derecede faydalı olamayız!.. Bu kadar tahsili ve yurdun bizde tecelli eden emeğini mahdut bir mıntıkada ziyan edemeyiz!.. Değil mi? **Pekâlâ**, ben de size hak veriyorum, öyleyse ne diye feragat makaleleri, köylüye destanlar yazıp duruyorsunuz?” (Ali, 2019: 258).

“Hamdi yarına kadar tercüme edilecek bir yazıyı hademe ile göndermek istiyordu:

- Bana ver, hem ziyaret etmiş olurum, dedim.

- **Pekâlâ**... Bak bakalım nesi var. Bu sefer fazla uzadı!” (Ali, 1998: 24-25).

“Başka hiçbir şey istemiyordum. Hayat bana kötü bir oyun oynamıştı. **Pekâlâ**; işte, ne kendime, ne başkalarına kabahat bulmuyor, hadiseleri olduğu gibi kabul ediyor ve sessizce katlanıyordum.” (Ali, 1998: 154).

“ÖYLE” ONAY İFADESİ

❖ “Sf. Onun gibi olan, ona benzer: ‘Ben **öyle** bir şey demedim.’ – R. H. Karay.

❖ Zf. O yolda, o biçimde, o tarzda: ‘*Bize **öyle** öğrettiler. İyi olduğunu sandık*’ – A. Ağaoğlu.

❖ Öyle olsun, peki, evet, pekâlâ, öyle veya böyle ne olursa olsun, her halde bu durumda: ‘*Öyle veya böyle, bir amatör, bir heveskar işte.*’ – T. Buğra.

❖ Öyle ya kuşkusuz, tabii, elbette: ‘*Öyle ya içgüdü ilgili bilim adamlarına göre insandan çok hayvan türlerinde varsaydığımız bir özellik.*’ – N. Uygur.” (TDK, 2011: 1864).

“Ortada kimseler görünmediği için Ömer:

- Erken geldik galiba! dedi.

Profesör Hikmet:

- **Öyle!** dedi. Mamafih reisin odasına bir bakalım. Belki eşten dosttan gelenler vardır... Çene çalarız!.." (Ali, 2019: 265).

"- Değirmentepe mahallesi, Tavusbağı sokak, hane numarası atık 51, cedit 28... 1911 de Hacer'le evlenmişsin.

- İyi bildin.

- Bir oğlun olmuş, adı da Yaşar, öyle mi?

- Evet, **öyle...** Bundan önce doğan çocuklarımız öldü de, yaşasın diye bunun adını Yaşar koyduk." (Nesin, 2015: 34).

"Müslümanlar ölürse savaşta,

şehit olurmuş.

şehitler giderken cennete,

Düşmanları da doğru cehenneme!

- **Öyledir** elbette!

Yaralanıp da ölmezse gazi,

Ölürse şehit!" (Nesin, 2013: 180).

"- Nerde kalmıştık? diye sordu.

Babam,

- Hiç biyerde kalmamıştık, dedi, bişey anlatmıyordunuz ki...

- **Öyle** ya, anlatmıyordum. Peki bu atom savaşı olacak mı dersin, ha?" (Nesin, 2013: 216).

"TABİİ" ONAY İFADESİ

❖ Sf. Doğada olan, doğada bulunan.

❖ Olağan alışılmış, her zamanki gibi olan, beklendiği gibi: "*Sıcaklar artıkça serin yerler aramak, adeta **tabii** bir ihtiyaç haline geliyor.*" – A. Rasim.

❖ Yapmacık olamayan doğal: "*Bir milletin kendi varlığını müdafaa etmesinden daha **tabii** ne olabilir?*" – M. Kaplan.

❖ Zf. Elbette, doğallıkla, doğal olarak, işin gereği olarak: "*Yurttaşlarım*

arasında babam bu yabancılığı çektirmemek isteyenler de oldu **tabii**.” – A. Ağaoğlu. (TDK, 2011: 2238).

Tabii: “*Elbette*” ile görevdaş bir onaylama edatıdır:

“- Bana yardım edebilir misin?

- **Tabii.** (Güneş, 2003: 307).

“- Annem Balıkesir’e dönmemi yazıyor mu?”

Emine hanım boş bulunarak:

- Hayır! dedi, sonra tashihe çalıştı...

- Şey, yani bir şeyler yazıyor... Ama sonu ona varıyor...

Galip amca gene homurdandı:

- **Tabii**, sonu ona varıyor. İnsan İstanbul’da hava ile yaşamaz ki... (Ali, 2019: 137).

“Mesele burada değil... Böyle şeylerin lafı mı olur?.. Evimizde iki lokma yemeğimiz var Allah’a şükür... Sen bize yük olacak değilsin ya... Allah göstermesin, aklına sakın böyle şeyler gelmesin... Galip amca tasdik etti:

- **Tabii, tabii...** Bir boğazın ne ehemmiyeti var ki...” (Ali, 2019: 137).

“- Söyle bişey. Senin de aklın, senin de mantığın var. Söyle; ıslatır mı, ıslatmaz mı?

Benden nasıl cevap istediğini bilemediğim için, lafı gevelemeye başladım:

“Valla... efendim... Yani... Ne diyeyim, bilmem ki... Elbette... **Tabii...** Hiç şüphesiz...” (Nesin, 2015: 240).

“- Bizimkiler kim?

- Siz.

- Biz mi? dedi. Bizim kazanmamızı mı istiyordun?

- Öyle ya. **Tabii**, dedim.” (Abasıyanık, 2019: 24).

“Kuşlar kötü şey anlatır mı? ‘Kuşlar anlatır mı?’ dedim. ‘**Tabii** anlatır!’ dedi, ‘çocukken annem sen bugün mektepte hocaya dilini çıkarmışsın! Ayıp değil mi sana? derdi. Yalan vallahi anne, derdim, sana kim söyledi. Bana bir kuş söyledi, derdi.’” (Abasıyanık, 2019: 133).

“HAA” ONAY İFADESİ

Ha/He: “*Evet*” anlamında olup, he şekliyle ağızlarda yer alır:

“- Burada bir kız var biliyor musun?

Uzun, yağlı saçlı büyük kafasını salladı:

- Rada. Diye güldü.

- Rada mı?

- **Ha.**” (Güneş, 2003: 306).

“O iki kadın memurun çalıştıkları salon kapısını gösterip,

- Benim aradığım İbrahim Beyi, şurda çalışan iki hanım memur söyledi bana... dedim.

- **Haaaa...** Şimdi anlaşıldı. Öyle söylesene...” (Nesin, 2015: 76).

“- Metin Beye gidip Ayten Hanımı soracağım. Ayten Hanımı bulunca da ondan Zehra Hanımı soracağım.

- **Haaa,** sizin işiniz Zehra Hanımla...

- Yok canım, Safi Bey, Zehra Hanımın yanına gitmiş de, Zehra Hanımdan Safi Beyi sorup, Safi Beyden de Kâmil Beyin nerde olduğunu öğreneceğim.” (Nesin, 2015: 79).

“Hemen karakola koştuk. Karım olanı biteni komisere anlattı. Komiser evin yerini sordu, söyledik.

- **Haaaa...** O ev mi? dedi.

- Evet, o ev, dedim.

- Biz o eve karışamayız, dedi. Bizim bölgemizin dışında.

- Peki, biz ne yapacağız?” (Nesin, 2013: 135).

“- Aman efendim Kemal Yahya değil, Yahya Kemal... Sonra, mısraı da yanlış buyurdunuz, üstelik bu mısra Tefik Fikretindir.

- **Haa...** tanıdım Fikret Tefik değil mi? Sahi, ne yapıyor şimdi o?” (Nesin, 2005: 55).

“HEE” ONAY İFADESİ

“- Öyleyse sen Numaracı İbraaam Beye gideceksin.

Alay mı ediyor benimle diye yüzüne baktım. Hiç öyle alay ettiği belirtisi yok.

- Numaracı mı?

- **Hee**, Numaracı. Evrak kalemindedir. Her evraka numara verdiği için ona Numaracı İbraaam Bey derler.” (Nesin, 2015: 77).

“- Evet, hiç bişey kaybolmaz, ne var ki arayınca da bulunmaz! dedi.

Ben, şapkam diye dolanırken, dairenin hademesi kılıklı biri,

- Şapka yeşil miydi? dedi.

- **Hee**, yeşildi ya, hem de ördek başı gibi yeşildi.” (Nesin, 2015: 183).

“- Siz şimdi benim eşeği satın almak istediğimi söyleyin köylüye...

Köylüye, - Sen eşek satıyordun değil mi? dedim.

- **Hee**, eşek satıyorum... dedi.” (Nesin, 2013: 108).

“- Bu Emine, yeşil gözlü uzun boylu... hani güldüğü vakit bembeyaz dişleri var, o mu? Cıvık bir sırtma ile.

- **Hee**, o ya... **Hee** o.” (Karaosmanoğlu’dan aktaran Korkmaz, 2014: 997).

“Bekir Çavuş sordu:

- Hangi Emine o, bakayım?

- Canım, belki işitmişsindir, bizim küçük İsmail almak istiyordu.

- **He**, **he** şimdi anladım. Babasını tanırdım. Çok iyi adamdı.”

(Karaosmanoğlu’dan aktaran Korkmaz, 2014: 997).

“- Birazdan seni bir yere götürsem gider misin?

- Beraber mi gideceğiz?

- **He...**

- Tabii giderim.” (Karaosmanoğlu’dan aktaran Korkmaz, 2014: 997).

“HOP” ONAY İFADESİ

“Koğuşun en yaşlısı olan hükümlü,

- Hani, Yaşar nerde? diye sordu.

Kral Sami,

- Yaşar Yaşamaaaaz! diye seslendi.

- **Hop** dedik ağbiii... diye Yaşar’ın cevabı duyulunca, koğuşun sis düdüğü sesli eski sabikalısı,

- Yahu bu Yaşar amma da açıldı... dedi.” (Nesin, 2015: 238).

“Kral Sami bir daha seslendi:

- Yaşar Yaşamaaaaz!

- **Hop** dedik ağbi... Burdayım, buyur.” (Nesin, 2015: 238).

“- Heeey, acentacı!

- Derinlerde bir ses cevapladı:

- **Hop hop**, geldim!

Zarif lacivert kostümü içinde, cıva gibi bir genç koşarak geldi.” (Kemal’dan aktaran Korkmaz, 2014: 999).

“İrazca torununa seslendi:

- Ahmet!

- **Hoop!** dedi hemen Ahmet.” (Baykurt’dan aktaran Korkmaz, 2014: 999).

“EH” ONAY İFADESİ

❖ Ünl. “Olur, peki veya fena değil” anlamlarında kullanılan bir söz: “Eh! Bize gerekli olan da o, bütçemizi doğrultur, pansiyoner olmaktan vazgeçeriz.” – A. İlhan.

❖ Bezginlik anlatan bir söz: “Eh, dün geceki kafayla bu kadarı olacaktı elbet!” – N.Cumalı. (TDK, 2011: 764).

“Partimizin ilçe başkanı olduğunu söyledi. Benim sorularımdan kuşkulanıp,

- Herhal, karşılama törenine sen ilk geliyorsun? diye sordu. Ben de,

- **Eh...** işte... Ne de olsa... ilk sayılır... gibi bişey... falan diye sözü

dolandırdım.” (Nesin, 2015: 100).

“- Herif ölüyor galiba...

- Ölmüş bile...

- Yok, daha ölmemiş, ölse kımıldar mı hiç...

- **Eh** işte, nerdeyse ölecek... Baksana yüzüne, mosmor kesil miş...” (Nesin, 2015: 226).

“- Dağda bayırda gezmekten rengi atmıştır.

- Haklısın. Yalnız birader bunun sık siyah saçları var.

Evrakta Fil Hamdi'nin saçları dökülmüş diye yazıyordu.

- **Eh** artık o kadarcık da olur. Herif tanınmamak için belki peruka takmıştır. (Nesin, 2013: 141).

“- Geçmiş olsun, ne oldu yahu?

- Aaah.. Amaan.. Hiç sorma, üç aydan beri böyleyim.

- Vah vah... Geçmiş olsun Selman Bey... Hasta mısınız? Nedir rahatsızlığımız?

- **Eeh...** Bu da bir hastalık sayılır ya... Bu da bir türlü hastalık. Ooof, bittim, amaan...” (Nesin, 2005: 47).

“HİMM” ONAY İFADESİ

“- Ver bakalım, hepsi tamam mı?- diye elimdeki tomarı aldı.

- Hepsi tamamdır... Bir sizin havaleniz kaldı beyim... dedim.

Memur, kalın tomarın her bir kâğıdını kaldırıp, pullara, mühürlere, damgalara, tarihlere bakıp bakıp, ‘**Himmmmm...** Bu tamam... Kaydı da yapılmış, iyi...’ diyor, onun her böyle söyleyişinde sanki sevinçten yüreğim kanatlanıp pır pır ediyordu.” (Nesin, 2015: 58).

“- Ne yapacaksın sen canım... Alalım biz bu eşeği. Kaça vereceksin?

- Alıcısına göre, dedik ya... Sen mi alacaksın, yoksa bu gavur mu?

- O alacak...

- Ne milletten o herif?

- Amerikalı...

- **Himmmmm...** Yabancı değilmiş, bizden sayılır...” (Nesin, 2013: 108).

“- Sizin memlekette eşek yok mu, diye soruyor.

Amerikalı biraz düşündükten sonra, - Var ama, dedi, böylesi yokmuş, deyiniz...

Köylüye söyledim.

- **Hımmmm...** Demek Amerikan eşeğini beğenmiyor da Türk eşeğine meraklı. Eh ne yapalım, benden günah gitti...” (Nesin, 2013: 109).

“HAH” ONAY İFADESİ

“- Şapkan yeşil miydi? - dedi.

- Hee, yeşildi ya, hem de ördek başı gibi yeşildi.

- Tüylü müydü?

- Evet, tüylüydü... Yumuşacık, tavşan tüyü gibi...

- Büyük bir şapka değil mi?

- **Hah** işte, ta kendisi... Nerde?” (Nesin, 2015: 183).

“Çünkü şapka başıma çok büyük geliyordu. Yaşlı memur bu kez:

- Altmışbir, altmışbir... diye söylene söylene önünde tepe olmuş kâğıt yığını karıştırdı, çıkardığı bir kâğıdı,

- **Hah** buldum- diye sevinerek okudu.” (Nesin, 2015: 186).

“Bir zaman daha kâğıtları karıştırıp o yığını daha da karman çorman ettikten sonra buldu:

- **Hah** işte, şansın varmış ki bulduk... - Okudu.- Özeti: Koridordaki askıda bulunan, koyu yeşil renkli...” (Nesin, 2015: 187).

“- Büyükhanımefendi!

- Efendim.

- Benim de bir derdim var da...

- **Hah**, tam zamanı işte, benim derdim bitti, sıra şimdi senin derdine geldi.” (Nesin, 2015: 271).

“HAH ŞÖYLE” ONAY İFADESİ

“İdare müdürünün odacısı olduğunu anlamıştım. Anlamazdan gelip, ‘Ne sorayım?’ dedim.

- Müdür Beyi görebilir miyim, diye sor.

- Peki. Müdür Beyi görebilir miyim?

- **Hah şöyleee...** İşte böyle sorulacak.” (Nesin, 2015: 84).

“Baktım, yerde bir gazete uçuşuyor. Aldım gazeteyi, güzelce katlayıp şapkamın içindeki meşinin arasına çepeçevre yerleştirdim. **Hah şöyleee...** Şapka artık çeneme kadar geçmiyor çok şükür.” (Nesin, 2015: 181).

“Müdür bana döndü,

- Sen söyle Yaşar Efendi oğlum, dinine, vicdanına, nikâhına, imanına doğru söyle: Bir şişe su buralarını ıslatır mı?

- Islatmaz efendim...

- **Hah şöyleee...** Mantıklı adamı gördün mü...” (Nesin, 2015: 243).

“TAMAM” ONAY İFADESİ

“- Ben orasını bilmem! İşte defter ortada! İnanmazsan kendin bak! dedi.

Babam bu kez yalvarıyordu: ‘Aman Bey, olamaz... Sen bir daha bak şu defterine, kurban olayım...’

Memur aklına bişey gelmiş gibi, - Haaa, **tamam...** Şimdi anlaşıldı, dedi.” (Nesin, 2015: 37).

“En zorlu gövde gösterisi budur... Göreyim sizi aslanlarım... Daha başka bir bölük karşılayıcı da, arabalarından inen büyüklerimizi omuzlarına kaldırıp alana dek taşıyacaklar... Anlaşıldı mı arkadaşlar?

- **Tamam... Tamam** başkanım... diye sesler yükseldi.” (Nesin, 2015: 104).

“- Durun, durun... Sizi şimdi çıkardım, siz Japonya’dan satın alınan geminin...

- **Tamam**, geminin davetine gelmiştim. Ben de sizi hatırladım. Hatta o gün hep kremalı turta yiyordunuz da, dikkatimi çekmiştiniz.” (Nesin, 2013: 165).

“- Uykunu aldın mı, aklın burada mı? dedi Mahmut Usta çayını içerken.

- **Tamam** usta, aslan gibiyim.” (Pamuk, 2016: 62).

“- Git şu terli gömleğini değiştir, dedi Mahmut Usta. ‘Aşağı sen ineceksin. Orada iş daha kolay.’

- **Tamam** usta.” (Pamuk, 2016: 62).

“- Bu ne rezalet!... diye bağırdım.

Adam.

- Asıl rezalet seninki... dedi, sen programını şaşırılmışsın.

- Bugün günlerden ne?

- Salı...

- **Tamam**, salı... Saat kaç? ikiyi çeyrek geçiyor.

Bunları söyledikten sonra, cebinden çıkardığı deftere baktı.” (Nesin, 2005: 39).

“BAŞ ÜSTÜNE” ONAY İFADESİ

Başüstüne onay ifadesinin açıklamasını TDK “Türkçe Sözlük” (2011) kitabında şöyle ifade etmektedir: “Ünl. Bir isteğin, buyruğun hemen yerine getirileceğini bildiren söz, oldu.”

“- Teşekkür ederim, dedi. Bir şey içmeyeceğim. Yalnız sizinle hemen biraz konuşmak istiyorum!

Diğer muallimler kahveye pek uğramayan bu oyunbozana iç sıkıntısı ile baktılar. Müdür:

- **Baş üstüne** kardeşim, istersen şu partiyi bitiriverelim!.. Acele mi? Pekâlâ!” (Ali, 2019: 40).

“- Hey Allah, dünyada bu kadar da iyi insan var mıymış... Sarılıp elini öptüm.

- Yalnız, senden bir dileğim var, dedi.

- Buyur, her buyurduğun can **baş üstüne** beybaba... dedim.” (Nesin, 2015: 184).

“Telaşlı, ama kendine güvenen bir tavırla bir kâğıt uzatıyordu. Ona hiçbir şey diyemeden, en kötü haberi bekleyerek, içim rüzgârlarla ürpererek okudum:

- Gelin alayı olmazsa evlenmem. – Şeküre.

Kolundan zorla çekip Şevket'i kucağıma aldım. 'Can **baş üstüne** sevgilim!' diye yazabilmek isterdim Şeküreme." (Pamuk, 2012: 88).

"- Gündüz bey taraflarına gideceksin. Siper kazmaya göndereceğiz seni... Askerlere yardım edeceksin.

Veli sevindi kendine güveni geldi.

- Başüstüne efendim!" (Çokum'dan aktaran Korkmaz, 2014: 999).

"İYİ" ONAY İFADESİ

"Hergelenin en domuzu olan İdareci,

- Git Beyler Koğuşuna, burada Karakaplı Nizami Bey hanginiz diye sor... dedi.

Yaşar Yaşamaz,

- **İyi** ama ağbicim, dedi. Heykelci'nin bana dediğine göre, tanınmasın diye başka ad kullanır, kendisinin Karakaplı Nizami Bey olduğunu gizli tutar, hiç belli etmezmiş." (Nesin, 2015: 196).

"- Türk köylüsü çok saf, çok doğru insan... dedi, başka yerlerde olsa hemen satarlardı. Madem ki o bu kadar iyi kalpli bir adam, ben de ona çok para vereceğim.

Köylüye, - Amerikalı razı... dedim.

- **İyi** ama Bey, bu eşek Amerika'ya varmadan yolda ölür." (Nesin, 2013: 109).

"- Ahmet, zıplama öyle... Çin dansı, Çin ruhunu yansıtır. Çinliler yumuşaktır.

- **İyi** ama Çinli ruhu yumuşaksa ben ne yapayım, benimki yumuşak değil işte..." (Nesin, 2013: 329).

"HEYYE" ONAY İFADESİ

"Durdu:

- Ben çete başı mıyım?

Cabbar:

- **Heyye**, dedi, sen çete başısın.

Memed

- **Heyye**. Ötekiler de öyle söylediler.” (Kemal’dan aktaran Korkmaz, 2014: 998).

- “Çorap mı yamıyon?

- **Heye**.

- Ver ben yamayım.” (Kemal’dan aktaran Korkmaz, 2014: 998).

“HAY HAY” ONAY İFADESİ

Hay hay: “*Olur*” ifadesiyle kullanılan bir onaylama edatıdır:

“- Gezebilir miyim bahçeyi?.. İzin verir misiniz efendim?

- **Hay hay!**” (Tahir’dan aktaran Korkmaz, 2014: 998).

“- Evet komşular! diye bağırıldı. ‘Şimdi dinleyin bakalım. (...) Birinci gurul üyesi arkadaşımız, ulülemre itaat! diyor. Nedir buna karşı cevabınız?’

- **Hay haayy!** diye gürüldeştiler.” (Baykurt’dan aktaran Korkmaz, 2014: 998).

“- Mösyö D.... Siz midiniz?

- Evet.

- Sizi ihtiyar bir adam görmek istiyor.

- Nerede?

- Arzu ederseniz buraya getireyim?

- **Hay hay!**” (Güneş, 2003: 306).

“MUHAKKAK” ONAY İFADESİ

“Sf. Ar. Muhakkak. 1. Doğruluğu, gerçekliği kesin olarak bilinen, gerçekliği kesinleşmiş: ‘*Yalnız muhakkak olan bir şey varsa o da Orhan’ın bana fena halde aşik olduğudur.*’- N. Hikemt. 2. Zf. Kesinlikle: ‘*Her birinin muhakkak bir yakın arkadaşı vardır.*’- E. Şafak.” (TDK, 2011: 1704).

Muhakkak: “*Kesin inanç*” ifade etmek için kullanılır:

“- Böyle davranmak en iyisiydi.

- **Muhakkak!**” (Güneş, 2003: 306).

“Ömer onun elini bırakmadan:

- Bize gelsene... dedi, aynı yerde, benim eski pansiyonda oturuyoruz! Bedri:

- Peki, peki, **muhakkak** gelirim!- diye ayrıldı.” (Ali, 2019: 215).

“Kendimi yeniden bir tartıp toparlamaya karar vermişim. Bu kararın verilmesiyle unutulması bir oldu... Şimdi kendime herkesten evvel ben inanmıyorum. Tamamıyla değişeceğim... **Muhakkak...** Fakat ne zaman?” (Ali, 2019: 343).

“Sonra yaklaştı, iki elimi birden tuttu, yüzünü avuçlarımın içine yerleştirerek:

- Ah, Raif, dedi, demek sen böyle de olabiliyorsun?.. Hakkın var... Fakat ne yapayım? Bilsen... Ah, bir bilsen... Ama eğlendik değil mi?

- **Muhakkak...**” (Ali, 1998: 118).

“MUTLAKA” ONAY İFADESİ

“Ar. Mutlaka Kesinlikle: Ben sözü, her okuyuşumuzda mutlaka gülümseten bir şiirine getirdim.- A. Kabaklı.” (TDK, 2011: 1716).

Mutlaka: “*Kesinlikle*” karşılığında kullanılır.

“- Acaba vaktinde gelirler mi?

- Mutlaka!” (Güneş, 2003: 306).

“- Birisi kapıyı arkadan kilitlemiş. Açınız kapıyı!

Ev sahipleri, helanın anahtarını aramaya başladılar. Şişman, kısa boylu bir adam kakhahalarla gülüyor,

- **Mutlaka** benim oğlan yapmıştır... Nerde benim oğlan? diye söyleniyordu.

Şişman adamın oğlunu bulamadılar. Ama o adam boyuna oğlunu anlatıyordu:

- Çok zeki maşallah... Durduğu yerde duramaz... Hanımefendiyi helaya **mutlaka** o kilitlemiştir, göreceksiniz...” (Nesin, 2013: 153).

“KESİNLİKLE” ONAY İFADESİ

Kesinlikle: “*Mutlaka*” karşılığında kullanılır:

“- Bunun doğru olduğuna inanıyor musun?

- **Kesinlikle!**” (Güneş, 2003: 306).

“YA YA” ONAY İFADESİ

Ya ya: “*Onaylama*” ifadesiyle kullanılır:

“- **Ya!ya!** Ama iyi adamdı.” (Güneş, 2003: 307).

“HELE” ONAY İFADESİ

“- Allah Allah... Şimdi çat diye çatlayacağım yahu... İşte o şapka benim şapkam kardeşim. Söyle nerde?

- Demek o senin şapkaydı?

- **Hele** şükür anladın...” (Nesin, 2015: 184).

“ÂLÂ” ONAY İFADESİ

“Ar. âlâ İyi, pekiyi, daniska: ‘*Beni Konya Lezzet Lokantasına götürdü, âlâ bir öğle yemeği çektii.*’ - H. E. Adivar.” (TDK, 2011: 80).

Ala: “*çok iyi, çok güzel*” ifadeleriyle, yapılan işin beğenildiğini belirtir:

“- Almanya’ya gitti.

- Kim? Baban mı? Ya!

- Bize mürrebbiye getirecek.

- **Ala!**” (Güneş, 2003: 305).

“BUYURUN” ONAY İFADESİ

Türkçe Sözlükte (2011: 420) “*buyurmak*” kelimesinin beş çeşit anlamı açıklanmaktadır: *Emretmek, söylemek, gelmek, gitmek, geçmek, girmek, almak* gibi. Buyurun kelimesinin *evet, albet, tabii* anlamları da vardır. Aşağıdaki “*buyurun*” kelimesi konuşanın sorduğu soruya dinleyicinin cevabı olarak kullanılmakta ve bu durumda buyurun kelimesi bir “*öneri*” değil, “*evet, elbette*” anlamındaki onayı ifade etmektedir:

“- Mersi. Buradan çıkınca şeydeki törene gideceğim de..

- O zamana kadar hazm olur beyefendi. Tören mi dediniz? Ben de geleyim bari...?

- Aaaaa... Tabii... **Buyurun...**” (Nesin, 2013: 167).

“LÜTFEN” ONAY İFADESİ

TDK “Türkçe Sözlük”te (2011) “*lütfen*” kelimesinin anlamı “*dilerim, rica ederim*” olarak açıklanmaktadır. Bunun dışında lütfen kelimesinin *evet, tabii, elbette* onay bildiren anlamları da bulunmakta ve çoğu zaman konuşmada kullanılmaktadır. Aşağıdaki örnekte bunu görebiliriz:

“- Çay ister misiniz?

- **Lütfen** (Eğer mümkünse alabilirim, evet, tabii.” (İmomova, 2020: 104).

“MÜSAADE SİZİN” ONAY İFADESİ

“Üçümüz bir kelime söylemeden yedişer kadeh daha içtik.

- E, bana müsaade! dedim.

Karı:

- **Müsaade sizin** efendim, dedi.” (Abasıyanık, 2019: 18).

“EMİR SİZİN” ONAY İFADESİ

“- Evet, ama, içerde de, çaresiz herkesle beraber konuşacağız. Halbuki, ben seninle yalnız konuşmak istiyorum. Heyecanımı gizlemek için alaycı bir tavır alarak:

- **Emir sizin**, dedim.

Mersi. O halde, istersen kimseye görünmeden bahçede biraz dolaşabiliriz.”
(Güntekin, 1992: 92).

“EFENDİM” ONAY İFADESİ:

“**Efendim**” kelimesinin Türkiye Türkçesinde *evet*, *burdayım*, *buyrun* gibi anlamları da bulunmaktadır. TDK Türkçe Sözlükte (2011) “**efendim**” kelimesini bir sesleniş karşılığında “*buradayım*” anlamında kullanılan bir söz olarak açıklanmıştır.

“Ertesi akşam erkenden eve dönüyor. Oh, çok şükür Necmiye evde...”

- Necmiyaa?

- **Efendim.**

- Ne yaptın ben yokken.” (Nesin, 2013: 161).

“MEMNUNİYETLE” ONAY İFADESİ

- Rica etsem bu mektubu ona verebilir misiniz?

- **Memnuniyetle.**

“OLMAZ OLUR MU” ONAY İFADESİ

“- Randevun var mı?, diye sordu.

- **Olmaz olur mu**, elbet var. Ne zaman geleyim, diye sordum,

- Her zaman emrindeyim, dedi.” (Nesin, 2015: 130).

3.1.2. Türkiye Türkçesinde Ret İfadeleri

“HAYIR” RET İFADESİ

❖ “Ar. Hayr. ‘Yok, öyle değil, olmaz’ anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz: *Para var mı? – Hayır.*

❖ Olumsuz cümlelerde anlamı pekiştiren bir söz: ‘**Hayır**, zaferimiz bir masal olmayacak.’ – F.R. Atay.” (TDK, 2011: 1071).

“- Hikâyelerinizi nasıl yazarsınız? dedi.

Güldüm. Alay edip etmediğini anlamak üzere yüzüne baktım. **Hayır**, vallahi alay etmiyordu. Ne iyi çocuktu bu.” (Abasıyanık, 2019: 89).

“- Beyfendi, affedersiniz, benim bir şapkam vardı da... dedim.

- Bana ne senin şapkandan be, burası vestiyer mi? diye beni tersledi.

- **Hayır...** Yani... Benim şapkam koyu yeşil renkli... Yandan iki hava deliği olan halis İtalyan malı bir şapka... diye açıklıyor dum ki.” (Nesin, 2015: 188).

“Onun kederi, benim zaferimdi; bir anda gençliğimin rüyasıyla evlenmiş ve beni küçümseyen babasından kurtulup evin beyi olmuştum; kim inanırdı benim gözyaşlarım? Ama **hayır**, inanın değildi böyle; gerçekten üzölmek istiyor da üzülemiyordum. Kendi babam değil Eniştem baba olmuştur çünkü hep bana.” (Pamuk, 2012: 140).

“- Benim yüzümden eve gidip kürkünüzü giyemediniz, üşüyeceksiniz!, dedim.

- Sizin yüzünüzden mi?.. Doğru... Sizin yüzünüzden... Fakat kabahat bende... Ehemmiyeti yok... Çabuk yürüyelim!

- Sizi tekrar eve götürmek için bekleyeyim mi?

- **Hayır, hayır...** Asla... Yarın buluşuruz!” (Ali, 1998: 106).

“- Öö-Ööööö-Üüüüü... Aman hindi kızartması pek nefis olmuş. Buyursanıza!...

- Teşekkür ederim, ben börekleri tercih ederim. İçlerinden biri:

- Bu şişman zat kim? İçlerinden öbürü:

- Hangisi? Viski içen mi?

- **Hayır** öbürü.” (Nesin, 2013:166).

“Kadın yüzünü dönmeden,

- Bu resmi siz yaptınız değil mi?

Otelci ağır ve düşünceli,
- **Hayır**- dedi.” (Güneş, 2003: 308).

“YOK” RET İFADESİ

- ❖ “Sf. Bulunmayan mevcut olmayan (nesne, kimse vb), **var** karşıtı.
- ❖ Olmayan, bulunmayan şey: *Sen yoktan anlamaz mısın?*
- ❖ Yasak: *İçki, sigara yok.*
- ❖ ‘Hayır’ anlamında kullanılan bir söz: *Geldiler mi? – Yok, daha gelmediler.*” (TDK, 2011: 2599).

Yok: “*Hayır, değil*” karşılığında kullanılır:

“- Uyuyor muydun Trifon?

- Uyuyordum ya... balık var mı baba?

- **Yok..** Deniz sanki bomboş.” (Güneş, 2003: 308).

“- Allah bahtiyar etsin... Sonunuz hayırlı olsun. Ben seni akli başında bir çocuk bilirim...

Ömer onun ‘bilirdim’ demek üzereyken kendini topladığını fark etti. Güldü.

- Fena mı yaptım?

- **Yok** canım, herhalde iyidir.” (Ali, 2019: 153).

“- Yani yeğen, senin hiç bir işin yok mu orada?

- Ah zooo... **Yok** gibi bi şey işte... Yah!” (Nesin, 2013: 145).

“İstemiyordu, çünkü bildiğin gibi senin beni alıp ondan uzağa götürmenden korkuyordu. Şimdi sen artık babama bu kötülüğü yapamayacağına göre, bu durumda, bizim evlenmemize zavallı babacığının da hiçbir şekilde itirazı olmazdı. Senin bir itirazın var mı?

- **Yok** güzelim.” (Pamuk, 2012: 107).

“Üstümü aradılar. Kaleminden başka 67 lira 30 kuruş param var. Bir hikâye müsveddesi, Panco'nun bir resmi, bir kalem daha.

- Nüfus kâğıdın yok mu yanında?

- **Yok!**

- Ne iş yaparsın?

- Yazı yazarım.” (Abasıyanık, 2019: 12).

“Arkadaş, dedim, ‘çok üzgünüm’. Benim yüzümden işinden etmeyin diye Müdür Beye çok yalvardım, ama olmadı. Adam keyifliydi.

- **Yok** canım, yok... Hiç kaygılanma! Neden senin yüzünden olsun arkadaş, sen olmasan da nasıl olsa birini bulacaktı benim yerime...” dedi. (Nesin, 2015: 244).

“HİÇ” RET İFADESİ

❖ “Zf. Far. Hiç. Olumsuz yargılı cümlelerde fiilin anlamını pekiştiren bir söz: *‘Hapishane yarı tımarhanedir, hiç şaşmayın.’* – N. F. Kısakürek.

❖ Soru cümlelerinde belirsiz bir zamanı anlatan bir söz: **Hiç** *ava gittiniz mi?*

❖ Bir soruya cevap verilmek istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilen bir söz: *Ne gördün? – Hiç.*” (TDK, 2011: 1097).

“Nedir o arkadaş, kendi kendine konuşup duruyorsun. Deminden beri sesleniyorsam da, öyle derin dalmışsın ki, duyduğun yok. Dürtmesem oralı olmayacaksın. Nedir derdin?, diye sordu.

- **Hiç...**, dedim.” (Nesin, 2015: 332).

“Öyle tuhaf tuhaf baktın ki, sen uzaklaştıktan sonra çok güldüm.

- Ne gülüyorsun? dedi babam.

- **Hiç**, dedim.” (Abasıyanık, 2019: 42).

“Beni asıl, bu ümidin boşa çıkması üzüyor... Bundan sonra kendimizi aldatmaya lüzum yok... Artık eskisi gibi apaçık konuşamayız... Bunları ne diye, neyin uğruna feda ettik? **Hiç!**.. Mevcut olmayan bir şeye malik olalım derken mevcut olanları kaybettik...” (Ali, 1998: 123).

“- Sizin aklınıza hiçbir çare gelmiyor mu?

- **Hiç.**” (Tahir’dan aktaran Korkmaz, 2014: 1000).

“- Ahdım olsun şu garip Yusufu elimle ben evlendireceğim, diye düşündü.

- Ne düşündü?

Bunu soran Nail Beydi.

- **Hiç** dedi.

- Ne düşündün Selim Ağa?

- **Hiç.**” (Çokum’dan aktaran Korkmaz, 2014: 1000).

“DEĞİL” RET İFADESİ

“Cümle içinde art arda kullanılan iki veya daha çok özneyi, tümleci, yüklemi, aralarından bazılarını olumsuzluk kavramı vererek birbirine bağlayan veya yüklem olumsuzluk çekimi sağlayan kelime: ‘*Bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkuyucudu*’ –T.Buğra.” (TDK, 2011: 608-609).

Değil: İsim cümlelerin olumsuzlaştırmaya yarayan bu edat tek başına cevap edatı olarak da kullanılmaktadır:

“- Bu kitap sana mı ait?

- **Değil!**” (Güneş, 2003: 307).

“- Sen de gördün asarken... İçeri girmemle çıkmam bir oldu. Çıktım ki şapkam yok. Nerde benim şapkam?

- Ben senin şapkanın bekçisi miyim be!

- **Değilsin** elbet... Ama sen çıkar da as dedin, ben de astım...” (Nesin, 2015: 182-183).

“Günlerden pazartesi. Yine vapurun alt kamarasındayım. Yine hava karlı. Yine İstanbul çirkin. İstanbul mu? İstanbul çirkin şehir. Pis şehir. Hele yağmurlu günlerinde. Başka günler güzel mi, **değil.**” (Abasıyanık, 2019: 34).

“Bir sabah annem,

- Hasta mısın? diye sordu.

- **Değilim...** dedim.” (Nesin, 2013: 21).

“- Ev büyük müydü?

- İki oda, bir hol. Ama iyi yerde. Kirası da ucuz.

- Haaa... İkisi de bekârsa, oraya sığışacaklar demek.

- **Değil...** İkisi de evli.” (Nesin, 2005: 36).

“Arkadaşı, - Vıy demek kolay, gel de şimdi konuş bakalım... dedi.

Çocuklar, aralarında fiskosla konuşmaya başladılar:

- Avuvar fiilinin endikatif prezanı nasıldı ulan?

- Jave, tü ave, il ave, nu zavon, vu zave il... zave mi, son mu?

- **Değil** be, senin dediğin passe sempl... Bir kere bu parle vu fiili, negatif mi, yoksa regülye mi?” (Nesin, 2013: 83)

“HİÇ DE DEĞİL” RET İFADESİ

“Mühendis, karısının yanlışını düzeltti:

- Sen sus canım... Senin dediğin - Uvre la fönetr, - Ferme la port, kapıyı kapa, demek.

Kadın,

- **Hiç de değil** işte, dedi, bize okulda öyle öğretmişlerdi.” (Nesin, 2013: 262).

“- Bütün bu olanlar, senin yüzünden başımıza geldi...”

- **Hiç de değil!** (Güneş, 2003: 308).

“YOO” RET İFADESİ

“Size bu düğümü ne kadar çözmek istediğimi bilemezsiniz. Ama elimde değil. **Yooo** elimde, elimde olmasına. Ama yazamam.” (Abasıyanık, 2019: 110).

“Biri daha çıktı,

- Paramızı ne zaman alacağız? diye sordu.

Partici,

- Paralarınızı tören bittikten sonra vereceğiz, dedi.

Bu kez kalabalıktan bozguncu sesleri yükseldi:

- **Yooo...** Biz işte buna gelemeyiz.” (Nesin, 2015: 102-103).

“Köylüye, - Bu eşek çok zayıf, hastalıklı da... Üşüyecek yazık, dedim. Sen hayvanın üstüne eski bir çul örtmüştün, o pis çulu ver de üstüne atalım...”

- **Yooo**, dedi, çulu veremem... Siz benden eşeği aldınız, çulu değil...” (Nesin, 2013: 112).

“- Karına üç yılda bir manto da yaptırılmazsın...”

Babam,

- Yaptırıyorum... demiş.

- Karın hasta da üstelik; değil mi?

- **Yoo**, hasta değil!” (Nesin, 2013: 226).

“- Elbette. Yuvarlanan pas, taş tutmaz. Işıldayan demir işler.

- Atasözüdür. Yalnız kelimeler yer değiştirmiş.

- Lâ kuvvete lâ ve havle illââ billâh...
- Canınızı mı sıktım?
- **Yooo...**" (Nesin, 2005: 55).
- “- Evet. İşte o. Onu soruyorum.
- Niçin soruyorsun?
- O şapka benim de, almaya geldim.
- **Yoo**, ben o şapkayı sana veremem.
- Şapka benim beyim, kendi malım.” (Nesin, 2015: 189).

“ASLA” RET İFADESİ

“Ar. Asla. Hiçbir şekilde, hiçbir zaman, katiyen: *‘Kimseye faydası olmayıp da yalnız kendi nefesine ayırdığın servet, asla makbul değildir.’* - A. Kabaklı.” (TDK, 2011: 167).

Asla: “*Hiçbir şekilde*” ifadesiyle kullanılır:

“Bir gün kızına dedi ki:

- Zanneder misin, bu Kenan bir Türk’tür?

Grazia tehalükle:

- **Asla, asla!** Kenan bir Türk değildir. O asla bir Türk olamaz.” (Güneş, 2003: 307).

“- Sizin yüzünüzden mi?.. Doğru... Sizin yüzünüzden... Fakat kabahat bende... Ehemmiyeti yok... Çabuk yürüyelim!

- Sizi tekrar eve götürmek için bekleyeyim mi?

- Hayır, hayır... **Asla...**

- Yarın buluşuruz!” (Ali, 1998: 106).

“Buna rağmen dünyada ciddiye aldığım yegâne iş budur... Sırf bunun için resim yaparak geçinmek istemiyorum. Çünkü o zaman kendi istediğimi değil, benden istenileni yapmaya mecbur olacağım... **Asla... Asla...** Vücudumu pazara çıkarmayı tercih ederim...” (Ali, 1998: 95).

“Sanki ben de onu suçluyormuşum gibi sertçe söylemişim bunları. Gözlerimin içine baktı.

- Sence biz bunu yapıyor muyduk?

- **Asla**, diyerek gülümsedim.” (Pamuk, 2012: 91)

“Neden korkuyordu. Hiç! Ömer’den saklanması icap edecek bir şey var mıydı? Hayır!.. Karşı karşıya gelince yüzlerini kızartacak bir vaka geçmiş miydi? **Asla!**.. O halde bu telaşa hiç lüzum yoktu.” (Ali, 2019: 211).

“HÂŞA” RET İFADESİ

“Ünl. Ar. Hâşâ. 1. Bir durum veya davranışın kesinlikle kabul edilmediğini anlatan bir söz: *Siz böyle söylemişsiniz. Haşa! ben öyle söylemedim.* 2. Dine aykırı görülen bir ihtimalden söz edilirken kullanılan bir söz.” (TDK, 2011: 1056).

Hâşâ: “*Asla, kesinlikle*” ifadesi taşıyan bir ret ve inkâr edatıdır:

“- Geçen gün, duyduğuma göre, beni epeyi çekiştirmişsin.

- Haşa! Ben söyleyeceklerimi yüzünüze karşı söylerim. (Güneş, 2003: 307).

“Bu Erzurumlu Husret’in babasının belirsiz olduğunu söylesem ne buyrulur? Bana da demişlerdir ki, sen ne biçim köpeksin, ustan bir kahvede resim asmış hikâye anlatır bir meddahtır diye sen onu korumak için, hoş, vaiz efendiye dil uzatıyorsun. **Hâşâ**, dil uzatmıyorum.” (Pamuk, 2012: 11).

“Şimdi Erzurumlu Nusret Hoca Hazretleri’ni sevenler bunu yanlış anlamış; sözümona biz ona laf dokunduruyormuşuz. Biz büyük vaiz Efendimiz Hazretleri’ne babası belirsiz diyebilir miyiz? **Hâşâ!** Hiç aklımızdan geçer mi? Bu nasıl bir fitne sokmak, ne pervasız bir yakıştırmadır!” (Pamuk, 2012: 31).

“Ama resim duvara asılamaz. Çünkü duvara astığımız bir resme, amacımız ne olursa olsun bir süre sonra tapınmaya da başlarız. Gâvurların yaptığı gibi, Hazreti İsa’nın aynı zamanda - **hâşâ** Allah olduğuna inansaydım, o zaman, Allah’ın dünyada görülebileceğini, hatta insanda belirebileceğini de anlayacak, insan resmi yapıp duvara asmayı kabul edebilecektim.” (Pamuk, 2012: 63).

“I-IH” RET İFADESİ

“Büyük amcam dayanamadı, beş yaşındaki kızına,

- Hadi, bir şarkı söyle de, dinlesin teyzeler, amcalar... dedi.

Kız, sağa sola sal anıp kırıtarak nazlandı:

- **I-ih...**

- Hadi kızım, hadi canım...

- Söylemem!” (Nesin, 2013: 253).

“Komşumuz, harika ressam olan kızına,

- Resimlerini getirdin mi? Getirdinse göster amcalara... dedi.

Kız, başını yukarı kaldırdı:

- **I-ih...**

Annesi,

- Burada boya varsa, şimdi yapar... dedi.” (Nesin, 2013: 259).

“İyiliksever patron,

- Abo, darılmaca yok, yapamıyorsun bu işi... dedi.

Abo da, ‘Yapıyorum!’ diyemedi, hiç sesini çıkarmadı.

- Sen yine amele ol!

Abo,

- **I-ih** beğ, yapemem, dedi, emele milleti bikere düşmen oldi bene...” (Nesin, 2005: 124).

“ESTAĞFURULLAH” RET İFADESİ

“Ünl. Ar. Estağfirullah. İncelik ve alçalk gönüllülük göstermek üzere teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir söz.” (TDK, 2011: 821).

“Geldiğimiz yerin otel değil, bi kaç yıldır üsteleyerek beni çağıran genç kitapçının evi olduğunu sonunda anlamıştım. Kapıdan girerken, - Gecenin bu saatinde rahatsız etmeyeyim... dedim.

- Ne rahatsızlığı... **Estağfurullah...** Buyrun, buyrun...” (Nesin, 2013: 122).

“Bu kez ağzını da bozmaya başladı:

- Eşşoğlueşek, ben senin bildiğin piyazcı çırağı garsonlardan değilim, gar lokantasının şef garsonuyum...

- **Estağfurullah...** Siz beni sınıyorsunuz beyim.” (Nesin, 2015: 109).

“Kendi anlatımıyla beni ‘otel köşelerine’ bırakmak istemiyordu. Ne söyleyeceğimizi şaşırdım. O şaşkınlıkla, - Sizi rahatsız etmek istemem, otelde kalmam daha uygun... dedim.

- **Estağfurullah...** Ne rahatsızlığı, hangi rahatsızlık?... Siz yabancı mısınız ki sizden rahatsız olak?” (Nesin, 2013: 123).

“İşte bir dertli yurttaş daha, milyonlarca zavallıdan biri, bir dertli... Ben vatandaşın emrindeyim, sizin emrinizdeyim...

Ben biyandan,

- **Estağfurullah,** o ne biçim söz... Ben kimim ki, sen benim emrimde olacaksın; Yaşar sana kurban olsun. Yaşar senin emrinde...” (Nesin, 2015: 129).

“Müdür bana acıyıp,

- Aman evladım, öyle paralanma... Yavaş yavaş ara... Bir de pantolonunun kış cebine bak!, dedi.

- Aman **estağfurullah,** Satı Beyin kartını hiç kış cebime koyar mıyım efendim... Buralarda biyere girmiş olacak... dedim.” (Nesin, 2015: 149).

“TÖVBE” RET İFADESİ

“- Senin oğlun Yaşar 1896’da doğmuş. Demek 1915 te şehit düştüğünde ondokuz yaşındaymış.

Babam, gözleri yuvalarından uğrayarak, ‘Neee!’ diye bağırdı,

- Oğlum, 1896 da mı doğmuş! **Tövbeee!** Ya ben kaçta doğmuşum, bir daha bakıver gözünü seveyim.

- Sen, 1897’de doğmuşsun...” (Nesin, 2015: 37).

“OLMAZ” RET İFADESİ

“Sf. 1. İmkansız, gerçekleşemez, gayrimümkün. 2. Yapılamayacak iş, tutum veya davranış: ‘Onun o gözü pekliği, onunla ölümü göze alışdır ki Atatürke olmazları oldurtmak gücünü vermiştir.’ - H. Taner.” (TDK, 2011: 1799).

“- Sen gel benim yanıma, dedim.

Kendi yerime oturttum. Ben de karşısına geçtim. Gittim çocuğu yatıştırdım. İhtiyara rakı ısmarladım.

- **Olmaz**, sen de içeceksin, diye tutturdu.” (Abasıyanık, 2019: 105).

“- Haydi artık git... O kadar yalnız kalmak istiyorum ki...

Elini gözlerinden çekmişti. Yüzüme adeta yalvararak bakıyordu, kolunu uzattı. Parmaklarının ucundan tuttum ve:

- Allahaismarladık- dedim.

- Hayır, hayır böyle **olmaz...** Bana darılarak gidiyorsunuz... Ben size ne yaptım?- diye bağırdı.” (Ali, 1998: 123).

“- Başımdayı dursun, daha iyi...

- Duramaz başında!

- Varsın dursun, bana zararı yok...

- **Olmaz** dedik. Resmi bir devlet dairesinde şapkaıyla odaya girilmez.” (Nesin, 2015: 182).

“- Beni ilgilendirmez bu iş.

- Metin, evde ençok benimle anlaşır.

Çok hırçınlaştı,

- Nasıl ilgilendirmez? diye bağırdı, ben istemiyorum, **olmaz** öyle şey!” (Nesin, 2013: 66).

“TEŞEKKÜR EDERİM” RET İFADESİ

“- Buyursanıza kardeşim! Şöyle gelin! Ne içersiniz? diye ikramda bulundu. Bedri:

- **Teşekkür ederim**, dedi. Bir şey içmeyeceğim. Yalnız sizinle hemen biraz

konusmak istiyorum!” (Ali, 2019: 40).

“- Öö-Öööö-Üüüü... Aman hindi kızartması pek nefis olmuş. Buyursanıza!...

- **Teşekkür ederim**, ben börekleri tercih ederim.” (Nesin, 2013: 166).

“HAYDİ ORADAN” RET İFADESİ

Haydı oradan ifadesi Ret ve azarlamada kullanılır:

“**Haydi oradan**, bir daha böyle şeyler işiştmiyeyim!” (Bilgegil, 1982: 233).

3.2. Özbek Türkçesinde Onay ve Ret İfadeleri

Özbek Türkçesinde *Ha* (evet), *ho ‘p* (peki), *mayli* (tamam) ve benzer sözcükler onay anlamlı ifadeler olup, *yo ‘q* (hayır), *mutlaqo* (mutlaka), *aslo* (asla) ve benzeri sözcükler ret anlamlı ifadelerdir. Bu sözcükler dialoglarda *–mi?* Soru yüklemesiyle (soru ekiyle) gelen cümlelere cevap olarak kullanılır. (Anorbekova ve Mirzayeva, 2011: 158). Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri *7.Sınıf Özbek Dili* ders kitabı ve Anorbekova ve Mirzayeva'nın *Güncel Özbek Adebî Dili* kitabında Aradaki kelimelerin bir alt başlığı olarak ele alınmıştır.

Özbek Türkçesinde onay ve ret anlamını ifade eden *Bor* (var), *mayli* (peki), *ha* (evet), *yo ‘q* (hayır), *aksincha* (tam tersine) sözcükleri modal kelime olarak alan Xolmanova (2007) bu sözcükleri “*Tasdiq*” (Onay), “*İnkor*” (Ret) modalları olarak incelemiştir.

Sayfullayeva (2010: 400) Xolmanova ve Anorbekova'dan farklı olarak Aradaki kelimeler terimi için “Söz-cümleler” terimini kullanır ve Onay ve Ret ifadeleri “Söz-cümleler”in bir alt başlığı olarak incelemiştir. Sayfullayeva Özbek Türkçesinde onay ve ret sözcükler çoğu zaman Modal Kelimeler içerisinde olduğunu ama günümüz dilbilimciler ve güncel gramer kitaplarda Onay ve Ret ifadeleri Modal Kelimelerden ayrı bir şekilde Aradaki kelimelerin dördüncü alt başlığı olarak incelendiğini belirtmektedir.

3.2.1. Özbek Türkçesinde Onay İfadeleri

“MAYLI” (TAMAM) ONAY İFADESİ	
<p>“Kimsan akam negadir ko‘zini oyimdan olib qochdi.</p> <p>- Kerak bo‘lsa o‘zimiz chaqiramiz deyishdi.</p> <p>- Voy Xudoga shukur-a! - Oyim palakati arigan odamdek yuzi yorishib ketdi.</p> <p>- Mayli, bolam, shoshma. Aytibdi-ku, kerak bo‘lsa o‘zlari chaqiradi. Ajabmas, ungacha urush bitib qolsa...” (Hoshimov, 2012: 101).</p> <p>“Abdujabbor tepadan turib hayqiradi:</p> <p>- Ichganim yo‘q, Poshsha oyi! Ichganim yo‘q! Ichgan bo‘lsam bir qoshiq suvda cho‘kib o‘lay! Meni mast deb oylayapsizmi? Mayli, kerak bo‘lsa bir oyoqda turib beraman.” (Hoshimov, 2015: 229).</p> <p>“Dars tugadi. O‘quvchilar sinfdan chiqisharkan:</p> <p>- Ko‘chada kutib turing meni, dedi Jamshid Tilovga.</p> <p>- Hali aytmadingmi?- qizarib so‘radi Tilov.</p> <p>- Yo‘q.</p> <p>- Uka... mayli, aytma.</p> <p>- Yo‘q, aka. Kutib turing.” (Xolmirzayev, 1999: 38).</p>	<p>Ağabeyim nedense gözlerini annemden ayırdı.</p> <p>- Gerekirse kendimiz çağıracağız, dediler.</p> <p>- “Ah, Allaha şükür!” Annemin yüzü tehlikeden kurtulan adam gibi aydınlandı.</p> <p>- Tamam oğlum, acele etme. Söylemiş ya! gerekirse öağıracağız diye. Hani, o zamana kadar savaş bitse.</p> <p>Abducabbar yukarıdan bağırmaya başlar:</p> <p>- Ben içmedim Poşsa Ana!" Ben içmedim! İçdiysem, bir kaşık suda boğuluyum! Sarhoş olduğumu mu düşünüyorsun? Tamam, gerekirse tek ayak üzerinde dururum.</p> <p>Ders bitti. Öğrenciler sınıftan çıkarken:</p> <p>- Beni sokakta bekleyin,- dedi Cemşid Tilova.</p> <p>- Daha söylemedin mi?- kızarak sordu Tilov.</p> <p>- Hayır.</p> <p>- Kardeşim... tamam, söyleme.</p> <p>- Hayır, ağabey. Biraz bekleyin.</p>

XO‘P (PEKI) ONAY İFADESİ	
<p>“Bitta qo‘y mendan. Xohlasang naq ikki yuz so‘m beraman.</p> <p>- Kam!</p> <p>- Uch yuz berman.</p> <p>- Kam! Kam! Kam!- dedi baqirib Azizxon.</p> <p>- Sekinroq! Jinni bo‘ldingmi! Xohlasang besh yuz beray.</p> <p>- Xo‘p!- dedi Azizxon na‘ra tortib.” (Ahmad, 1976: 76).</p> <p>“- Ha, yashang! Kim aytadi sizni o‘zbek deb? O‘zbek o‘zi yemaydi, o‘zi ichmaydi- bor topganini mehmoni oldiga qo‘yadi!</p> <p>- Mayli, qo‘y bo‘lsa, qo‘y-da, mayli.</p> <p>- Avlod-ajdodlar... urf-odatlar... o‘zbekchilik... deganday. O‘zbekni qoniqib mehmon kutgani- podsho bo‘lgani!</p> <p>- Xo‘p, rais bova, xo‘p.” (Murod, 1994: 123).</p>	<p>Benden bir koyun. İstersen tam tamına iki yüz som¹ verecem.</p> <p>- Az!</p> <p>- Üç yüz vereceğim.</p> <p>- Az! Az! Az! diye bağırdı Azizhan.</p> <p>- Yavaş! Sen deli misin! İstersen sana beş yüz veririm.</p> <p>- “Peki,” dedi Azizkhan kükreyerek.</p> <p>“Evet, yaşa!” Kim der seni Özbek diye? Özbekler kendisi yemez, kendileri içmezler, buldukları ne varsa hepsini misafirlerinin önüne koyarlar!</p> <p>- Tamam, bir koyun benden, tamam.</p> <p>- Ecdadlar-Nesiller... gelenekler... Özbekliğimiz... gibi önemli şeyler var. Bir Özbeğin gönlündeki gibi misafir ağırlaması onun padişah olmasıyla denk diyorlar!</p> <p>- Peki, reis dede, peki.</p>

“ALBATTA” (ELBETTE) ONAY İFADESİ	
<p>“- Xo‘p, o‘g‘lim, men seni achom-achom qilib yotaman.</p> <p>- Robi opam bilan yotmaysiz, - dedim hiqillab.</p>	<p>- Pekala oğlum, ben sana sarılarak yatacağım.</p> <p>- Robi, ablamlarla yatmayacaksın, dedim hıçkırarak.</p>

¹ Özbekistan‘da kullanılan para birimi.

<p>Robi opam kuldi.</p> <p>- Dadangni nima qilaman, Muzaffar, albatta sen bilan yotadilar-da!” (Hoshimov, 2012: 126-127).</p> <p>“Keyin menga qarab bidillab aytdi:</p> <p>- Kennoyingiz sop-sog‘yurgan edi. Bir kechada o‘lib chiqdi... Undan sal oldin bitta akam ketgan edi. Juda omonat ekanmiz-da, Quvvatjon! Ey, siz hayotning mana shu tomonlarini ham yozing</p> <p>- Albatta, dedim.” (Xolmirzayev, 1999: 96).</p>	<p>Robi ablam güldü.</p> <p>- Ben ne yapacağım babanı, Muzaffer, elbette, seninle yatacaklar!</p> <p>Sonra bana baktı ve gevezelenerek dedi ki:</p> <p>- Yengeniz sapa sağladı. Bir gecede bu hayattan uçtu... Ondan biraz önce bir ağabeyim ölmüştü. Bu hayatta emanetmişiz, Kuvvatcan! Ey, hayatın bu yönleri hakkında da yazın.</p> <p>- Elbette, dedim.</p>
---	---

“MUTLAQO” (MUTLAKA) ONAY İFADESİ

<p>“- Him, bu gapingiz ham to‘g‘ri.</p> <p>- Bekor almashtiribsiz kvartirani... Gulsara, balki telefon nomeringizni tashlab ketarsiz? Men unga berib qo‘ysam, yomon bo‘lmasdi.</p> <p>- O, o! Mutlaqo,-dedi u.” (Xolmirzayev, 1999: 110).</p> <p>“- Sen kolxoz uchun hech gap emassan.</p> <p>Asrora derazadan uchib tushgan chumchuq parini stoldan puflab uchirib yubordi.</p> <p>- Mana, shunaqa narsasan.</p>	<p>- Himm, haklısın.</p> <p>- Daireyi boşuna değiştirdin... Gülsara, belki, telefon numaranı bırakırsın? ben ona versen iyi olurdu.</p> <p>- Ah, ah! Mutlaka,- dedi.</p> <p>“- Sen kolhoz² için bir hiçsin.</p> <p>Asrora pencereden uçup giren serçe tüyünü masa üzerinden üfleyerek uçurdu.</p> <p>- Bunun gibi birşeysin.</p>
--	--

² Rusça kelime. Kolektif çiftçilik için köylülerin üretim birliği [kelimelerin kısaltmasından: kollektif çiftlik].

<p>Dildor chidamadi. Ovozining boricha, g‘azabi, nafrati, asabining boricha qichqirdi:</p> <p>- Bo‘ldi. Bo‘ldi, bas! Ketaman. Mutlaqo ketaman. Qoralaringni ko‘rmaydigan bo‘lib ketaman.” (Xolmirzayev, 1999: 542).</p>	<p>Dildor dayanamadi. Yüksek sesle, öfkeyle, gergin bir şekilde bağırdı:</p> <p>- Yeter! Yeter ya! Bu kadar! Gideceğim. Mutlaka, gideceğim. Bir daha dönmeyecek olup gideceğim.</p>
--	--

“SHUBHASIZ” (ŞÜBHESİZ) ONAY İFADESİ

<p>“- Tavba qildim! - deya qo‘limni ko‘ksimga qo‘ydim. Mayli, bilganingizday deya bering.</p> <p>- Ha, ana, bu boshqa gap! - dedi kosagul shoir. - Ana shunday ketsangiz, shubhasiz, o‘sasiz! Xo‘-o‘sh, o‘rtoq Dehqoniy, mana bu yonimdagi zotni taniyapsizmi?” (Murod, 1994: 99).</p> <p>“- Usha Iskandar bizning dashtniyam bosib o‘tgan ekan-da?</p> <p>- Albatta-da.</p> <p>- Balki u yerda ham katta bir shahar bo‘lgandir.</p> <p>- Shubhasiz. Aka, o‘ylab ko‘ring. Surxondaryo o‘shanda haqiqatan ham madaniyat markazlaridan bo‘lgan.” (Xolmirzayev, 1999: 46).</p>	<p>“- Tövbe! diye elimi göğsüme koydum. Pekala, siz istediğiniz gibi çağırabilirsiniz hocam.</p> <p>- Evet, İşte böyle!, dedi şair. ‘Böyle gidersen, şühbesiz, büyüyeceksin!’ Peki, kardeşim Dehkani, yanımdaki bu adamı tanıyor musun?</p> <p>- O İskender bozkırımızı da geçmiştir o zaman?</p> <p>- Tabii ki.</p> <p>- Belki, orada da büyük bir şehir vardı.”</p> <p>- Şüphesiz. Abim, bir düşün. Surkhandarya o zamanlar gerçekten bir kültür merkeziydi.”</p>
--	---

“HA” (EVET) ONAY İFADESİ	
<p>“Dildor unga raisning xatinn uzatdi. Mexanik xatni o‘qirkan, tez-tez bosh ko‘tarib unga g‘alati qarab qo‘yardi.</p> <p>- Traktorni sizga beramanmi? - Ha, menga,- dedi Dildor.” (Ahmad, 1976: 555).</p> <p>“Lazakat xola nihoyat chaqaloqni qanaqa yotqizish kerakligini ‘tushundi’. Ukamni to‘g‘ri yotqizdi.</p> <p>- Buyoqqami? - Ha! Ha! - Xotinlar qiy-chuv bilan tasdiqlashdi. - Shu yoqqa!” (Hoshimov, 2012: 195).</p>	<p>“Dildor ona reisin mektubunu verdi. Tamirci mektubu okurken, sikk sikk kafasini kaldirip garip bir sekilde ona bakardi.</p> <p>- Sana mi vereyim mi traktörü? - Evet, bana, dedi Dildor.</p> <p>Lazakat teyze sonunda bebeği nasıl yatıracağını “anladı”. Kardeşimi doğru yatırdı.</p> <p>- Buraya mı? - Evet! Evet!- Kadınlar başlarını sallayarak onayladılar. - Şuraya!.</p>

“TO‘G‘RI” (DOĞRU) ONAY İFADESİ	
<p>“- Qiziqsiz!-dedim g‘ashim kelib. Qaysi kuni Hurini o‘zingiz haydab yuborgandingiz. Endi yonini olyapsiz. Kim o‘zi u! Bitta haromxo‘r chayqovchi- da. Oyim yana o‘ylanib qoldi.</p> <p>- To‘g‘ri, - dedi anchadan keyin.” (Hoshimov, 2015: 247).</p>	<p>- Ilginçsin, dedim sinirlenerek. Hani bir gün Hurini kendin kovmuşsun. Şimdiyse onu savunuyorsun. Aslında kim o! Bir pisliktir.</p> <p>Annem yine düşünmeye başladı.</p> <p>- Doğru, dedi uzun düşündükten sonra. - Eltimin ne suçu var?- dedim</p>

<p>“- Ovsinimda nima ayb? - dedim sekin.</p> <p>Cholim nosqovoqni silab yana ancha jim qoldi.</p> <p>- To‘g‘ri, - dedi o‘ylanib. - Ammo Abzi imonli odam edi. Qayerga borsayam, joni sog‘ bo‘lsin...” (Hoshimov, 2012: 204).</p>	<p>yavaşça.</p> <p>Kocam noskabađını³ ohşayarak uzun zaman sakin kaldı.</p> <p>- Doğru, dedi düşünerek. Ama Abzi imanlı birisi. Nereye gitse de canı sağ olsun.</p>
---	---

“ROST” (GERÇEK) ONAY İFADESİ	
<p>“Ikromjon javdirab Tog‘aga qaradi:</p> <p>- Rostmi, Rayim...bu qanaqa gap? Tog‘a unga juda ham bosiq javob qildi.</p> <p>- Rost gap, do‘stim, rost gap.” (Ahmad, 1976: 314).</p> <p>“- Tursunoy?..</p> <p>- Biz ajrashamiz... Men bu turmushga toqat qilolmayman! - Tursunoy irg‘ib turib ketdi. - Aftingizni ko‘rmayin deyman! Ha-ha. Rost... Men sizni hech qachon sevmaganman...” (Xolmirzayev, 1999: 159).</p>	<p>Ikromcan endişeyle dayısına baktı:</p> <p>- Gerçekten mi Rayim... Nasıl bir söz bu?</p> <p>Dayı ona çok sakin bir şekilde cevap verdi.</p> <p>- Gerçek dostum, gerçek. Tursunoy?..</p> <p>- Boşanıyoruz... Ben bu evliliğe dayanamıyorum! Tursunoy ayağa fırladı. Yüzünü bile görmek istemiyorum!" Evet evet. Gerçek... Seni hiçbir zaman sevmedim ...</p>

“ROSTDAN” (GERÇEKETEN) ONAY İFADESİ	
<p>“Bir mahal onam to‘xtab qoldi.</p>	<p>Annem aniden dura kaldı.</p>

³ Nos- Tütünden hazırlanan, dilin altına atılarak içilen yeşil kuma benzer toz halindeki keyif verici madde. Noskabağı- nosı taşımak için kabakdan hazırlan küçük yuvarlak kavanoz.

<p>- Voy, o'lsin, tag'in Beshyog'ochga chiqib qolibmiz-ku.</p> <p>Qarasam, rostdan ham, Beshyog'och! Bundan chiqdi, aylanib-aylanib yana shu yerga kelib qolibmiz-da." (Hoshimov, 2012: 122).</p> <p>“- Menga-chi? - dedim hovliqib.</p> <p>- Sengayam bor, o'glim! - deb dadam xaltasidan qizil duxoba do'ppi chiqardi. Ko'zim yonib ketdi. - Qani, - dedi u do'ppini boshimga kiygizib. - E-e, boshdan ham bergan-da, senga, o'g'lim! Rostdan ham, do'ppi boshimni bir chekkasida qolib ketdi.” (Hoshimov, 2015: 117).</p>	<p>- Eyvah! yine Beshyog'och'a gelmişiz.</p> <p>- Bir baksam, gerçekten, Beşyog'och! Demek ki dönüp dolaşip yine buraya gelmişiz Ya ben?, Dedim aceleyle.</p> <p>- Sana da var oğlum! diye Babam çantasından kırmızı kadife bir doppi⁴ çıkardı. Gözlerim ateş gibi yandı. “Hadi” dedi doppiyi başıma giydirerek. Eh, Allah sana baş dediğin şeyden de fazlasıyla vermiş oğlum!”</p> <p>Gerçekten de, doppi başımın bir kenarında kalmıştıya!</p>
--	---

“HİMM” (HİMM) ONAY İFADESİ

<p>“- Qaysarlik emas, johillik bu, azizim... Bilasiz, u yigitning qo'lidan har ish keladi.</p> <p>- Men fikringizga qo'shilmayman, - dedim. - Shunday yot yurtlarda qo'pollik qilmagan yaxshi.</p> <p>- Him, bu gapingiz ham to'g'ri.” (Xolmirzayev, 1999: 110).</p> <p>“- Ey, kechirasiz, siz mani kim deb o'ylavossiz,- deb qoldi u birdan. - Ko'nglingizga olmang, iltimos qilaman sizdan, Quvvat aka, o'lay agar... Xudo tepamdan urib, tariqday sochib</p>	<p>- İnat değil, cahillik bu canım... Biliyor musun, o çocuk her şeyi yapabilir.</p> <p>- Sana katılmıyorum, dedim. Böyle yabancı bir ülkede kaba olmamak daha iyi.</p> <p>- Himm, haklısın.</p> <p>- Özür dilerim da, siz beni kim sanıyorsunuz?, dedi o aniden. Dediklerimi ciddiye almayın, rica ederim size. Kuvvat abi Allah cezamı versin ben kimseyle konuşmadım.</p>
--	---

⁴ Özbeklerin başa giydiği milli baş giyimidir.

<p>yuborsinki, man birov bilan yurmadim hech. Kulib qaragan bo'lishim mumkin. Hazil huzul deganday...</p> <p>- Him, ishonaman.” (Xolmirzayev, 1999: 124).</p>	<p>Gülerek bakmiş olabilirim. Şaka filan gibi...</p> <p>Himm, inanıyorum.</p>
--	--

“TABIIY” (TABİİ) ONAY İFADESİ	
<p>“Masalan aksariyat qizlarimiz ota-ona kimni muvofiq ko'rsa, shunga tegishka majburdirlar. Lekin Xushro'yniki mundog' bo'lmadi. Xushro'y o'n sakkiz yoshka yetkandan keyin unga sovchilar kela boshlaydirlar. Tabiiy, Xushro'yning fe'lini yaxshi bilgan ota-ona uning ra'yini olmasdan turib bir ish qilmoqdan qo'rqadirlar.” (Qodiriy, 2018: 207).</p>	<p>Örneğin, çoğu kızlarımız anne-babası ona kimi uygun görürlerse, onunla evlenmek zorundadırlar. Ama Huşröy'unki öyle olmadı. Huşröy on sekiz yaşına geldiğinde evine görücüler gelmeye başladı. Tabii, Huşröy'un karakteri ve davranışını iyi bilen anne-babası, onun rızası olmadan bir şey yapmaktan korkarlar.</p>

“BARAKALLA” (AFERİN) ONAY İFADESİ	
<p>“Qutidor kuldi va so'radi:</p> <p>- Toshkandda ekan chog'ingizda otangizning taklifini qabul qilg'an edingizmi?</p> <p>- Qabul qilg'an edim.</p> <p>- Bizning ruxsatimizni olg'ali Marg'ilong'a ham kelgan edingiz, shundog'mi?</p> <p>- Shundog'...</p> <p>- Barakalla!” (Qodiriy, 2018: 84).</p> <p>“Bilaman, obdastada iliq suv bor.</p>	<p>Kutidar güldü ve sordu:</p> <p>- Taşkent'teyken babanızın teklifini kabul ettiniz mi?</p> <p>- Kabul ettim.</p> <p>- Bizim iznimizi almak için Margilan'a da geldiniz, değil mi?</p> <p>- Evet, öyle...</p> <p>- Aferin! size.</p> <p>Aftabehde ılık su olduğunu biliyorum. Bir elimle aftabehin</p>

<p>Bir qo‘lim bilan obdastaning bandidan, ikkinchi qo‘lim bilan jo‘mragidan tutib halloslab chopib kelaman.</p> <p>- Mang, buva!</p> <p>Ermon buva hayron bo‘lgandek qarab turadi-da, mamnun jilmayadi:</p> <p>- Peshin bo‘p qoldi deng, qoravoy? Barakalla!” (Hoshimov, 2015: 68).</p>	<p>destesinden, digeriyle de musluğundan tutup koşarak geldim.</p> <p>- Alın dede!</p> <p>Ermon dedem şaşırnış gözleriyle biraz baktı ve memnun bir şekilde gülümsedi:</p> <p>Öğlen namaz zamanı oldu diyorsun yani yavrum? Aferin!</p>
--	--

“DARHAQIQAT” (GERÇEKTEN) ONAY İFADESİ

<p>“Tursunboy hammadan oldinda, arslondek na'ra tortib yov ustiga tashlanayotgandek tuyuldi.</p> <p>Otalar o‘z bolalarini dunyodagi bolalarning eng zo‘ri, eng xushbichimi, deb bilishadi. Darhaqiqat, Tursunboy nihoyatda ko‘rkam yigit bo‘lgan edi.” (Ahmad, 1976: 282).</p>	<p>Tursunboy herkesden önünde aslan gibi gidiyordu, sanki düşmana hemen saldıracak gibi geliyordu.</p> <p>Babalar her zaman kendi çocuklarını dünyadaki en iyisi, en güzeli, en yakışıklısı diye sanırlar. Gerçekten, Tursunboy çok yakışıklı bir delikanlı olarak büyümüştü.</p>
---	--

“HAQIQATAN” (GERÇEKTEN, HAKİKATEN) ONAY İFADESİ

<p>“Ikromjon namoyishdan keyin horib va tag‘in Tursunoy bilan uchrashganda undan gap eshitishni kutib, uyiga bordi. Haqiqatan ham Tursunoy tishini qayrab turgan edi.” (Xolmirzayev, 1999: 155).</p>	<p>Protestodan sonra İkromjon yorgundu ve Tursunoy ile görüştüğü zaman azar işiticeğini bile bile evine gitti. Gerçekten de, Tursunoy fırça atmak için hazır duruyordu.</p>
--	--

“BOR” (VAR) ONAY İFADESİ	
<p>“- Oyi, - deyman sekin.</p> <p>- Toshkentda yuz qavatli uy bormi?</p> <p>- Yo‘q.</p> <p>- Moskvada-chi?</p> <p>- Bor bo‘lsa kerak.” (Hoshimov, 2015: 16).</p> <p>“- Murodjon akamga aytuvdim, jahllari chiqdi. ‘Bolang ko‘paymasidan yig‘ishtir, ajrimga beraver, o‘zim senga uy olib beraman’, dedilar.</p> <p>Ro‘molli ayol sergaklandi:</p> <p>- Bolangiz bormi?</p> <p>- Qizim bor...” (Hoshimov, 2015: 203).</p>	<p>Anne, dedim yavaşça</p> <p>- Taşkent‘te yüz katlı bina var mı?</p> <p>- Yok</p> <p>- Ya Moskovada?</p> <p>- Var, olabilir.</p> <p>Muradcan ağabeyime söylemiştim, kızdı bana. “Çocuğun çoğalmadan bitir bu işi, boşan, kendim sana ev alırım”, dedi.</p> <p>Başörtülü kadın dikkatla baktı:</p> <p>- Çocuğunuz var mı?</p> <p>- Var. Kızım var.</p>

“LABBAY” (EFENDİM) ONAY İFADESİ	
<p>“- Atlasni Zuhra kiysa yarashadi. Zo‘raxon! Buyoqqa qara, qizim!</p> <p>Zuhra kelin ko‘pikli qo‘lini sochiqqa arta-arta zinadan ayvonga chiqdi.</p> <p>- Labbay, oyijon!” (Hoshimov, 2012: 76).</p>	<p>- Atlası⁵ Zuhra giyse çok yakışır. Zuhracım! Buraya gel, kızım!</p> <p>Zuhra gelin köpüklü elini havluya sile-sile merdivendan ayvona⁶ çıktı.</p> <p>- Efendim, annecim!</p>

⁵ Sık dokunmuş, parlak yüzü ipek, tersi pamuk olan, bir tür ipekli kumaş, milli kıyafet.

⁶ Orta Asya‘da iklim şartlarına (çoğunlukla yaz) göre tasarlanmış üzeri kapalı 1, 2 veya 3 tarafı açık olan yapıdır.

“QOYIL” (AFERİN, BRAVO) ONAY İFADESİ	
<p>“Oxiri masalani ko‘ndalang qo‘ydim:</p> <p>- Yo, eringdan kechasan, yo, joningdan kechasan,- dedim.</p> <p>- Mayli, jonimdan kechaman, lekin erimdan kechmayman,- dedi Elnuri.</p> <p>- Ana ayol-mana ayol! Aytganda ham-yuzimga tupurib-yuzimga tupurib aytdi! Yuzimga tupursa ham mayli-baribir Elnuriga qoyil! Ana shundan keyin butun o‘zbek ayollariga qoyil bo‘ldim!” (Murod, 1994: 150).</p>	<p>Sonunda meseleyi açık söyledim:</p> <p>- Ya kocandan vazgeçersin, ya da canından, dedim.</p> <p>- Peki, canımdan vazgeçerim, ama kocamdan vazgeçmem, dedi Elnuri.</p> <p>- İşte bu kadındır! Söylese de yüzüme tüküre tüküre söyledi. Yüzüme tükürse bile Elnuri’ye aferrin! Ondan sonra bütün Özbek kadınlarına aferrin!, bravo! dedim.</p>

3.2.2. Özbek Türkçesinde Ret İfadeleri

“AFSUS” (MAALESEF) RET İFADESİ	
<p>“Qani, oyoqlari butun bo‘lsa-yu, shamoldek uchib urush bo‘ronlariga kirsas, fashist uyasiga olov bo‘lib otilsa, gazandalarning kekirdagidan tishlab, miyasini majaqlab xumordan chiqsa. Afsus, bunday qilolmaydi. Endi u yigitlik qayda, endi u oyoqlar qayda!” (Ahmad, 1976: 318).</p> <p>“Chanishev sukut oladi.</p> <p>- Aqrab qo‘rboshi, - deydi. - Ixtiyor menda bo‘lsa edi, men seni hoziroq ozod etar edim. Ixtiyor menda bo‘lsa edi, men seni o‘zimga o‘rinbosar qilib olar edim. Ming afsus! Aqrab</p>	<p>Keşke bacakları sağlam olsa, rüzgar gibi savaş fırtınalarına uça, faşist yuvasını ateş olup yaksa, düşmanların boğazından tutup, beynini patlatsa ve içindeki ateşi söndürse. Maalesef, bunu yapamaz. Şimdi nerede o gençliği, şimdi nerede o bacakları!.</p> <p>Çanişev sessiz kaldı.</p> <p>- Akrep önbaşı, dedi. Bir seçeneğim olsaydı, seni şimdi serbest bırakırdım. Eğer bir seçeneğim olsaydı, seni kend’me yardımcı olarak alırdım.</p>

qo‘rboshi, men - polkovnik Chanishev, Aqrab jigit oldida otdan tushaman!” (Murod, 1994: 25).	Maalesef! Akrep Önbaşı, ben–Albay Çanişev, Akrep yiğit’in önünde attan ineceğim!
--	---

“AFSUSKI” (NE YAZIK KI) RET İFADESİ	
<p>“- Ha, ha-a!- deb yubordi Ziyο aka va biroz o‘ylang‘adan keyin so‘radi, - buni siz aniq bilasizmi?</p> <p>- Aniq bilaman.</p> <p>- O‘zi aytdimi?</p> <p>- O‘zi aytmasa ham shunga yaqinlashtirdi.</p> <p>- Otabek qizni qayerda ko‘rgan?</p> <p>- Afsuski, buni bila olmadim.” (Qodiriy, 2018: 21).</p>	<p>“- Evet, evet, dedi Ziyο abi ve biraz düşündükten sonra, ‘Bunu kesin olarak biliyor musun?’ diye sordu.</p> <p>- Kesin olarak biliyorum.</p> <p>- Kendisi mi söyledi?</p> <p>- Kendisi söylemese de ona benzer şeyler dedi.</p> <p>- Otabek kızı nerede görmüş?</p> <p>Ne yazık ki, bunu öğrenemedim.</p>

“YO‘Q” (HAYIR) RET İFADESİ	
<p>“Dadam kuldi.</p> <p>- Siz Husan aka, haqiqiy dehqonsiz. Yer ilmini yaxshi bilasiz. Ammo kechirasiz-ku, savodingiz... - dadam andisha qildi shekilli, tutilib qolgan edi, bobomning o‘zi aytib qo‘ya qoldi:</p> <p>- Yo‘q-da, ma‘lim, bizda savod nima qilsin! Esimizni tanibmizki, yer kavlab yotibmiz.” (Hoshimov, 2012: 57).</p> <p>“- Dadang urdimi?</p> <p>Xo‘ja bir zum javdirab qarab turdi-da, bosh irg‘adi.</p>	<p>Babam güldü.</p> <p>- Siz Husan abi, gerçek bir çiftçisiniz. Yer ilimini iyi bilirsiniz. Ama affedersiniz, okur yazar var mı?... Babam utandı galiba, bir şey diyemedi, dedem kendisi söyleyiverdi:</p> <p>- Hayır, bizde okur yazar mı var oğlum. Aklımızı tanıdıktan beri şu çiftlikte çalışırız.</p> <p>- Baban mı dövdü seni?</p> <p>Höca bir an baktı, sonra başını salladı.</p> <p>- Baban kötü mü?</p>

<p>- Dadang yomon-a?</p> <p>- Yo‘q, - Xoja keskin bosh chayqadi. - Dadam opamni (u o‘gay onasini opa derdi) yomon ko‘radi. Shunga achchiq qilib urdi.” (Hoshimov, 2015: 199).</p>	<p>- Hayır, dedi Höca başını sertçe sallayarak. Babam ablamdan (o üvey annesini abla derdi) nefret ediyor. Ona sinirinden beni dövdü.</p>
--	--

<p align="center">“ASLO” (ASLA) RET İFADESİ</p>	
<p>- Aytaymi?</p> <p>- Ayt.</p> <p>- Keyin xafa bo‘lmaysizmi?</p> <p>- Yo‘q. Aslo.” (Xolmirzayev, 1999: 72).</p> <p>“Muncha vahima qilasiz, Aya hali hech gap bo‘lgani yo‘q-ku. Nahotki sizlarsiz men uylansam. Sizlar fotiha bermasanglar aslo uylanmayman.” (Ahmad, 1976: 118).</p>	<p>- Söyleyim mi?</p> <p>- Söyle.</p> <p>- Sonra üzülmecek misin?</p> <p>- Hayır. Asla.</p> <p>Ne kadar panik yapıyorsunuz, Ana şimdilik bir şey olduğu yok. Sizlersiz evlenir miyim. Sizler onay vermeden, asla evlenmem.</p>

<p align="center">“AKSINCHA” (TERSİNE, TAM TERSİNE) RET İFADESİ</p>	
<p>“Men qo‘shni xonadagilar eshitadi, deb jilla xavotirlanganim yo‘q, aksincha, uning yana aytishini istar edim...” (Xolmirzayev, 1999: 109).</p> <p>“- U ayol kishiga zulm qilmaydi hech qachon, dedim. Men eshitmaganman, aksincha, surxondaryolik uch to‘rtta qizlar Qarshi pedinstitutida o‘qiyotganda, ularni</p>	<p>Ben yan odadakiler duyacaklar diye endişelenmiyordum, tam tersine, onun bir daha şarkı söylemesini isterdim.</p> <p>O asla, bir kadına şiddet uygulamaz, hiçbir zaman, dedim. Hiç duymadım, tam tersine, Surkhandaryalı üç-dört kızlar Karshi Pedagoji Enstitüsü'nde okurken onları zorbalardan</p>

bezori bolalardan himoya qilib, bittasini pichoqlab qo‘ygan.” (Xolmirzayev, 1999: 110).	koruyup ve hatta, zorbalardan birini bıçaklamış.
---	--

“OBBO” (HAY ALLAH, YAZIK) RET İFADESİ

<p>“- Ho, Esh, qaytishingda bitta achchiq choy damlab kel.</p> <p>Eshpolvon ming‘irladi.</p> <p>- Obbo, hali bir ketmon tuproq chiqarmay o‘zini choyga urishini qaranglar.” (Ahmad, 1976: 204).</p>	<p>- Hey, Eshpolvon, dönerken bir demli çay getirsene.</p> <p>Eshpolvon kendi kendine mırıldandı.</p> <p>Hay Allah, daha işi başlamadan çay içmek istediğine bak.</p>
--	--

“BO‘LMAYDI” (OLMAZ) RET İFADESİ

<p>“- Yaxshilab kiyining. Toshkan o‘z oti o‘zi bilan Toshkan. Ust-bosh bordir?</p> <p>- Bor, yo‘q emas, bor. Lekin barini ohori to‘kilib yotibdi. Shu tevarakda kiysa bo‘ladi.</p> <p>- Unda, bo‘lmaydi. Siz respublika anjumaniga borayapsiz.” (Murod, 1994: 94).</p> <p>“- Unda, kimni yuboramiz, aytinglar?- deydi direktorimiz.- Faqat oz teradiganlardan bo‘lsin. Yo‘qlama daftarni o‘qiyman: Jalilov Xurram?</p> <p>- Bo‘lmaydi- otasi uchiga chiqqan arizaboz.</p> <p>- Bir gap bo‘lsa, Toshkangacha yozadi.” (Murod, 1994: 39).</p>	<p>- Güzel giyinin. Taşkent, kendi adı üzerine. Kiyafetiniz vardır?</p> <p>- Evet, var, var. Ama hepsi eski. Buralarda giyilebilir.</p> <p>- O zaman, olmaz. Siz Cumhuriyet toplantısına gidiyorsunuz.</p> <p>- O zaman kimi göndereceğiz, söyleyin? Dedi direktorumuz. Ama az toplayan birisi olsun. Yoklama defteriden okuyacağım. Calilov Hurrām?</p> <p>- Olmaz- babası tam bir şikayetçinin kralı.</p> <p>Bir şey olursa, Taşkent’e kadar şikayet edecektir.</p>
---	---

4. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki onay ve ret ifadeleri incelenmiş; bu ifadelerin hangi bölüm başlığı altında ve hangi sözcük türü olarak kabul edildiklerinin Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Türkiye Türkçesinde onay ve ret ifadelerinin edat (Muharrem Ergin, Hacıeminoğlu, Gülensoy vb.), ünlem (Zeynep Korkmaz) ve zarf (Bilgegil) olarak alındıkları görülmüştür. Bu ifadeler edatın bir alt başlığı olarak incelendiğinde “cevap edatları”; ünlem içerisinde “cevap verme, onaylama red, inkâr ünlemleri”; zarf içerisinde ise “ikrar, tasdik, tanıklık ve inkâr zarfları” olarak adlandırılmıştır. Türkiye Türkçesinden farklı olarak bu ifadeler Özbek Türkçesinde ünlem, edat veya zarfın içindeki bir bölüm olarak değerlendirilmemiştir. Özbek Türkçesinde onay ve ret ifadeleri genellikle “aradaki kelimeler”in bir alt başlığı olarak yani “onay ve ret sözcükleri” olarak incelenmiştir. Ama Özbekistanlı dilbilimci Sayfullayeva, Özbek Türkçesinde onay ve ret sözcüklerinin çoğu zaman “modal kelimeler” içerisinde öğrenildiğini ve son zamanlarda bu ifadelerin dilbilimciler tarafından aradaki kelimeler içerisinde ayrı bir onay ve ret sözcükleri başlığı altında tasnif edildiğini belirtmektedir.

Bu çalışmanın inceleme bölümünde yirmiden fazla hikâye, roman, akademik makale ve kitap taranmıştır ve bu eserlerde, Türkiye Türkçesi onay ifadelerinin 35, Türkiye Türkçesi ret ifadelerinin 14, Özbek Türkçesi onay ifadelerin 20 ve Özbek Türkçesi ret ifadelerinin 7 çeşidi tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ifadeler aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 4.1. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Tespit Edilen Onay ve Ret İfadeleri

No	Türkiye Türkçesindeki Onay İfadeleri	Türkiye Türkçesindeki Ret ve İnkâr İfadeleri	Özbek Türkçesindeki Onay İfadeleri	Özbek Türkçesindeki Ret ve İnkâr İfadeleri
1	Âlâ	Hayır	Mayli (tamam/peki)	Afsus (maalesef)
2	Baş üstüne	Yok	Xo‘p (peki)	Afsuski (ne yazık ki)
3	Buyrun	Hiç	Albatta (elbette)	Aslo (asla)
4	Eee	Değil	Mutlaqo (mutlaka)	Aksincha (tam tersine)
5	Eh	Hiç değil	Shubhasiz (şüphesiz)	Bo‘lmaydi (olmaz)
6	Elbet	Yoo	Ha (evet)	Obbo (hay Allah, yazık)
7	Elbette	Asla	To‘g‘ri (doğru)	Yo‘q (hayır)
8	Emir sizin	hâşâ	Rost (gerçek)	

9	Evet	I-ih	Rostdan (gerçekten)
10	Ha	Estağfrullah	Himm (hımm)
11	Hah şöyle	Tövbe	Tabiiy (tabii)
12	Hah	Olmaz	Barakalla (aferin)
13	Hay hay	Teşekkür ederim	Darhaqiqat (gerçekten)
14	Hee	Haydı oradan	Haqiqatan (gerçekten)
15	Helbet/Helbette		Bor (var)
16	Hele		Labbay (efendim)
17	Heyye		Qoyil (aferin)
18	Hımm		Ofarin (aferin)
19	Hop		Muhaqqaq (muhakkak)
20	İyi		So'zsiz (kesinlikle)
21	Kesinlikle		
22	Lütfen		
23	Memnuniyetle		
24	Muhakkak		
25	Mutlaka		
26	Müsaade sizin		
27	Olmaz olur mu		
28	Olur		
29	Öyle		
30	Pekâlâ		
31	Peki		
32	Tabii		
33	Tamam		
34	Ya ya		
35	Efendim		

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki onay ve ret ifadeler karşılaştırıldığında aşağıdaki benzer ifadelere ulaşılmıştır:

Tablo 4.2. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde Benzer Onay İfadeleri

Türkiye Türkçesi	Özbek Türkçesi
Aferin	Ofarin
Asla	Aslo
Doğru	To'g'ri
Elbette	Albatta
Ha/Hee	Ha
Hımm	Him

Hop	Xo‘p
Muhakkak	Muhaqqaq
Mutlaka	Mutlaqo
Şüphesiz	Shubhasiz
Tabii	Tabiiy
Var	Bor
Yok	Yo‘q

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinde benzer olan onay ve ret ifadelerin çoğunun Arapça kökenli ifadeler olduğu görülmektedir. Ancak bu Arapça kökenli benzer ifadeler belli bir zaman içerisinde Özbek Türkçesine ve Türkiye Türkçesine uygun ses değişikliklerine uğramıştır. *Yok* (*yo‘q*), *var* (*bor*), *ha/hee* (*ha*), *doğru* (*to‘g‘ri*), *hop* (*xo‘p*) sözcüklerinde ses değişiminde fark olsa da bunların söz dizimindeki yerleri, anlamları ve görevleri bakımından Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki ortak onay ve ret ifadeleridir (Tablo 4.2).

İnceleme bölümünde eserlerdeki onay ve ret ifadeleri incelenmiş ve onay ve ret anlamlı ifadelerinin de nezaket açısından kendi içinde derecelendiği tespit edilmiştir. *Evet* ifadesi kişilerarası bağlamda sıradan onay işlevinde kullanılmaktadır ama bunun dışında *evet* ifadesinin *devam ettirme*, *cevap verme*, *fikir birliği*, *konuyu kapatma* işlevlerine de sahip olduğu görülmüştür. Türkiye Türkçesinde sorulan soruya *evet*, *ha*, *peki*, *olur* ifadeleriyle cevap verilmesi sıradan bir onayı anlatırken *tabii*, *elbette* ifadeleri ise kesin bir onayı anlatmaktadır ve bu ifadelerin nezaket açısından daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. *Baş üstüne*, *hay hay*, *müsaade sizin* ifadeleri, *tabii* ve *elbette* onay ifadelerin bir üst derecesi olup “memnuniyetle” onay anlamını ifade etmiştir.

Dilbilimciler ve araştırmacılar Türkiye Türkçesindeki *peki*, *evet*, *olur*, *hayır*, *yok* gibi ifadelerin hangi sözcük türüne dâhil edildiği konusunda ortak bir fikire varamamıştır. Edatlar tek başına olduklarında hiçbir anlam ifade etmez, ad ve ad soylu kelimelerden sonra gelip onlar arasındaki bağlamı sağlar; ancak *evet*, *hayır*, *tabii*, *elbette* onay ve ret ifadeleri tek başına da anlam ifade eder ve cümle hâlinde de buldukları için bunların edatlar sınıfına dâhil edilmemesi gerekir. Onay ve ret ifadeleri ünlemlerle karşılaştırıldığında, bu ifadelerin kendi başına da bir anlam belirttikleri ve cümle hâlinde de buldukları tespit edilmiştir. Bundan dolayı onay

ve ret ifadelerinin ünlemler içerisinde “onay ve ret ünlemleri” olarak değerlendirilmesi daha uygundur.

Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi ortak bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu nedenle bu iki dil; söz varlığı, ortak kelimeler, cümle kuruluşu, biçim ve söz dizimi açısından benzerlikler göstermektedir. Bu çalışma Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki onay ve ret ifadelerinin ortak yönlerini, benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Bunun gibi karşılaştırılmalı çalışmaların yapılması, hem dilsel hem kültürel yakınlaşmaya hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

- Ali, S. (1998). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi.
- Ali, S. (2019). *İçimizdeki Şeytan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Abasıyanık, S. (2019). *Alemdağda Var Bir Yılan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ahmad, S. (1976). *Ufq*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot ve San'at Nashriyoti.
- Aktaş, T. (1994). Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri. *Türk Dili Dergisi*, 53-63.
- Alkaya, E. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Amenka, F. (2006). Interjections. *Journal of Pragmatics*, 743-746.
- Anorbekova, A., ve Mirzayeva, S. (2011). *Hozirgi O'zbek Adabiy tili*. Toshkent: Noshir Nashriyoti.
- Atabay vd, N. (1976). *Sözcük Türleri I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Azimov, I., ve Saparniyazova, M. (2008). *Ona Tilidan Ma`ruzalar va Testlar Majmuasi*. Toshkent: Noshir Nashriyoti.
- Banguoğlu, T. (2011). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Baran, B. (2017). Yanıt İfade Eden Evet, Hayır ve Benzeri Sözcükler Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* , 6/3, 1306-1315.
- Bilgegil, K. (1982). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Bozkurt , F. (2000). *Türkiye Türkçesi*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Çürük, Y. (2021). Sözcüklerin Sınıflandırılmasında Kullanılan Ölçütler ve Sınıflandırmaya Hermenüetik Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 371-389.
- Delice, İ. (2012). Sözcük Türleri Nasıl Tasnif Edilmelidir? *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 27-34.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ediskun, H. (1992). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Elffers, E. (2008). Interjections and the Language Functions Debate. *Henry Sweet Society Bulletin*, 17-29.
- Ercan, A. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basımevi.
- Gencan, T. (2001). *Dil Bilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, S. (2003). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası.
- Güntekin, R. (1992). *Çalikuşu*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Karaca Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hişmanoğlu, M. (2010). Interjections In English: Neglected But Important Aspect Of Foreign Language Learning And Teaching. *Journal of Theory and Practice in Education*, 17-32.

- Hoshimov, O. (2012). *Ikki Eshik Orasi*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Hoshimov, O. (2015). *Dunyoning Ishlari*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.
- Imomova, H. (2020). Türkiye Türkçesinde Onay Anlatan Cümlelerde Nezaket İfadesi. *Dil Araştırmaları*, 101-110.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kükey, M. (2003). *Türkçenin Dilbilgisi 1*. Samsun: Cem Ofset.
- Murod, T. (1994). *Otamdan Qolgan Dalalar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Nesin, A. (2005). *Bay Düdük*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, A. (2013). *Sizin Memlekette Eşek Yok mu*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, A. (2013). *Şimdiki Çocuklar Harika*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Nesin, A. (2015). *Yaşar ne yaşar ne yaşamaz*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- O'ZFAANTAI. (2013). *O'zbek Tilining Izohli Lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Alisher Navoiy Nomidagi Til va Adabiyot Instituti.
- O'ZROO'MTV. (2010). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili*. Toshkent: Toshkent Nashriyoti, O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi.
- Öz Özcan, A. (2008). Özbek ve Türkiye Türkçesinde "Kesinlik" bildiren Modal Sözcükler. *Türkiyat Araştırmaları*, 9, 447-458.
- Özcan, G., ve Aksan, Y. (2017). Sözlü Türkçede Evet'in Görünümleri: Sözlü Türkçe Derlemi'nden Bulgular. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14 (2), 15-35.
- Özdemir, M. (2011). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Edatlar. İstanbul: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pamuk, O. (2012). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2016). *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2008). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Can Yayınları.
- Qodiriy, A. (2018). *O'tkan Kunlar*. Toshkent: Sharq Nashriyoti.
- Sayfullayeva, vd. (2009). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili*. Toshkent: Fan va Texnologiya Nashriyoti.
- Shakhin, Z. (2012). Türkçede ve Rusçada Ünlemler. Ankara: Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Toklu, O. (2003). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tuğuz, Z. (2011). "Evet, Hayır" Sözcüklerinin Türü Üzerine. *IJSES International Journal of Social and Economic Sciences*, 1 (1): 35-39.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wierzbicka, A. (1992). The semantics of interjection. *Journal of Pragmatics* 18 , 159-192.
- Xolmanova, Z. (2007). *Tilshunoslikka Kirish*. Toshkent: O'ZMU Nashriyoti.
- Xolmirzayev, S. (1999). *O'n Sakkizga Kirmagan Kim Bor*. Toshkent: Yozuvchi Nashriyoti.
- Yaman, E. (2005). *Özbek Türkçesinde Edatlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2009). *Özbek Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

ÖZ GEÇMİŞ

Ulukberdi PARDAEV, Termez Lisesi'ni bitirdikten sonra Taşkent Devlet Dođu Diller Üniversitesi Dođu Filoloji Fakültesi Tercüme Teorisi ve Pratiđi bölümünden 25.06.2019 tarihinde mezun oldu. 2019 yılında OMÜ LEE Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans programına girdi. Ulukberdi PARDAEV iyi derecede İngilizce, Türkçe ve orta derecede Rusça bilmektedir. Temel ilgi alanları Türkçe ve Özbekçe Dilbilgisel Anlamalı Birimler.

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0002-0512-944X

Yayınlar:

1. Pardaev, U. (2021, Kasım). "Sait Faik Abasıyanık'ın Hikâyelerinde Bağlaçlar", *Uluslararası Kadın ve Aile Sempozyumu*, (s. 180-190), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.